

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ВІННИЦЬКИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ВІННИЦЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»

***Матеріали для уроків
української мови та літератури***

Навчально-методичний посібник

Частина I

Вінниця – 2020

Коваленко Л.В., Цаль Т.В. Літературне краєзнавство як засіб формування національної ідентичності. Матеріали до уроків української мови та літератури. Навчально-методичний посібник – КЗВО «Вінницька академія неперервної освіти», - Вінниця, 2020. - 102 с.

Автори- укладачі:

Коваленко Л.В., завідувач відділу методики викладання української мови та літератури, мов національних меншин і світової літератури Вінницької академії неперервної освіти;

Цаль Т.В., методист відділу методики викладання української мови та літератури, мов національних меншин і світової літератури Вінницької академії неперервної освіти

Співавтори: Гарматюк Н. Ю., Ярош О.О., Лесик О.В., Мацюця Г.І., С.Ковальська, В. Ковальський, Ф. Приймачик, Гейко О.Л., Ковбасюк Л. В., Спориш Г. В., Грималюк Т. В., Л. Адамець.

Рецензенти:

Струкевич О.К., доктор історичних наук, завідувач кафедри філологічних та суспільних дисциплін Вінницької академії неперервної освіти;

Куш О.П., кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних та суспільних дисциплін Вінницької академії неперервної освіти.

У посібнику представлено методичні рекомендації щодо використання літературного краєзнавства на уроках словесності, матеріали для проведення уроків та позакласних заходів з літератури рідного краю, кращі авторські розробки уроків з елементами нестандартних підходів та інтерактивних методик учителів-словесників, членів обласної творчої педагогічної лабораторії «Методика. Пошук. Досвід».

Посібник створено з метою надання методичної допомоги районним (міським) методичним підрозділам, учителям української мови та літератури, зарубіжної літератури для спрямування зусиль на реалізацію культурологічної змістової лінії навчальних програм, а також формування в учнів системних понять про українську ідентичність та національну свідомість.

Посібник допоможе вчителю:

- виробити відповідні підходи до систематизації та вивчення краєзнавчого навчального матеріалу;
- здійснювати підготовку та проведення уроків та виховних позакласних заходів з літератури рідного краю на основі інструктивно-методичних рекомендацій та унікальних краєзнавчих матеріалів, досі не описаних у довідковій літературі;
- використовувати матеріал посібника для виховання національно свідомих громадян України.

Рекомендовано вчителям-філологам Вінниччини, заступникам директорів шкіл з навчально-виховної роботи, учням, студентам філологічних факультетів.

*Посібник рекомендовано до використання рішенням науково-методичної ради
Вінницької академії неперервної освіти*

(Протокол №1 від

28 серпня 2020 р.)

Зміст

I. Передмова.	4
I.1. Краєзнавчо-культурологічний аспект уроків словесності як засіб формування національної ідентичності. <i>Л.В.Коваленко, завідувач відділу методики викладання української мови та літератури, мов національних меншин і світової літератури Вінницької академії неперервної освіти</i>	4
I.2. Методичні рекомендації щодо проведення уроків літератури рідного краю. <i>Л.В.Коваленко, завідувач відділу методики викладання української мови та літератури, мов національних меншин і світової літератури Вінницької академії неперервної освіти</i>	8
I.3. Україна – моя країна. <i>Гарматюк Н. Ю., вчитель української мови, літератури та зарубіжної літератури Михайлівської СЗШ I – III ст. Шаргородського району</i>	11
II. Використання літератури рідного краю на уроках словесності	16
II.1. Урок літератури рідного краю. 9 клас. Образ України в творчості В.Забаштанського. <i>Ярош О.О., вчитель української мови та літератури комунального закладу «Загальноосвітній навчально-виховний комплекс I-III ст. „школа-дитячий садок” №6 Козятинської міської ради Вінницької області»</i>	16
II.2. Урок літератури рідного краю. 10 клас. Оспівування рідного краю у творчості поетів Вінниччини. <i>Лесик О.В., учитель української мови та літератури комунального навчального закладу «Спеціалізована школа I-III ступенів №1 ім. Т.Г.Шевченка Козятинської міської ради Вінницької області»</i>	20
II.3. Урок літератури рідного краю. 9 клас. «В мені багато є любові, багато... Більше, ніж мене». Урок за творчістю Ганни Чубач. <i>Мацюця Г.І., вчитель української мови та літератури комунального навчального закладу «Загальноосвітня школа I-III ступенів №3 Козятинської міської ради Вінницької області»</i>	23
II.4. Урок літератури рідного краю. 9 клас. М. Вдовцов. Романтичні овиди Кетрос. <i>Міщанчук О. В., вчитель української мови і літератури ЗОШ I-III ст. с. Довжок, Ямпільський район</i>	31
II.5. Уроки української мови з використанням матеріалу літератури рідного краю. 11 клас. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні (на матеріалі творів В.Думанського). Урок української мови. 9 клас. Пряма і непряма мова як засоби передачі чужої мови. <i>С.Ковальська, вчитель української мови та літератури Бершадської ЗОШ I-III ст. №2, член Національної спілки журналістів; В. Ковальський, вчитель Бершадської ЗОШ I-III ст. №2</i>	43
II.6. Урок літератури рідного краю. 8 клас. «...Хочеться, щоб добро таки переважало». Урок за творчістю В. Думанського (Етюд «Життя іде»). <i>С.Ковальська, вчитель української мови та літератури Бершадської ЗОШ I-III ст. №2, член Національної спілки журналістів; В. Ковальський, вчитель Бершадської ЗОШ I-III ст. №2</i>	53
II.7. Урок літератури рідного краю. 9 клас. Гарматюк Анатолій Панасович – сатирик і гуморист. <i>Фаїна Приймачик, викладач реабілітаційного центру особливої дитини «Промінь», м. Вінниця</i>	58
II.8. Урок літератури рідного краю. 8 клас. Степан Руданський. Співомовки. <i>Гейко О.Л., учитель української мови та літератури НВК: СЗШ I- III ступенів №3 – гімназії м. Могилева – Подільського</i>	68
II.9. Урок літератури рідного краю. 8 клас. Природа рідного краю у творчості письменників-земляків М. Стельмаха, В. Земляка, Є. Гуцала. <i>Ковбасюк Л. В., учитель української мови та літератури СЗШ I-III ступенів №1 м. Могилева – Подільського</i>	73
II.10. Урок літератури рідного краю. 9 клас. Землі подільської співці. М.Старицький, М.Крижанівський, Наталка Фіалка. <i>Спориш Г. В., учитель української мови та літератури СЗШ I- III ступенів №5 м. Могилева – Подільського</i>	79
II.11. Урок літератури рідного краю. 9 клас. Марія Ясакова «Камертон душі». <i>Грималюк Т. В., вчитель української мови та літератури Зарічненської загальноосвітньої школи Тульчинського району</i>	91
III. Висновки та пропозиції. Програма розвитку особистості «Формуємо підвалини духовності» для учнів 11 класів. <i>Людмила Адамець, учитель ліцею «Дизайн-освіта», м. Бориспіль, Київська обл.</i>	95
Використанні джерела	100

І. ПЕРЕДМОВА

І.1. ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Л.В.Коваленко,

*завідувач відділу методики викладання
української мови та літератури, мов національних
меншин і світової літератури
Вінницької академії неперервної освіти*

Літературне краєзнавство поступово займає належне місце у навчальних програмах.

Кожен художній твір, пов'язаний з нашим краєм, – живий документ епохи і людської свідомості. Із художньої літератури постає прекрасний і романтичний образ рідного краю, з яким єднають нас корені роду і враження дитинства. Ця література навчає юні душі любити і цінувати Вітчизну, гордитися її предківською славою, відчувати свою пряму причетність до долі цієї землі, до її сучасного і майбутнього. А без малого патріотизму, тобто любові до рідного куточка, рідного краю, немає й патріотизму великого – любові до України, до свого народу.

Українська література є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду. Це надзвичайно важливий чинник і в сьогоденних умовах глобалізації усього світового цивілізаційного простору, й в індивідуальному національному усвідомленні. Засобами мистецтва слова література допомагає формувати внутрішній світ дитини, позитивно впливати на її свідомість і підсвідомість, спрямовувати морально-етичний потенціал, розвивати інтелект, творчі здібності, естетичний смак.

В останні десятиріччя сучасний світ окрім процесів глобалізації, інтеграції характеризується зворотньою тенденцією, що пов'язана з актуалізацією ідентичності країн і народів, пробудженням їхнього національного життя, зростанням націоналістичних прагнень. Таку тенденцію можна вважати природною реакцією народів на процеси універсалізації та стандартизації. Відродження української національної самосвідомості, посилення ролі основних етноконсолідуючих ознак в умовах швидкоплинної реальності, виступають як одні з пріоритетних факторів збереження, розвитку української нації та її національної ідентичності. Осягнення й втілення загальнолюдської, планетарної педагогічної культури йде через рідну культуру і літературу. Важлива роль у цьому процесі належить вивченню літературного краєзнавства, бо саме література рідного краю прилучає дітей до духовних скарбниць свого народу.

Вивчення проблем, пов'язаних з формуванням національної ідентичності в сучасній молоді є досить актуальним як у теоретичному, так і практичному аспектах. Літературне краєзнавство розглядається як важливе знаряддя патріотичного, морально-етичного виховання, дієвий засіб поглиблення знань з літератури і розвитку пізнавальних інтересів школярів та молоді.

Дослідження означеної проблеми. Привернення уваги вчителів-словесників до шляхів впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес, вводячи в контекст літературної освіти творчість митців регіональної літератури, а також акцентувати увагу педагогів на особливостях та актуальних питаннях методики проведення уроків літератури рідного краю.

Сучасна Україна на шляху свого національного відродження має презентувати власні історико-культурні надбання перед європейською і світовою спільнотою. Осмислення своєї ролі на тлі культури не можливе без живого інтересу до літературної та історичної спадщини рідного краю. У наукових дослідженнях вчених В.Неділька, Є.Пасічника, Н.Волошиної, Б.Степанишина та ін. підкреслюється, що пріоритетним у новому педагогічному мисленні завжди ставимо власне, українське, народне, національне.

У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, розробленій Міністерством освіти і науки України вказано, що виховання громадянина в державі має бути спрямоване передусім на розвиток патріотизму, тобто любові до свого народу, до України, виробленні активної життєвої позиції. І найефективнішими у формуванні громадсько-активної особистості, справжнього патріота України є заняття з народознавства і краєзнавства, вивчення літератури рідного краю. Саме вони допомагають збагатити духовний світ школяра, виховати любов до рідної землі, сформувати національну свідомість та стійке відчуття національної ідентичності.

Відомо, що вивчення проблеми ідентичності у психології бере свій початок із психоаналізу. Так, поняття "ідентичність" та "ідентифікація" вперше ввів З.Фрейд у своїй праці "Групова психологія і аналіз Его" (1914 рік). Для нього "ідентичність" виступала як самоутотожнення людини із значущими особистостями, за взірцем яких вона свідомо чи підсвідомо хотіла діяти. Мотивом такого самоутотожнення учений вважав страх втрати любові і страх від покарання.

Проблема ідентичності розроблялася також Е.Еріксоном, Дж. Марсія, А.Ватерманом та іншими ученими. Е.Еріксон вважається загальновизнаним засновником теорії ідентичності. Його погляди вперше було опубліковано у праці “Дитинство і суспільство”. На відміну від З.Фрейда, праці якого він вважав неповними, Е.Еріксон справедливо наголошував на нерозривному зв’язку між ідентичністю людини і суспільством, соціальним оточенням індивіда. На його думку ідентичність формується в процесі соціалізації особистості, входження індивіда у суспільство, тобто за Еріксоном, ідентичність – це соціалізована частина “Я” [6, с.123].

Національна ідентичність виступає як визнання народом самого себе; знання і повага історії; національної культури, території, усвідомлення народом своїх особливих рис, розуміння членами національної групи своїх інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, потреб. Слід підкреслити, що поняття “національна ідентичність” і “національна самосвідомість” мають підпорядковувачий характер. “Національна ідентичність” – поняття ширше, тому основними його елементами виступають національне самовизначення, національна самосвідомість і традиційна культура. [7, с.77].

Основним показником отримання національної ідентичності є патріотизм. Це почуття любові, поваги до своєї батьківщини, культури, традицій, мови, наділений надзвичайно потужною консолідуючою силою і є основою збереження нації та національної ідентичності. Це особливо важливо сьогодні, у сучасному суперечливому світі глобалізації та інтеграції.

Національна ідентичність – це мінливе, динамічне утворення. Його роль і значення у суспільстві може як зростати, так і слабшати, що пов’язано з конкретною історичною ситуацією і соціальним оточенням індивіда і цілого народу. Відповідно форми виявлення національної ідентичності можуть вар’юватися від етнічного нігілізму до етнофанатизму. [8, с.45].

Могутнім і невичерпним джерелом духовності, моральності і культури сучасної людини є її любов до рідного краю, його безцінних багатств, глибока шана до вікових традицій свого народу. На сучасному етапі національне краєзнавство переживає епоху ренесансу. Краєзнавчий рух в Україні багатий на цікаві традиції, плідні пошуки і відкриття. Але мало любити свій край – його ще треба добре знати. Знання рідного краю не просто збагачує і звеличує людину, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколіннями прийдешніми. Пошана до традицій давньої культури та славного минулого творить основи теперішності, є запорукою майбутнього. [3].

Українське краєзнавство має глибоке коріння і давні традиції. Вагомий і безцінний внесок у його розвиток зробили відомі вчені минулого – Орест Левицький, Михайло Максимович, Опанас Маркевич, Вадим Пассек, Олександр Лазаревський, Микола Закревський, Петро Єфименко, Микола Аркас, Дмитро Яворницький, Михайло Грушевський, Павло Чубинський, Микола Біляшівський, Максим Берлінський, Федір Вовк, Євтим Сіцинський.

Поняття “краєзнавство” в різні часи мало різне значення. Видатний український педагог К.Ушинський уперше дав визначення краєзнавства як педагогічного поняття, виділивши в ньому суспільно-економічний, освітньо-виховний і методичний аспекти.

Першим в Україні ще наприкінці XIX ст. обґрунтував поняття “краєзнавство” як науку і виклав його суть, значення та місце в житті народу у статті “Галицьке краєзнавство” (1892 р.) І.Франко [1, с.231].

Маркіян Шашкевич зазначав: «Література будь-якого народу є відображенням його життя, його способу мислення, його душі...» [2,113].

Доля України залежить від тих, хто сьогодні сидить за шкільними партами, від національної свідомості громадян. Саме тому національно - патріотичне виховання на тлі національної ідентифікації повинне займати провідне місце в навчально – виховному процесі. Уроки української мови та літератури – прекрасне підґрунтя для цієї роботи.

У процесі роботи вчитель-словесник шукає шляхи і засоби глибокого засвоєння програмового матеріалу та формування в учнів високої національної свідомості, акцентує увагу на краєзнавчому матеріалі як складовій національного виховання школярів. Відомо, що патріотизм починається з любові до батьківської хати, до колискової, яку співала мама, до сім'ї, родини, до рідної мови і народної пісні. Саме це формує поняття «малої батьківщини». І тільки уже пізніше приходить усвідомлення себе сином чи донькою великої Батьківщини – України, гордості за її славне минуле і розуміння того, що треба навчатися, працювати для її майбутнього. Розуміючи це, в процесі викладання української мови та літератури вчитель має використовувати всі можливості, щоб ознайомити учнів із історією області, району і, звичайно, з історією рідного краю.

Сучасний школяр достатньо поінформований. Завдяки радію, телебаченню, комп'ютерним системам він часто знає про далекі світи більше, ніж про той, який видно з вікна власної оселі. Більше того, він може навіть не здогадуватися, яку багату історію має його власна земля.

Відповідно до чинних програм у загальноосвітніх навчальних закладах проводяться уроки літератури рідного краю, під час яких відбувається знайомство учнів з історією, економікою, культурними традиціями рідного краю. На уроках літератури рідного краю, які є складовим елементом уроків української літератури, учні під керівництвом філологів ознайомлюються із творчими надбаннями письменників - земляків.

Повага, любов до рідного краю та усвідомлення й розуміння своєї національної ідентифікації виростає з розуміння його історії, починається з любові до матері, родини, роду, навколишньої природи, людей, того, що називаємо "малою Батьківщиною".

Вивчення регіональної літератури сприяє вихованню національної самосвідомості, зацікавленню учнів історією рідного краю, його фольклорними традиціями.

Отже, вивчення літератури рідного краю, його духовного життя, національних традицій, формування національної свідомості, патріотизму є могутнім виховним засобом, який стимулює самовдосконалення і саморозвиток учнів, для яких приклад вихідця з рідного краю слугує дійовою моральною школою, що є потужним засобом формування у прийдешнього покоління національної ідентичності.

Геройко-патріотичне виховання дітей і молоді є одним із найважливіших завдань, що стоять перед бібліотекою. Особливо актуальна проблема формування свідомих громадянщині.

Патріотизм – серцевина людини, основа її активної позиції.

В. О. Сухомлинський

I.2. Методичні рекомендації щодо проведення уроків літератури рідного краю

В основу занять з літературного краєзнавства має бути покладено пошуково-дослідницьку роботу з джерелами літературно-краєзнавчої інформації з метою вивчення літературної спадщини письменників-земляків на основі розвитку творчих здібностей учнів.

Уроки літератури рідного краю мають свої особливості. По-перше, їх потрібно планувати, враховуючи специфіку літератури як виду мистецтва; по-друге, слід добирати літературні твори і мистецький матеріал високої літературно-естетичної вартісності; по-третє, вміло поєднувати ознайомлення краєзнавчої літератури з використанням образотворчого мистецтва, музики, архітектури, історії, релігії, філософії свого краю тощо; по-четверте, забезпечувати формування естетичних смаків, переконань, ідеалів школярів відповідно до народних традицій; по-п'яте, виробляти особистісне ставлення до художньої літератури рідного краю, щоб допомогти учневі самовиразитися, самоствердитися й усвідомити, що митці-земляки не тільки відображають своє сприйняття світу, а й передають енергію власного бачення життя з його добром і злом, красою і потворністю і цим допомагають дитині творити своє «Я» в єдності з природою, людством, нацією, рідним краєм.

Мета уроків літературного краєзнавства - осягнення учнями глибинної сутності спадщини митців свого краю, космосу духу земляків, реалій дійсності, сприйняття й поцінування їхнього художнього набутку, плекання почуття гордості за творчих людей, славних краян.

Інтерес школярів до літератури рідного краю з'явиться тоді, коли будуть витримані як специфічні особливості таких уроків, так і їх **методологічні принципи**, а саме :

- розуміння учнями літератури як художнього відображення духовного життя українського народу і тієї спільноти, яка оточує дитину;
- урахування вікових, психологічних і пізнавальних можливостей школярів, їхнього загального розвитку;
- формування вмінь кваліфікованого читача, який розуміє літературу як мистецтво, сприймає художні цінності та шліфує свою культуру почуттів;
- добір літературно-краєзнавчого матеріалу з урахуванням принципу від простого до складного;

- доцільність та різноманітність навчальних форм роботи і типів уроків, які посилювали б зацікавленість літературно-мистецькою спадщиною земляків;
- наступність у розвитку зв'язного мовлення з вивченням творів літератури рідного краю й теоретичних розділів навчальної програми;
- особистісно зорієнтований підхід у формуванні навчальних запитань і завдань, а також у вибудові моделі уроку з чітко передбачуваними і контрольованими результатами.

Основні завдання уроків літератури рідного краю :

- поглиблювати відомості про життя та творчість митців даної місцевості;
- розвивати інтерес до їхнього творчого доробку та спадщини;
- прищеплювати високі естетичні смаки, виховувати почуття прекрасного, вміння насолоджуватися художнім твором;
- виявляти нахили, смаки, здібності учнів, сприяти їхньому розвитку, виховувати юних поетів-аматорів;
- розвивати логічне та образне мислення, культуру мовлення та читання;
- виробляти вміння вести діалог і полілог, будувати монологічне висловлення, вступати в дискусію з проблемних питань твору, узагальнювати, систематизувати знання та робити висновки;
- формувати в них історичну пам'ять, плекати природне почуття національної гордості;
- прищеплювати повагу до видатних людей рідного краю, їхнього внеску в національно-визвольну боротьбу, спонукати наслідувати їх у своєму житті;
- плекати працелюбність, милосердя, гуманне ставлення до людини, природи тощо;
- виробляти вміння бачити й цінувати красу й самобутність рідної землі;
- викликати в учнів щире прагнення захищати світлі набутки матеріального й духовного життя нації, оберігати й примножувати їх, продовжуючи традиції роду, родини, краю;
- формувати в дітей самостійне судження, вчити їх давати об'єктивну характеристику героям, художнім образам і явищам;
- розвивати комунікативно-мовленнєві вміння школярів на уроках літератури рідного краю, практикуючи твори малої форми в усному та писемному варіанті (переказ-мініатюра з творчими завданнями, багатоваріантні міні-твори в контексті певної жанрово-стильової манери письма тощо).

Підготовка до уроків літературного краєзнавства передбачає:

- випереджальне ознайомлення зі списком творів літератури рідного краю, які учні мають прочитати (придбати) протягом літа, навчального року;
- підготовку системи завдань, а також способів їх виконання з урахуванням різних рівнів і форм мислительної діяльності школярів;
- планування навчально-пізнавального, змістового наповнення уроку (заняття);
- чітке визначення теми, мети та завдань уроку, проблемних питань за змістом твору (творчості), добір епіграфа, зорового та слухового рядів (музичне і мистецьке оформлення).

Найефективнішим засобом досягнення мети та завдань уроків літературного краєзнавства є інноваційні технології навчання. Інноваційний підхід забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань, активне функціонування інтелектуальних і вольових сфер, сприяє розвитку креативної особистості. Створення ситуації успіху, сприятливих умов для повноцінної діяльності кожної дитини - основна мета, що покладена в основу інноваційних технологій навчання. Багато з них варті уваги сучасного

педагога, який прагне дати якісний рівень знань, зробити урок цікавим, досягти максимального взаєморозуміння і співпраці між учителем та учнем.

У методиці викладання мови та літератури порівняно недавно з'явився термін «вільні» тексти. Це узагальнена назва таких творчих завдань, як сенкан, твір за метафорою, вірш «Я», текст «Одинадцятислів'я», есе та інших видів робіт над створенням міні-творів. Ці творчі роботи – своєрідна цікавинка філософського змісту, що вимагає ретельного обміркування на основі глибокого розуміння речей, спонукає до проблемної роботи над текстом, розвиває творчі здібності, уяву дитини, вміння нестандартно мислити.

Сучасний учень повинен добре володіти комунікативною компетентністю. Тому на уроках української мови та літератури слід використовувати такі показники щодо формування цієї компетентності: здатність до реалізації власної індивідуальної програми спілкування, вміння знаходити адекватний стиль і тон спілкування, вміння аргументувати свою точку зору, вміння об'єктивного сприйняття оточуючих, здібність до співпраці в парі, групі, колективі, вміння моделювати мовленнєву ситуацію, здатність до мобільності у стосунках. Для цього варто проводити дискусії, уроки-прес-конференції, уроки-пошуки, уроки-практикуми, урок з передбаченням; виконувати письмові роботи у формі есе, листа, звіту; використовувати інтерактивні методики навчання («Мозковий штурм», «Займи позицію», «Рецензування», «Інформаційне гроно» тощо).

На уроках української мови та літератури доцільно працювати над формуванням компетентності продуктивної творчої діяльності. Як доводить практика, ефективними є нестандартні уроки з використанням інноваційних технологій (урок-творча лабораторія, урок-брейн-ринг, урок-дослідження, урок-літературний салон, урок-анотація). Зацікавлено виконують учні й продуктивні завдання з історії літератури рідного краю (розвідки про творчість письменників, анотації, рецензії на твори письменників рідного краю), створюють проекти.

Залежно від мети, завдань уроку, особливостей та жанру художнього твору, обраного вчителем методу проведення заняття можна використати **різноманітні прийоми роботи**: повідомлення; стислі, докладні та творчі перекази; художню розповідь; виразне читання та інсценізацію; читання творів і уривків уголос; "оживлення" подій та словесний опис картини; підготовку й обговорення відгуків, анотацій, рецензій; дослідно-пошукову роботу в місцевих бібліотеках, музеях, архівах; виписування образних висловлювань, афоризмів; підготовку виставок літературних, мистецьких і художніх творів, публікацій, репродукцій; інтерв'ю з автором, його рідними, друзями, знайомими; виставку учнівських ілюстрацій до твору; сценічні замальовки, фрагменти відеофільмів тощо.

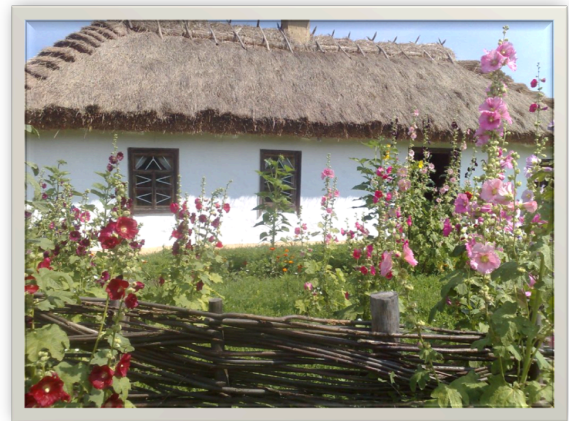
Ці та інші інноваційні форми й методи роботи широко використовувані вчителями-словесниками, здатні значною мірою підвищувати ефективність і якість засвоєння матеріалу та забезпечувати ситуацію успіху для кожної дитини, а також розвиток компетенцій і компетентностей учнів, а саме: знань, здатності вчитися, логічності, критичності, аналітичності, комунікативності, інформативності, технологічності, креативності, здатності презентувати результати роботи, самостійності, мобільності, адаптивності, толерантності, співпраці тощо. Але ці поодинокі уроки (програмою відведено лише 4 години на рік) не спроможні дати цілісне уявлення про перебіг літературного процесу в тому чи іншому регіоні. Тому велику роль у національно-патріотичному вихованні відіграє позакласна діяльність вчителя-словесника – це проведення літературних свят, мовно-літературних конкурсів, літературно-музичних

вечорів, літературних газет краєзнавчого змісту, проведення екскурсій до краєзнавчого музею, зустрічей з письменниками-земляками, оформлення кабінету літературного краєзнавства, проведення факультативних занять, гуртків літературного краєзнавства, – які сприяють кращому засвоєнню програмових тем, поглибленню і розширенню знань учнів не лише з літератури рідного краю, а й суміжних предметів (світової літератури, історії України, образотворчого мистецтва).

*Шматок землі,
Ти зветься Україною.
Ти був до нас,
Ти будеш й після нас...
Л.Костенко*

*Подільські ми – віддавна і донині.
Плекаєм світ любові й доброти.
Ми – українці. Значить – Березині.
Ми Україну мусим берегти.
Т.Яковенко*

І.3. УКРАЇНА – МОЯ КРАЇНА

*Гарматюк Н. Ю., вчитель української мови,
літератури та зарубіжної літератури
Михайлівської СЗШ І – ІІІ ст.
Шаргородського району*

Україна... У мене це слово асоціюється з ланом золотої пшениці, колоссям якої грайливо бавиться вітер, з високим блакитним небом, в якому розсіває своє проміння сонце, з дзвінкою піснею жайворонка в піднебессі.
Кажу: “ Україна ” . І уявляю молоду вродливу дівчину у білій вишитій сорочці з вінком червоних маків на голові, яка йде серед лану, зриває голубі волошки та сокирки і при цьому наспівує пісню.

Люблю свою Батьківщину, своє рідне Поділля, цю любов передаю своїм вихованцям. Кожен ранок ми починаємо із пісні – гімну. Кажу про те, щоб пам’ятали оці вологі тіні від дерев на тихій своїй вулиці у літню пору, шепіт очерету над задуманим ставком, жебоніння малесенької річечки в кінці городу. Хочу, щоб пам’ятали, що це їхня земля, скроплена кров’ю дідів у численних війнах, морена голодом у 33 – му і 47 – му, вистраждана, зболена, але від того ще рідніша.

Це земля, за яку помер на чужині Шевченко, за яку закатований на Соловках Стус. Вона надихала на творчість Гоголя і Бальзака, Лисенка і Чайковського.

Намагаюсь формувати у своїх вихованців гордість від того, що вони українці, а для цього закохую їх у рідну мову на своїх заняттях, у народну пісню, яку люблять на усіх континентах. Наголошую дітям на тому, що українська пісня - неоціненний дар, даний Богом нашому народові. Коли для української діаспори звучить народна пісня, українці слухають її стоячи.

Під час годин спілкування знайомлю дітей із традиціями українського народу, з його культурними надбаннями, звичаями, а також стараюсь формувати у них норми етичної поведінки, вважаю, що це мій обов’язок не тільки як учителя, а й як

громадянина.

Прожити так, щоб потім не було соромно за свої вчинки, не було шкода даремно згаяного часу, котрого ніколи не вернеш - це те, чого мене вчили батьки. Цю науку намагаюсь передати своїм рідним дітям та учням ще з раннього дитинства, тому що вважаю: ким би вони не стали в майбутньому, насамперед їм потрібно бути гарними людьми, щоб не осоромити себе, своїх батьків, нас, учителів. І тут на думку спадають слова улюбленого вірша:

Пора дитинства ясногола
У царстві квітів і краси,
Де все: мурахи, птиці, бджоли,
Світ кольорів і блиск роси
Твій розум будять, вчать любити
Красу земну і неба вись ...
Якби ж ніколи не черствіти,
Зберігши душу й на колись ...

Мене непокоїть те, що зараз душі у багатьох з нас стали черствими, байдужими до чужого горя, а звідси всі наші біди.

Я - громадянка своєї Батьківщини, і мені болять доля українського села. Села, за яке забув уряд. Коли проїхати нашим районом, то як “пам’ятники незалежності” стоять недобудовані школи у Дерев’янках, Зведенівці, Перепільчинцях. Школи, які були уже з дверима, вікнами, зяють тепер дірами. Чому крадемо у своїх же дітей?

Мене турбує і рівень знань моїх учнів. З кожним роком стає менше призових місць, зайнятих у районних олімпіадах. І не тільки тому, що втрачається бажання вчитись. Батьки вимушені кидати своїх дітей і їхати світ за очі на заробітки, бо ж у селі працювати ніде, мети немає. От і...

Якось в “Освіті Вінниччини” прочитала інформацію з обласної колегії про те, що жебракують діти. Кричати хочеться! На фоні маєтків і дорогих машин - простягнута дитяча рука. І на думці вічний Шевченко:

Схаменіться, будьте люди,

Бо лихо вам буде ...

Хвилює політична та економічна нестабільність у державі, адже тут жити нашим дітям. Що їх чекає в майбутньому? Чи будуть вони щасливими? Чи дасть їм держава гарантії на освіту, на безкоштовне лікування, забезпечить робочими місцями?

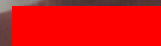
На жаль, поки що цього немає, але я вірю, криза в Україні минеться, бо ж у нас дуже мудрий і трудолюбивий народ. Не для того ми, українці, так довго виборювали свою незалежність, щоб зараз схиляти голови перед проблемами, які переживає кожна молода держава, в тому числі й наша. Не варто впадати у розпач, потрібно вірити у краще майбуття і наполегливо працювати кожному.

Я не політик, чогось значного для своєї країни зробити не зможу, але вважаю, що мій обов’язок перед державою - добросовісно виконувати ту справу, якій присвятила життя, - навчати і виховувати підростаюче покоління. Можливо, серед моїх учнів є ті, хто згодом стане біля державного керма, а коли й ні, то мої вихованці - майбутнє моєї України. Якщо вони будуть старанними й наполегливими в праці, добрими і чуйними у спілкуванні, розумними й відповідальними в прийнятті рішень, коли вони стануть справжніми Людьми, то я радітиму з того, що змогла хоч щось зробити для своєї України.

«Ви думали, що Україна так проста
Україна – це супер. Україна – це ексклюзив.
По ній пройшлися всі катки історії.
На ній відпрацьовані всі види випробувань.
Вона загартована найвищим гарту.
В умовах сучасного світу їй немає ціни»
(Л.Костенко)

II. Використання літератури рідного краю на уроках словесності

II.1. Урок української літератури Література рідного краю 9 клас

Ярош О.О.,

Тема. Образ України в творчості В.Забаштанського

Мета уроку: ознайомити учнів із творами В.Забаштанського, що присвячені краю, де він народився, формувати громадянську і національну самосвідомість; виховувати любов до рідної землі, пробуджувати почуття краси і добра.

Тип уроку: урок-відкриття, засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет В.Забаштанського, збірки його поезій.

Україно, молюся за тебе,
Як за матір гріховно-святу...
В.Забаштанський

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент. Мотивація навчання школярів

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Бесіда

- Коли життя людини можна вважати повноцінним?

- Як ви розумієте поняття «гідність людини», «національна гідність», «громадянська мужність»?

III. Сприйняття й засвоєння учнями нового матеріалу

Учні напередодні уроку займалися пошуковою роботою. Заздалегідь вони були об'єднані в групи:

I група - дослідники біографії В.Забаштанського;

II група - дослідники творчості поета ;

III група - дослідники поезій В.Забаштанського на патріотичну тему .

Учні роблять повідомлення про біографію поета - земляка (1 група)

Учитель. Спробуйте годину-півтори побути із заплющеними очима. Дістаньтеся кухні, не маючи рук, знайдіть телевізор, увімкніть комп'ютер...Як ви думаєте, це легко? Отже, давайте поговоримо про людину, яка у 18 років втратила очі й руки, але не зломилась, не скорилась долі і хворобі.

1 учень. Володимир Омелянович Забаштанський народився 5 жовтня 1940 року в селі Браїлові на Вінниччині в робітничій сім'ї. Після закінчення семирічки навчався у будівельній школі на Донбасі. Працював бутоломом у кар'єрах, помічником кочегара на цукровому заводі, робітником у місцевому радгоспі.

2 учень. 24 серпня 1958 року сталося, здавалося б, непоправне: трагічний вибух тяжко покалічив юного Володю Забаштанського.

5 жовтня мало виповнитися 18, а він - уже каліка. Тільки в лікарні дізнався, що хірурги змушені були ампутувати руки. По лікті! Про врятування зору не було й мови. Хто б не розпачився, зазнавши такого удару долі? Але саме йому, звичайному подільському юнакові, випало довести світові й собі, що фізичне каліцтво неспроможне скорити волю. Що таки дух панує над тілом! Пізніше він напише:

В синіх скелях поезії волею й розумом
Я обтесую слово, мов камінь, тверде.
Серце знову по вінця наповнене грозами,
Я живу, і борюсь, і творю для людей.
З ними йду, забуваючи горе і муки,
І жага до життя пломеніє, кипить:
В них мільйони є рук —
З ними я не безрукий
В них мільйони очей —
З ними я не сліпий!

3 учень. Видюще серце Володимира Забаштанського палахкотить високим, дужим полум'ям істинної любові. Розтерзаний нещастям, він не тільки з відзнакою закінчив філфак Київського держуніверситету, а й виріс у відомого поета, лауреата Державної премії України ім. Тараса Шевченка, інших престижних премій. Його життя та творчість стали гідним прикладом для багатьох значно молодших і щасливіших колег. Прикладом того, що й найстрашнішій трагедії можна протиставити силу духу... Що ж, відзнака Президента - орден «За мужність», вручений поетові кілька років тому, якоюсь мірою підтримала поета. Але чи не час і суспільству замислитись: моральні борги - невідплатні... Помер поет у 2002 році.

2 група робить повідомлення про творчість В.Забаштанського

1 учень. Поезія стала сенсом його життя: зболене і ніжне серце народжує слова любові до людей, до рідної землі, слова, які стають на сторожі України, українського духу та моралі.

Дебютна збірка Володимира Забаштанського «Наказ каменярів», яка вийшла в 1960 році, сколихнула київську літературну спільноту: в Україні з'явився справжній поет. Земляки з Вінниччини не повірили, що отой хлопчина, котрий разом із ровесниками бігав босоніж браїлівськими стежками, став письменником. Та ще й закінчив університет з червоним дипломом.

Володимир Забаштанський — взірець чесності та відваги, чистоти й мужності в українському письменстві другої половини ХХ століття. Він був провидцем для багатьох зрячих. По ньому залишилися книжки віршів та спогади друзів. Саме в них Поет увічнив себе й свій час, щиро привітавши незалежність своєї Вітчизни, яку він самовіддано любив.

2 учень. З'являлися одна за одною книжки справжнього поета: «Віра в людину», «Крицею рядка», «Грані краплі», «Вага слова», «Запах далини», «Жага життя», «Мужністю завдячую тобі»... Тема тяжкої долі українців стала визначальною для нього. За збірку «Запах далини» Володимира Омеляновича Забаштанського 1986 року удостоєно найвищої нагороди — Державної премії імені Тараса Шевченка.

Чимало зробив В. Забаштанський і на перекладацькій ниві. Завдяки його старанням, вийшли українською мовою книги письменників багатьох країн.

Володимир Омелянович був чуйним і вимогливим побратимом на літературному полі, духовним батьком багатьох молодих поетів. У його літературній школі-студії «Кобза» молоді навчалися не тільки поезії, розкриваючи свої таланти, а й жити — чесно й мужньо.

Серед усіх мотивів учитель акцентує увагу на віршах патріотичного циклу .

Учитель. Де ж узяв вісімнадцятирічний юнак стільки душевних і фізичних сил, із яких джерел напився того вогню непокори, що допоміг не тільки вижити — вибороти долю, не тільки домогтися чогось у житті, а й стати взірцем для інших?

Загадка? Так. Одвічна загадка людського духу: один зубожіє од першого ж випробування на справжність, а інший — оцінює себе в ньому. Спробуймо розгадати загадку В.Забаштанського. А відповідь, на мою думку, зовсім поряд – у віршах поета.

Діти 3 групи зачитують вірші

1 учень.

ЗАВЖДИ ЗІ МНОЮ

Веселий я був, молодий і безстрашний,
Від мене такого і світ був не старший,
Не дужчий за мене був світ у борні,
І вічно так буде, здавалось мені.
Котились літа, мов колеса мигтючі,
Та я не боявся ні грому, ні тучі,
Ні синьої далі, ні сивого зла,
Бо завжди зі мною Вітчизна була.
Коли мені зорі світить перестали,
Від туги камінної сивіли скали,
Палили себе кам'яними слізьми,
- Хто виведе темного сина з пільми?
Та я не схилюся і перед судьбою,
Пішов, але й інших повів за собою,
Куди б не ішов — одступала імла,
Бо завжди зі мною Вітчизна була.

Бесіда

Який настрій переважає у поезії? Знайдіть підтвердження у тексті.

Які проблеми піднімає автор у вірші ?

Яка тема та ідея поезії ?

Які художні засоби використовує автор , щоб передати головну думку твору?

Які рядки підтверджують думку про автобіографічність цієї поезії?

2 учень

МОЛИТВА

Україно, молюся за тебе,
Як за матір гріховно-свату,
За блакить твого вічного неба
І за ниву твою золоту.
Україно, молюся за славу,
За твою непокору століть,
За столицю твою златоглаву,
Що по груди в тополях стоїть.
Україно, молюся за мову,
За божественну мову твою,
І за вроду твою калинову,
Від якої добрішим стаю.
Україно, молюся за пам'ять
Убієнних за волю синів
І за тих, що у душах запалять
Промінь правди, щоб край заяснів.
Україно, лише в милосерді
Час єднання синів настає.
То нічого, що ми не безсмертні,
За безсмертя молюся твоє.
Отче наш, у Твоїм часоплині
Все минає - ридай не ридай.
Боже, вибач гріхи Україні
І надалі грішити не дай

Робота над змістом поезії . За допомогою методу незакінчених речень на картках учні продовжують висловлювання.

1. Я думаю, що поезія називається «Молитва» тому, що....
2. У своєму вірші поет хоче помолитися за.....
3. Мені імponує те, що...

3 учень.

ЗАЛИШИСЯ УКРАЇНОЮ

Скільки, Мамо, Тебе мучили,
Тіло таврами позначили,
Але й турки не потурчили
І поляки не сполячили.

Духом завжди була вільною,
 Залишилась Україною.
 У Сибірах не зламалася
 Ні від тюрем, ні від холоду.
 Із руїни піднімалася,
 Підвелася після голоду.
 Знов із долею полинною
 Залишалась Україною.
 Нині Ти вже не пригноблена,
 Хоч бідою знов заскочена,
 І стоїш напівзчорноблена,
 І стоїш напівзмосковщена.
 З рідним словом, із калиною -
 Залишися Україною...
 Не скорись перед загебями,
 Перед їх враждою лютою-
 Із коханням попід вербами,
 З яворами над Славutoю,
 З Кобзаревою раїною
 Залишися Україною.

Бесіда за змістом поезії

1. У яких рядках розкрито історію України?
2. Що допоможе Україні залишитись Україною?

IV. Узагальнення вивченого

«Мікрофон»

У чому ж загадка В.Забаштанського, загадка сили людського духу?
 Що давало поету наснагу, силу жити і творити?
 Які емоції викликав у вас сьогоднішній урок ?

V. Оцінювання учнівських відповідей

VI. Завдання додому

Написати
 прислужитись

твір-мініатюру «Чим я зможу
 Україні».

II.2. Урок української літератури Література рідного краю 10 клас

Лесик О.В.,

*учитель української мови та літератури комунального навчального закладу
 «Спеціалізована школа I-III ступенів №1 ім. Т.Г.Шевченка Козятинської міської ради
 Вінницької області»*

Тема. **Оспівування рідного краю у творчості поетів Вінниччини**

**«БО Й НАЗИВАЄТЬСЯ ПОДІЛЛЯМ ТА ЗЕМЛЯ,
ДЕ МАЮ ЩАСТЯ ЖИТЬ»**

МЕТА: ознайомити учнів з непересічними постатями поетів-земляків; удосконалювати навички ідейно-художнього аналізу поезій; розвивати образно-асоціативне мислення; виховувати почуття національної свідомості, патріотизму, зацікавленості мистецьким доробком поетів Вінниччини

ТИП УРОКУ: урок активізації творчої уяви (літературна вітальня)

Моє Поділля радістю багате,
Моє Поділля піснею дзвінке.
Одягнене ти завше, як на свято,
Моє найкраще, ти завжди моє!
Світлана Травнева

Хід уроку

I. Підготовча робота до розкриття теми і мети уроку.

Слово вчителя.

О,скільки є сторін на білім світі...

Та рідна серед них лише одна,

Яка у давнім предків заповіті

Подільською зоветься сторона.

Виклихуючи у серці і душі ці поетичні рядки, Світлана Травнева вклала у них глибинний історичний зміст. Адже відомо, що свята Подільська земля є батьківщиною найдавнішого хліборобства. Понад сім тисяч літ тому пращури-подоляни успішно займалися землеробством. У тій сивій давнині беруть витoki наша барвіста мова, подільські традиції, звичаї і вірування, безсмертний фольклор. Важко перерахувати усі лихоліття землі Подільської. Але після кожного подоляни піднімалися зі своєю мовою і культурою, мов зелена трава, освячена весняними дощами.

Продовжують ушлавлювати красу Поділля талановиті люди, здатні відтворювати картини життя в художньому слові. Це поети Вінниччини, які одухотворено оспівують давнє, сьогоднішнє й

майбутнє рідного краю, малюють його барвистим словом любові, опираючись на духовну єдність поколінь.

Чим більше ми дізнаємося про малу батьківщину, тим міцнішою буде пам'ять і любов до цієї часточки України всіх нас. Тож давайте відвідаємо літературну вітальню, двері якої нам сьогодні гостинно відчиняють Світлана Травнева, Олександр

Височанський, Олена Вітенко та Анатолій Бортняк, і разом із ними помилюємося красою рідного краю – неповторного Поділля!

II. Основна частина уроку. Опрацювання теми.

-Учениця читає вірш Світлани Травневої «Моє Поділля».

-Повідомлення учня про авторку поезії.

Травнева Світлана Миколаївна народилася 22 травня 1950 року в селі Неменка Іллінецького району на Вінниччині. Редактор журналу літоб'єднання «Стожари». Авторка шести поетично-пісенних збірок. Лауреат обласної літературно-мистецької премії «Кришталева вишня». Мешкає у Вінниці.

Бесіда за змістом поезії.

-Яким був материнський заповіт?

-Що найбільше любить поетеса у своєму рідному краї?

-Розкрийте зміст останньої строфи поезії, яка є епіграфом уроку.

Слово вчителя.

У селі Антонівка Томашпільського району живе Олександр Григорович Височанський - поет, сатирик, гуморист. Народився митець 9 грудня 1967 року. Працював друкарем, інженером з пожежної профілактики, кореспондентом районного радіо. Автор збірок лірики: “Не любить затінку душа” (1993), “Солов’ї на калині” (1995), “Подих світанку” (2001), “Вінок сонетів Божої любові” (2009), “Рятуй мене, Боже!”, “Летюча криниця” (2010), “Поцілунок троянди” (2011). Лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії ім. Степана Руданського.

-Виразне читання учнем поезії «Подільський пейзаж».

-Ідейно-художнє опрацювання вірша. Пояснення назви твору.

Темою даної поезії є змалювання Подільського пейзажу. Автор ставить риторичне запитання: «Хто художник цього дива, рук чиїх творіння?» А ось і відповідь не забарилася:

Он стоїть жива картина в небі над узліссям:

Вкучерявлює хмарину виголений місяць.

Сама природа Подільського краю, який автор ототожнює з рідною Україною, створила яскравий пейзаж. Поезія сповнена розмаїттям метафор та епітетів: «стежина йде і повертає», «ріка грайлива», «райдуги цвітіння» та ін.

-Повідомлення учня про Олену Вітенко.

Вітенко Олена Андріївна (9 грудня 1960, с. Дубовець, Немирівський район, Вінницька область) - український політик, письменниця, громадський діяч (народний депутат України 5-го скликання від ВО «Батьківщина», фундатор Вінницької обласної краєзнавчої літературно-мистецької громадської організації «Велика рідня» (2007), член Національної спілки письменників України (2006), Національної спілки журналістів України (2005), автор численних книг для дітей та дорослих). Мешкає у Вінниці.

-Опрацювання поезії «На праотчій землі».

-Слово вчителя. Праотчою називає поетеса рідну землю. Орачами, сівачами, ковалями з діда-прадіда були її славні захисники, які «рідну неньку-Україну, батька, матінку, родину щиро шанували». Згадує Олена Вітенко нещасливу долю, яка

переслідувала наших предків тільки через те, що споконвіку відвойовували волю, «боронили древо роду від гнобителів народу». Актуальною та визначальною є головна думка вірша: «Маємо свою державу - жити станемо на славу».

-Виразне читання поезії. Визначення художніх засобів.

-Слово вчителя.

Повік заблукав у рідних Подільських полях Анатолій Бортняк.

Проблемне запитання. Та як так може бути, адже автор поезії «У рідних Подільських полях» говорить про те, що він тут народився і зріс.

-Орієнтовні учнівські відповіді.

-Де б людина не була, вона завжди прагне повернутися на прабатьківщину, рідну, батьківську землю, на малу батьківщину, щоб уже назавжди там залишитися, якщо не тілом, то хоч душею.

-Виразне читання поезії вчителем.

-Автобіографічна довідка.

Бортняк Анатолій Агафонович (народився 27 квітня 1938 року в селі Олександрівка Тростянецького району на Вінниччині, помер 22 липня 2009 року у місті Вінниця) - український поет, публіцист, перекладач, літературознавець. Перебував у Спілці письменників України з 1965 року. Автор понад 30 книг ліричних поезій, біблійних переспівів, книг для дітей, літературних пародій, сатиричних мініатюр. Лауреат всеукраїнських та міжнародних літературних премій.

III. Підсумок уроку, рефлексія.

-Після прочитання та осмислення поезій подільських авторів я зрозумів...

-Заключне слово учителя.

Не цурайтеся краю Подільського, бо тут ви народилися і живете, тут коріння роду вашого. Нехай дороговказом у житті будуть для вас слова ще одного славного поета Миколи Федунця.

Цю землю серцем і руками зумій пізнати, зумій відчуть.

В думках з моїми земляками на польових вітрах побудь.

Тепло долонь на двох поділим, на двох і сміх, і смутку мить.

Бо й називається Поділлям земля, де маю щастя жити.

IV. Домашнє завдання. Одну з поезій вивчити напам'ять.

**II.3. Урок
Література**

**української літератури
рідного краю**

9 клас

*Мацюця Г.І.,
вчитель української мови та літератури комунального навчального
закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 Козятинської міської ради Вінницької
області»*

Тема. «В мені багато є любові, багато... Більше, ніж мене»

Урок за творчістю Ганни Чубач

Мета: ознайомити учнів із життєписом і творчістю відомої української поетеси-подільки Ганни Чубач; розкрити художню красу і багатство її поезій; удосконалювати вміння виразно читати поетичні твори; формувати сталий інтерес до літературного краєзнавства; розвивати творчу уяву, вдосконалювати вміння і навички аналізу ліричних творів; плекати любов до рідного краю, виховувати почуття прекрасного, доброти, людяність, порядність, любов до людей і життя.

Обладнання: портрет Ганни Чубач, фотографії, виставка збірок поетеси, презентація.

Методи, прийоми і форми роботи: учнівські повідомлення, колективно-групова робота «біографів», «декламаторів», «Ланцюжок долі», «Асоціативний куш»

Випереджувальне завдання: підготувати повідомлення про життєвий шлях поетеси, презентацію, вивчити вірші Ганни Чубач.

Епіграф: Обери собі життя, щоби жити. (Із Біблії)

Перебіг уроку

Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. По-різному складаються долі людські: хтось, прийшовши у цей світ, стає відомим, знаменитим, досягає найвищих вершин слави; хтось свою скромну працю вкладає у розбудову держави, цим самим звеличуючи країну; хтось «дивує світ красивим дитям»... Але всі ми прагнемо любові та щастя в цьому житті, та, на жаль, не кожен може по-справжньому любити, бути щасливим та приносити щастя іншим. І якщо людині вдається створити свій світ любові (до батьків, коханої людини, до країни) – тоді вона дійсно стане щасливою і зможе сказати: «Я недаремно прожила свій вік». А щоб так сталося, варто, як сказано в Біблії, «обрати собі життя, щоб жити». А це означає: здолати усі перешкоди та небезпеки, любити людей, дарувати їм радість, «молитись на свій ідеал».

Декламатор.

Я – жінка!

Нехай мені доля вготувала муки:

Не камінь на плечі, а цілий обвал.

Я буду до щастя простягують руки.

Я буду молитись на свій ідеал.

Нехай моя доля знедолено плаче.

Карає і мучить нестерпним життям.

Я – все-таки сильна! Я – щось-таки значу!

Я – світ цей дивую красивим дитям!

Накотяться біди – то мушу здолати.

Підкотиться туга – то мушу мовчати.

Немеркнуче світло: я – жінка, я – мати!

Запалена Богом остання свіча.

І хто мене кине – покинутим буде.

Хто словом осудить – осудиться сам.

Земна і небесна. Такою перебуду.

Такою достанусь грядущим вікам.

Учитель. Цей вірш написала Ганна Чубач, яка є нашою землячкою. Лауреат трьох літературних премій: імені Павла Усенка, імені Марусі Чурай та Міжнародної премії «Дружба», автор тридцяти книжок. І просто жінка, на долю якої випали радощі й страждання, злети і падіння, розчарування і справжнє, яке буває лише раз у житті, кохання. Жінка, яка любить красу, бо саме з краси все починається в цьому світі. Поетесі притаманні доброта, яку взяла від рідної неньки, любов до людей. «Бо я росла серед любові – мене любили мама, бабуса, сусіди, вчителі, і рідна земля, і пісня. Все, що я знайшла в цьому світі, йшло до мене через призму любові... і навіть біль», – розповідає, як сповідується, Ганна Танасівна. Можливо, саме тому кожен рядочок поетеси чистий, як подих; легкий, як повітря; прозорий, як думка, а ще – світлий, як сама любов. Від імені матерів Ганна Чубач просить такої ж любові для всіх дітей – любові до землі, до батьків, до ближнього свого. Ознайомлюючись із творчістю нашої землячки, ми зможемо краще зрозуміти сутність людини у цьому світі, її призначення.

Повідомлення теми та мети уроку.

- Ваші очікування від уроку?

Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу.

Учні-біографи озвучують повідомлення про життєвий шлях Ганни Чубач, використовуючи слайди створеної презентації.

Маленьке ровисте село Плоске на Вінниччині. Саме у цьому селі, занесеному білими кучугурами, молода жінка з немолодими від смутку очима й гарним ім'ям Софія у переддень Різдва народжувала дитину. За вікнами сніжно і вітряно, у хаті незатишно й холодно.

Пам'ять молодої жінки здригається від отого страшного «кроком руш!» Їх забирали на Фінську війну. І серед них – найрідніший, наймиліший серцю, з ким поєднала свою долю. Дарма, мов та пташка з пораненим крилом, вона услід спішила через поле. Дарма... Сіра шеренга приречених доль усе віддалялась і віддалялась... Не наздогнала... Так і стояла довго серед поля, вдивляючись у сиву даль.

«Маєш доню,» - прийшовши до тям, почула тихий голос бабці-повитухи. І застугоніло у скронях тепле Танасове: «Як народиться донька, назовемо її так, як звали мою сестричку, Ганею»... «Маєш Ганю,» - прошепотіла, перевівши погляд на обв'язану хусткою скрипку.

Скрипка... У ту мить ще ніхто: ні Софія, ні Ганя, ні навіть скрипка – і відають не відали, що її доля – німіти довіку, що страшне і сиве, як сніг, «вдова» вже тоді чатувало над дев'ятнадцятирічною матусею, що Гані дісталось у спадок важке й незрозуміле для дитячої свідомості «погробовка» (так називають дітей, що народилися по смерті батька).

«Я до народження зосталась сиротою у лоні жінки дуже молодої,» - через багато років дрібним намистом літер ляже біль на папері. То буде згодом.

А поки що Ганнуса зростала. Слухала вдовині пісні, сама підспівувала дорослим. А коли тим тужливим пісням забракло слів, дівчинка придумувала їх сама. Бо знала, як боляче печуть вдовині сльози, хотілося бодай піснею потішити згорьованих жінок. Мабуть, уже тоді усвідомлювала своє призначення в цьому світі – нести людям радість, тепло, надію.

Не відразу Ганна стала поетесою. Після закінчення вечірньої школи навчалася на торговельно-товарознавчих курсах, потім – робота в магазині промислових товарів, вихід друком у газеті «Літературна Україна» першого вірша під назвою «Ранок», «провал» вступних іспитів до університету... У 1962 році Ганна - вже студентка факультету

журналістики. Потім – журналістська робота, вихід у 1970 році першої книги «Журавка». А в 1971 році Ганну Чубач одноголосно приймають до Спілки письменників України. Що це – щасливий випадок, везіння? Ні. Це повсякденна наполеглива праця, яка принесла поетесі справжній успіх і визнання, любов і розуміння усіх, перед ким виступала, бо вірші її вчать жити, цінувати життя, поважати людей, які живуть поряд.

У 90-х роках одна за одною з'являються дитячі книжки письменниці.

Протягом останніх років Ганна Танасівна активно працює на пісенній ниві з багатьма композиторами. Пісні на слова поетеси виконують майже всі естрадні співаки України, дитячі колективи. Твори неодноразово стають піснями року: «Серед білого дня», (композитор О. Кушнар'юв, виконавці Алла Кудлай та Павло Зібров); «Спішу на вогник», (композитор О. Єрченко, виконавець Наталя Пилип'юк); «Запросіть мене, пане, на танець!», (музика Я. Дуб, виконавець Наталя Дуб); «Покаяння», (композитор І. Кириліна, співає Оксана Білозір); «Поле, поле...» на мелодію автора (виконує Віктор Кавун) та багато інших.

Поетеса готує цілі пісенні програми:

«Крила» - для дуету «Горлиця» (пісні на власні мелодії);

«Я маю свою дорогу» - для Володимира Литвиненка;

«Цілую усмішку твою» - для Лариси Недін;

«Вишенька біла» - для Надії Добридень (на мелодії автора);

Для тріо бандуристок «Українка» - пісні на власні мелодії;

«Черепашка Аха» - для дитячого ансамблю «Зернятко» та інші.

(У цей час клас створює і занотує «Ланцюжок долі письменниці»).

Народилася у переддень Різдва у селі Плоске на Вінниччині – У дитинстві слухала вдовині пісні, підспівувала дорослим, придумувала пісні сама – Закінчила вечірню школу – Навчалася на торговельно-товарознавчих курсах – Працювала в магазині промислових товарів – У газеті «Літературна Україна» виходить перший вірш під назвою «Ранок» - У 1962 році стає студенткою факультету журналістики – Журналістська робота – Вихід у 1970 році першої книги «Журавка» - У 1971 році стає членом Спілки письменників України – У 90-х роках одна за одною з'являються дитячі книжки письменниці – Активно працює на пісенній ниві.

«Мозковий штурм». Що допомагає людині досягти бажаної мети? Що дає змогу відчувати себе потрібною в цьому світі?

Міні-проект «Поезія Ганни Чубач». Декламатори.

1-й декламатор.

Я люблю у лузі квіти,

Де гудуть весь день джмелі.

І метелик носить літо

На легенькому крилі.

Гріє сонечко гаряче

В чисте дзеркало води.

І зелений коник скаче –

Сам не відає куди.

І земля така щаслива!

І душа така дзвінка!

І цвітуть, цвітуть, як диво:

Луг, і квіти, і ріка.

У долині теплий вітер
Сушить трави від роси.
Я кажу: «Усе на світі
Починається з краси!»
Я кажу, а ви – повірте.
По розщедреній землі
Поспішайте в луг по квіти,
Де гудуть весь день джмелі.

2-й декламатор.

Молитва за дітей
Липневої ночі липи запахли.
Липневої ночі зорі цвітуть.
Липневої ночі руки, як птахи:
Радість польоту в собі бережуть.
Тільки навіщо кудись нам летіти?
Будем горнутись: крило до крила.
В літеплі літа сплять наші діти.
Світе жорстокий, вділи їм тепла!
Світе жорстокий, світе трагічний,
Всоте, як вперше молю:
Дай моїм дітям віру у вічність!
Много любові і мало жалю!
Потім благаю:
Спаси їх од муки!
Потім тихенько у нічку шепчу:
І вбережи від гіркої розлуки!
Мудрості жити, може, навчу.

3-й декламатор.

У цім житті
Життя, не треба мені знати:
Чи ти жорстоке, чи страшне.
Сьогодні є. Не буде завтра.
Сумне і радісне мине.
Але навіщо я родилась.
Навіщо хліб святий жую.
Навіщо Богові молилась
За світлу доленьку свою.
Найкращі вигадки ніколи
Мене від думки не спасуть:
Що це життя, як мінне поле,
Де маки радісно цвітуть.
Де вітер віє, дощик трусить.
І перепілки гнізда в'ють.
Хоч інші відповідь не просять.
А так: родились і живуть.
І не відомо кому краще.

Кому ясніший білий день.
У цім житті ми всі пропащі:
Співучі й ті, що без пісень.
Але усе-таки надіюсь,
Що і кінець не всьому край.
Побіля мрії серцем гріюсь.
Бо кожна мрія – серцю рай.

4-й декламатор.

Кредо
Щоби світ цей на краще змінити,
Щоб настала омріяна мить,
Мало тільки родитись і жити,
Мало вмерти і пам'ять лишиць.
Треба зранку до праці вставати,
Зневажаючи втому і лень,
І долати, долати, долати
Бездуховність усіх поколінь.
А як сили для праці не стане,
Світлом душу наповнити вщерть:
Скласти пісню, одну і останню,
Та таку, що відступить і смерть.

5-й декламатор.

При Господній Благодаті
Коли ідуть дощі на листя,
Я думаю: Ісус явився,
І тихо молиться за нас.
Щоб наш народ не осквернився
У цей важкий і скрутний час.
Коли дощі перешумлять,
Я відчуваю благодать.
Я виживаю, щоби жити.
Бо Він приходить не судити,
А лиш Любов благословлять.
І, забуваючи згадати,
Провини вільні і не вільні,
При цій Господній Благодаті,
Паду в молитві на коліна.
Так, наче можу врятувати
Своє безбожне покоління.

6-й декламатор.

Коли були ми молоді,
Плив білий лебідь по воді.
Сухі дуби і ті цвіли,
Коли ми юними були.
Тепер не літо, не зима,
А просто: лебедя нема.

Сухі дуби не квітнуть більше,
А все так само, як раніше:
Коли весна – панує радість.
Приходить сум, коли сніги.
І ніжне слово - душу рани́ть.
І кожен спогад – дорогий.

7-й декламатор.

Горіло над морем багаття.
І море його не згасило.
Яка я на світі багата
З тих пір, як тебе полюбила.
Яка я багата, яка я багата
З тих пір, як тебе полюбила.
Горіло над морем багаття.
І ніч за вікном говори́ла,
Що буде гіркою розплата
За те, що тебе полюбила.
Ой буде розплата! Ой буде розплата!
За те, що тебе полюбила.
Горіло над морем багаття –
Аж поки горіти втомилосьь.
Розплата – нічого не варта,
Як двоє для щастя зустрілись.
Усі наші втрати – нічого не варті,
Як двоє для щастя зустрілись!

8-й декламатор.

Щоб тишу голосом не рани́ти,
Шепчу листочками верби:
Люби мене за всіх обманутих!
За всіх покинутих – люби!
Я стану ніжною, дбайливою.
Усе навік тобі прощу.
Лиш ти люби рясною зливою,
А не краплинами дощу.
Люби, як море любить Юрмала.
І як зірки небесну висьь.
Або хоч так, як я придумала.
Як ми наміряли колисьь.

Бесіда (на кожній парті – прослухані учнями вірші).

- ☐ Що об'єднує всі поезії, прослухані вами?
- ☐ Якою постає перед нами лірична героїня? Що її хвилює?
- ☐ Яка кольорова гама, на вашу думку, переважає у прослуханих вами поезіях?
- ☐ Як ви розумієте рядки

Дай моїм дітям віру у вічність!
Много любові і мало жалю!
Потім благаю:

Спаси їх од муки!

Потім тихенько у нічку шепчу:

І вбережи від гіркої розлуки!

Мудрості жити, може, навчу.

☐ У чому ж сенс людського життя?

☐ Для чого людина приходить у цей світ?

☐ Що означає вислів – «бути людиною»?

☐ Кажуть, людина – творець свого життя. Чи переконалися ви в цьому, ознайомившись із життям і творчістю Ганни Чубач?

☐ Які художні засоби допомагають письменниці відтворити красу світу, людських стосунків? Наведіть приклади.

☐ Що б ви взяли у життєву дорогу із віршів нашої землячки?

☐ То що для вас – поезія Ганни Чубач?

«Асоціативний куц»

Учень-біограф. «Я щаслива сьогодні, як ніколи, бо, перейшовши поле тривоги, утрат, байдужості, печалі, не зневірила душі, не обманула своїх надій, не втратила голосу. Я співаю любов'ю серця, люблю людей і вірю у день прийдешній,» - зізнається лауреат трьох літературних премій, радник Всесвітніх Конференцій «Література. ХХІ вік» (Вашингтон), автор тридцяти книжок та більше двохсот пісень Ганна Танасівна Чубач.

І це зізнання поетеси сонцем зависає над присутніми, золотим промінням опадаючи в серця. І дарма, що не по золотому промінню, а по колючій стерні простелився життєвий шлях, головне, щоб світилося серце і крила сягали небес, щоб поважали й любили люди, розуміли твої думки, прагнення, почування.

Учитель. Думаю, ви переконалися сьогодні в тому, що людина – творець свого життя. Як не можна двічі увійти в одну й ту ж саму воду, так і не можна прожити двічі. Тому цінуймо найвищий Божий дар і намагаймося залишити по собі добру пам'ять. Біблія гласить: «Обери собі життя, щоби жити». Пам'ятай ці слова, які є епіграфом нашого уроку. А духовним заповітом нехай будуть для вас слова Матері Терези:

Життя – це шанс. Скористайся ним.

Життя – це краса. Милуйся нею.

Життя – це мрія. Здійсни її.

Життя – це виклик. Прийми його.

Життя – це обов'язок. Виконай його.
 Життя – це гра. Стань гравцем.
 Життя – це цінність. Цінуй його!
 Життя – це скарб. Бережи його.
 Життя – це любов. Насолоджуйся нею.
 Життя – це таїна. Пізнай її.
 Життя – це долина сліз. Перебори усе.
 Життя – це пісня. Доспівай її.
 Життя – це боротьба. Почни її.
 Життя – це безодня невідомого. Не бійся, ступи в неї.
 Життя – це удача. Шукай цю мить.
 Життя таке чудове. Не згуби його.
 Це твоє життя. Борони його.

Підсумок уроку.

«Мікрофон». Чи виправдалися ваші очікування?

Учні заповнюють таблицю

Слухаючи вірші поетеси Ганни Чубач, я		
відчув...	побачив...	зрозумів, що...

Оцінювання.

Домашнє завдання. За епіграфом уроку написати міні-твір.

літератури
Література рідного

9 клас

II.4. Урок української

краю

Міщанчук О. В.,
 вчитель української мови і літератури ЗОШ I-III ст.
 с. Довжок, Ямпільський район

Тема. **М. Вдовцов “Романтичні овиди Кетрос”**

Мета: поглибити знання учнів про літературу рідного краю, ознайомити із життєвим і творчим шляхом письменника, розвивати вміння аналізувати ідейно-художній зміст творів; виховувати патріотизм, любов до рідного краю, бажання примножувати і берегти історію рідного села.

Тип уроку: урок літератури рідного краю; усний журнал.

Обладнання: портрет письменника, виставка творів художньої літератури письменників рідного краю, презентація.

Очікувані результати: учні вміють самостійно знаходити потрібну інформацію, працювати колективно й індивідуально; виявляють творчі здібності.

Слайд 1

Перебіг уроку

Слайд 2

*Село моє, мій дивосвіт –колисочка подій,
Лишило ти глибокий слід у пам'яті моїй.
Все найдорожче зберегло, що діялось -булось
Моє найглибше джерело – село, моє село*

I. Мотивація навчальної діяльності (підготовка до сприйняття)

Учитель. Усі ми різні на цій землі й кожен має власну долю, своєю стежкою іде по життю. І надбання та цінності у кожного свої. Та єднає нас зокрема те, що з'являємось на світ Божий із лона матері і маємо маленьку батьківщину. Вона у кожного своя. Для когось це село над тихоплинною річкою, для когось — гамірний міський квартал. А для нас - вузька сільська вуличка та широкий степ, де випасають худобу. І хоч скільки літ минало б відтоді, як покинули отчий дім, хоч як далеко закинула б доля, а душа щемко рветься туди, де її коріння, і радіє побаченню.

То ж спробуємо з'ясувати, дорогі діти, звідки черпав творчу і життєву снагу письменник.

Слайди 3,4,5. II. Повідомлення теми і мети уроку

III. Вивчення нового матеріалу

Слайд 6. Сторінка 1.Знайомство з письменником.

Вдовцов Михайло Леонтійович (7 березня 1955, Довжок (колишні — Кетроси), Ямпільський район, Вінницька область — український прозаїк, краєзнавець, природоохоронець. Член Національної спілки журналістів України (2000), Національної спілки письменників України (2011).

1. Рольова гра «Я - письменник».

(Розповідь заздалегідь підготовленого учня від імені письменника про його дитинство).

Народився я 7 березня 1955 року в селі Довжок Ямпільського району. Зростав у дружній родині, де панували любов, злагода, взаєморозуміння, повага до старших. Навчався в нашій школі. «Був старанним учнем,» - так казала про мене перша вчителька Марія Тимофіївна. Після школи – служба в армії. Педагогічну освіту отримав у Вінницькому педагогічному інституті, працював на керівних роботах:

заступником голови обласної ради, генеральним директором спеціалізованого комунального підприємства «Вінниця облагроліс». Намагаюся працювати так винахідливо, щоб наблизити цю поетику до людини, перетворити буденність у свято.

Тому відродив занедбаний дендрологічний парк французької аристократичної графині Бенет в селі Олександрівка.

Поетичне крило моєї діяльності – продовження літературного хисту, бо краса з краси виростає. А в красі завжди багато добра..

Вважаю себе людиною нової доби, з тих, що рухають цю добу вперед. Саме любов до рідного краю спонукали взяти під опіку Гайдамацький Яр у Буші. Також допомагав проводити студентські розкопки на Замковій горі.

Слова, деталі і факти намагаюся нанизувати на шампур пам'яті із завидною точністю, щоб потім передати іншим. Спостережень у мене - по вінця. Люблю веселе, точне слово і не тримаю його при собі.

У 2012–2014 рр. — голова Могилів-Подільської районної державної адміністрації, відтепер — фермер. Депутат Вінницької обласної ради 3, 4, 6 скликань, голова постійної Комісії ради з питань культури, духовності та історичної спадщини. З моєї ініціативи створено зоопарк у Вінниці.

Мрію бачити нашу область краєм зеленого туризму. На Вінниччині багато місць, від споглядання яких дух забиває. Це наші перлини, казкова краса, нерукотворні шедеври.

2. Чи виникли у вас запитання до письменника?

Учні задають питання, з'ясовуючи для себе окремі моменти біографії письменника та його світосприйняття, його бачення життя.

Слово вчителя.

Трохи містики, трохи віри в Бога і надпотужні сили природи, а над усе – в добropорядність свого народу, роблять Вдовцова Михайла людиною, яка перейняла і сприйняла душею філософію історичних каменів, гір, вписалася у цей навколишній світ з органічною легкістю і, водночас, з обережністю сивого мудреця, бореться за його вдосконалення і пропаганду, щоб сказати своє слово і не зашкодити. Воїстину, посланець розуму, сенатор добра.

Михайло Леонтійович називає свої твори не новелами, не оповіданнями, не замальовками. Це – ласкавці. Такі собі спогади і роздуми про красу й добро людської душі, щирість її діянь. Можливо, хтось назве ці твори по-іншому. Для автора – це його власний жанр.

Головна якість цих ласківців, що вони органічно продовжують особистість, багатограння Вдовцова.

У «Романтичних оводах Кетрос» автор виступає у двох постатях: як автор і як герой твору – малий Мишко. Відповідно і розповідь має двоплановий характер. Перший план – це своєрідне поширене відтворення світу в дитячій свідомості; другий – філософські роздуми зрілої людини.

Слайд 7-10. Сторінка2.

Історія села Кетроси.

Певних документальних відомостей про заснування села не знайдено, але це було не пізніше XVII ст., бо в 1705 році жителі Кетрос на зібрані кошти побудували дерев'яну церкву. На старому цвинтарі на хрестах, збереглися написи дат поховання з 1740 р.

За переказами село утворилося з переселенців, що втікаючи від феодалів і кріпосників, оселялися на незайманих землях.

У літописах с.Кетроси вперше згадується наприкінці XVII ст.

Назва села походить від молдавського слова "Chetros" що в перекладі на українську означає камінь.

Про Кетроси згадується в романі Миколи Сиротюка "Два соколи".

А ось так згадує село Кетроси Дмитро Кетрос у своїй книзі «Так творилося українське військо», виданій у Лондоні в 1958 році: «Було це село дуже велике. Воно тягнулося долиною річки Марківки на яких 7-8 верст, та й широке воно було – 4-5 верст у своїй середині. Ділилося на окремі частини, що носили назви – Долина, Байданівка, Горани, Село (центр Кетрос), Дубинівка, Довжок. На ціле село було лише дві родини «польської віри», 6-8 родин жидівських, що мали у своїх руках сільські крамниці, решта населення була українська.

Село Кетроси мало аж чотири школи (дві церковно-парафіяльні, земська двокласова та вищепочаткова), але говорити про якесь культурне життя в селі перед Першою світовою війною та під час неї ніяк не можна, бо його зовсім не було. Помимо того, що шкіл ніби було досить, але читати й писати вміло лише, може, яких 30-40 процентів населення. Лише дуже мала частина дітей ходила до школи, і то не систематично. Діти виконували щось пожиточнішого: пасли корови, свині, гуси, виконували інші роботи. Як хтось закінчив аж всі чотири групи цієї повноприходської школи чи земську школу (або, може, зрідка й початкову!), того вважали за "письменного", старі люди віддавали йому відповідну пошану, ходили до нього послухати "письменного розуму". Такі "письменні" читали псалтирі при померлих та допомагали дякові в церкві, помагали організувати церковний хор та ін. Ці "вибранці" читали листи, якщо такі приходили до села (а й таке бувало!), відписували їх. Це особливо бувало під час війни, коли багато людей із села було на військовій службі...

Населення пильно працювало. Жило в мирі і спокої. Відвідувало церкву і жило строгим релігійним життям. Ніколи не чути було про якусь крадіжку чи грабіж. Люди не вживали лайок, як це пізніше сталося з появою большевиків. А про вбивство яке, то на цьому терені ніхто ніколи і не чував.»

Слайд 11. Сторінка 3. «Романтичні овиди Кетрос»

Учитель. Ви заздалегідь об'єдналися в групи. Кожна група отримала своє завдання.

I група. Рід, сім'я.

II група. Народна педагогіка.

III група. Єдність людини і природи.

IV група. Партитура духовних таємниць.

Слайд 12. I група.

Керівник I групи. Наша група працювала над творами, які можна було б об'єднати темою "Родина - людського духу святиня". Це такі твори: «Наша родина», «Дід і бабка»,

«Тітка Гафа», «Михайло й Олена». Надзвичайно цікаві це твори. Автор наголошує, що саме родина є чи не єдиною святинєю духу людського, бо з плином часу не втрачають актуальності такі поняття «батьківська турбота», «мамина ласка», «синівський обов'язок». Стає зрозуміло, що сім'я - це найсвятіше і найсвітліше. Світлі й спогади про діда і бабку - головних «стовпів» дитинства. Нелегко жилося в ті часи, але труднощі не заступали відчуття тепла і любові. Сім'я була епіцентром дитячих вражень, які зігрівали душу. Для героя твору дім - це святе місце і енергетика його особлива, постійно хочеться приїжджати, бо в цьому є щось магнетичне.

З особливою теплотою згадує письменник бабку Катю, яка була авторитетом для всіх і мала хист до кожної роботи. «Руки в неї. Як дві коричневі, майже чорні грудки, були весь час чимось зайняті». А як вона вміла смачно готувати! Тільки в неї були найсмачніші бриндзя, мамалига. А коржі! Пухкі, асиметрично покльовані виделкою. З маком! Як душевно описано! Так просто і величаво. Далі з глибоким сумом розповідає автор про те, що бабуся померла і її руки лежали нерухомі вздовж тіла з довгими і вузлуватими, як сучки, пальцями. А вони ж ніколи не знали спокою, весь час були в роботі...

З любов'ю змальовано мамину старшу сестру, тітку Гафу. Її автор назвав «витязем духу і волі» Незважаючи на важку долю, не опустила руки, а стала кращим штукатуром села, району... Саме тітка Гафа була першою вчителькою бізнесу для Мишка.

Дуже сподобалась розповідь про Михася й Олену. Героїня пережила на війні втрату чоловіка, страждала, а через три роки він повернувся живим. Далі жили душа в душу, а померли в один день. Тільки через кілька років. Як вдало письменник сказав про це; «вмирають в один і той день ті, що дуже люблять і пам'ятають одне одного».

Отже, з усього цього видно, що нашому герою насагу й тепло дала сім'я. Тому давайте берегти той вогник у серцях, який запалили нашу батьки і прадіди, Бо родина справді – святиня духу людського.

Слайд 13. II група.

Керівник II групи.

Наші предки славили силу і міць, велич і красу своєї родини, оспівували її високі моральні якості в піснях, прислів'ях, приказках: "Свого роду не цурайся", "Нема краще в світі, як рідня", "Від родини йде життя людини", "Без сім'ї нема щастя на землі".

Тобто, усе найкраще, що є на землі, починалося з сім'ї. Без неї, як без природи, людство обійтися не може. Сімейне виховання на все життя залишає глибокий слід у душі та серці кожної дитини. І в ньому брала участь вся сім'я. Діти прислухалися до розмов батьків, були свідками їхніх вчинків, раділи їхнім успіхам чи співчували невдачам.

Ми працювали над творами, які можна віднести до народного виховання.

У розповіді «Магала» автор ділиться враженнями про дружбу сусідів, взаємодопомогу і взаємовиручку, та святі неписані правила: жити за законами моралі. Очевидним стає й те, що витоки вихованості - в доброті та повазі до людей.

Згадує про магальянина Армашулу Миколу». Він багато чого умів, не одному з нас хотілося бути схожим на нього». А з тіткою жили. Як голуби. Може й тому після смерті дружини дядько каже: «Без неї я швидко погасну. Вона мені все

життя світила, як зоря». Хіба це не вчить нас вірно любити, бути підтримкою один одному?

«Татові і мамині друзі». Розповідь про багатих людей. Не грошима, а величчю душі, щедрим серцем. Затишно поруч з ними. Тепло і світло. Бо насамперед не про себе дбають, добро, яке роблять для інших, повертається до них. Ми вважаємо, що з цієї історії треба взяти уроки чесності, справедливості, працелюбності. Дядько Яків - друг батька. «Щирої і чистої був натури. Міцний столяр». Скромний чоловік мав велике серце і прекрасну душу! У його столярні хлопчик відчув приємний запах стружки. Тут змайстрував під його керівництвом стіл, праники для жінок. І тут вперше відчув «приналежність до рідного краю».

Схвилювало нас оповідання «Зерно з татових черевиків». Гордість пройняла за вчинок тата Михайла, вияв його людяності під час повоєнного голоду. Допомігав людям не померти. «Леонід Семенович ставав біля купи пшениці, стромляв туди свої черевики, набирав у них зерно.

Вертаючи додому, він неодмінно заходив до нашого двору, сідав на призьбу біля воріт і робив вигляд, що йому треба перевзутися, а насправді витрушував на пілочку, яка лежала там постійно, пшеницю з одного черевика. Старався робити це так, щоб ніхто й не помітив, що він висипає звідти зерно. Зерна того не набиралося і пригорщі, всього-на-всього дві жменьки. Але якби не тих щоденні дві жменьки, ми б усі вмерли. Мама перемелювала зерно на крупи і тричі на день мала з чого варити нам суп.

А Леонід Семенович після цього йшов додому, бо у нього теж була сім'я і в другому черевикові він, певне, мав зерно і на суп для неї. Але ми про це не запитували, ми дякували Богові, що послав нам рятівника.»

Збентежило й оповідання «Годинник «Победа». «Був годинник один з дешевих, але дорожчого за нього не було і, певне, не буде. Пам'ять татової війни».

Отже, народна педагогіка - високоморальна. Вона підносить достоїнство людини, спонукає її розвивати свої найкращі риси- людяність, любові до вітчизни, шанобливе ставлення до людей праці, до всього свого, рідного.

Учитель. Діти, а тепер спробуйте скласти сенкан зі словами «сім'я», «родина».

Слайд14.

Зразок.

Особлива, весела.

Працює, любить, спілкується.

Я люблю свою сім'ю.

Рідня.

Працьовита, турботлива.

Любить, поважає, шанує.

Я горджуся своєю родиною.

Духовність.

Слайд 15, 16. III група.

Керівник групи. Ми працювали над змістом творів про людину і природу.

«Дими Кетрос». Автор показує прикрасу села взимку. «Я і дим - абсолютний спокій» .

«Смак дощу». Письменник розповідає про дощі дитинства: музичні. Літні осінні.

«Серпень в Кетросах» В селі незвичайна тиша. Пора жнив. Запах свіжоскошеної трави. «Лірика і поезія Кетрос».

Наскільки вміло треба володіти словом, щоб так тонко розуміти природу і передати її красу!

«Магнетизм корови». «Корова Зіронька - дивовижний психологічний контакт» із хлопчиком.

Як підсумок хочемо сказати, що людина і природа є одним цілим. І треба усвідомити, що пов'язані вони глибше, ніж можемо собі уявити. Ліричний герой твору відчуває красу природи душею, тому зображує її як живу істоту. Людина і природа гармонійні, бо їх настрої тісно переплітаються, змінюються. Ліричний герой, милуючись навколишньою красою, дивується своїй єдності з природою.

Слайд 17. IV група.

Керівник. В останнє десятиліття зріс інтерес до духовної тематики в мистецтві. В книзі є твори, сповнені філософських роздумів про те, для чого живе людина на Землі. Тому маємо розуміти, що настав час нам самим змінюватись, бо це нас карає Господь! Адже саме в людині закладений потужний механізм самоочищення.

Хочу зачитати уривок.

«До БОГА».

«...Люди своїми ногами рухають Землю.

Правда, в головний залік цього рахунку втрапляє не спортивний біг, а відвідини живих батьків, родичів, друзів, близьких вам людей, дорогих могил, усипальниць духовних пасторів нації, релігії, церкви. Усе це називається ходьбою до Бога.

Мабуть, існує космічний закон справедливості: чим більше такої ходьби, тим духовніша нація; чим духовніша нація, тим комфортніше і тепліше жити на тій землі, де ця нація мешкає.

Ну, а коли виникає раптом чи поступово наростає суспільна напруга, то не від того, що наші предки в захмарних високостях сумують з нашої поведінки, хвилюються й тривожаться за нас, і ці їхні тривоги передаються в душі живих.

Ви думаєте, що неждані-негадані буревії і шторми не — свавільна несподівана стихія?

Ні. То душевні муки предків, невдоволених нашою поведінкою на землі, яку вони залишили, але ніколи, поки тут — люди, її не покинуть. Перестанемо ходити, перестане обертатися земля, охолоне, зупиниться життя.»

Продовжується думка, що людина не вічна на цій землі. Її життя існує в потойбічному світі стільки, скільки пам'ятатимуть тут. Тому прожити його треба гідно, з вірою.

Слайд 18. «Поселення Богів».

Вулиці села Кетроси криві і звивисті. Автор упевнений, що з них починається красива, широка і рівна дорога життя.

«...одного разу я подумав, що кожна точка зламу ліній наших кривулястих вулиць відповідає місцезнаходженню зірки на небі, а план усього села — частина зоряного неба.

І той, хто хоче, щоб йому пощастило ходити від зірки до зірки, має приїхати в моє рідне село. Я переконаний: в сиву давнину це було поселення Богів. Для мене, принаймні, саме звідти починається світ. На північ — Білорусія, на схід — Росія, на захід — Польща, на південь — Молдова і Чорне море, в центрі — Кетроси, в яких продовжується вічність моїх родичів і земляків. Тих, кого вже нема, тих, які ще є, і тих, які ще будуть.»

Людина і Вічність. Саме ці питання завжди цікавлять. Кожен, мабуть, замислювався над своїм життям, своїми проблемами, своїм призначенням у цьому світі, що він має зробити, щоб залишити слід. Для когось життя – це зоряне небо, а люди зірки. «Людина доти людина, доки живе в ній пам'ять. Людина сама вибирає, бути зорею чи ні» .

Слово вчителя. Групи успішно справились із завданнями. Відчувається, що такі твори читали б і читали б.

Слайд 19. Бесіда.

- Від якого слова бере свій початок слово "Батьківщина"? (Батьки.)

Батьківщина — це земля, на якій народилися ми, наші батьки, дідусі й бабусі, де поховані наші предки. Це найдорожче, найсвітліше, найрадісніше, найкраще місце на землі, все те, що ми найбільше любимо і шануємо своїм серцем.

Батьківщина – це ще наша відповідальність перед всіма нашими предками, адже вони жили на цій землі і мали надію, що кожне нове покоління нащадків буде кращим, впевненішим, досконалішим. Ми не маємо права знищити своїм життям віру і надію свого Роду, інакше станемо перекотиполем без роду і племені. Ми, маючи силу і мудрість наших батьків і прадідів, повинні прожити достойне життя і передати усі надбання у спадок дітям, внукам, правнукам.

Слайд 20. Асоціативне гроно. Працюють учні.

Зразок.

Заключне слово вчителя.

Отже, дорогі діти, книга «Романтичні овиди Кетрос» - гімн нашому селу і людям, що зросли й виховалися тут, які працювати, любити все прекрасне.

Рідне село! Це слово зігріває душу кожного з нас! Це тепло проникає глибоко до серця. І де б ми не були, а невидимі промінчики притягують до себе, кличуть із далеких доріг до рідного села, до отчого дому. Здається, нема нічого кращого на світі за побачення із знайомими вулицями, батьківською хатою, землею, що так пахне чебрецем, барвінком і м'ятою.

Ви станете дорослими, можливо, покинете свою домівку, будете жити в інших містах, країнах, але я впевнена, що серцем завжди відчуватимете той магнетизм, що зветься любов'ю до Батьківщини.

Слайд 21. IV. Підсумок уроку.

Метод незакінчене речення .

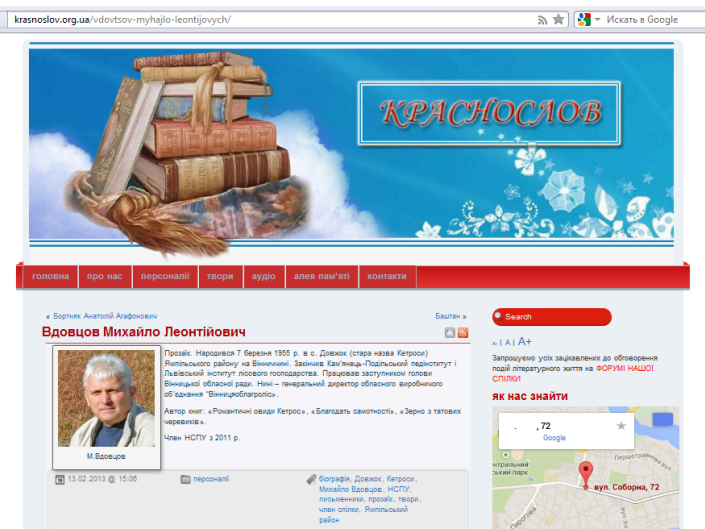
Я зробив для себе висновки ...

Найбільше мене вразило ...

Для мене найважливішим відкриттям було ...

V. Оцінювання

Керівники груп оцінюють участь кожного учасника в підготовці до уроку.

Слайд 22. VII. Домашнє завдання.

Спробуйте написати вірш про наше село.

Додатки

Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.
Вдовцов Михайло Леонтійович

Біографія

Народився 7 березня 1955 року в с. Довжок (стара назва — Кетроси) Ямпільського району Вінницької області. Після служби у війську закінчив Кам'янець-Подільський педінститут (1983), працював учителем історії, був на партійній, господарській, адміністративній роботі. Очолював художньо-виробниче об'єднання «Бубнівська

кераміка», був заступником керівника виконавчого апарату та заступником голови Вінницької обласної ради. Додатково закінчивши Вінницький державний аграрний університет та Львівський інститут лісового господарства, з липня 2002 р. був генеральним директором Вінницького обласного комунального спеціалізованого лісгосподарського підприємства «Віноблагроліс». У 2012–2014 рр. — голова Могилів-Подільської районної державної адміністрації, відтепер — фермер. Депутат Вінницької обласної ради 3, 4, 6 скликань, голова постійної Комісії ради з питань культури, духовності та історичної спадщини.

За його ініціативи на Вінниччині відроджено Олександрівський парк графині Бенет (с. Олександрівка Томашпільського району), природничі об'єкти Гайдамацького яру історико-культурного комплексу «Буша» (с. Буша Ямпільського району), створено зоопарк у Вінниці. «Мрію бачити нашу область краєм зеленого туризму. На Вінниччині багато місць, від споглядання яких дух забиває. Поїдьте на Ямпільщину в Гайдамацький Яр, до Піщанки — у Княжу долину, Коржова, Сокільця і Шолудьок, що під Немировим, до томашпільської Стіни, до гайсинського Коростовця, на узбережжя Південного Бугу, по всій області — це наші перлини, казкова краса, нерукотворні шедеври.

Літературна діяльність

Автор книг прози: Романтичні овиди Кетрос (2008, 2009)

Благодать самотності (2009)

Одному жити холодно (2010)

Мої Кетроси (2010)

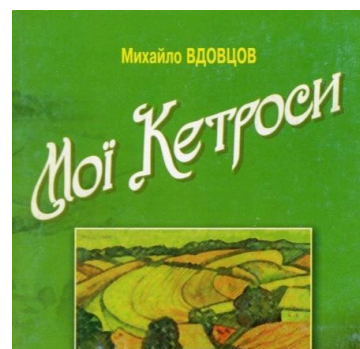
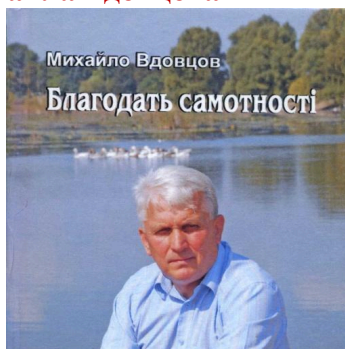
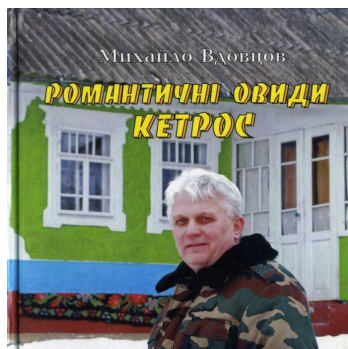
Зерно з татових черевиків (2011)

Краєзнавчі розвідки:

Бубнівська кераміка (у співавторстві з І. П. Мельничуком, Л. С. Мельничук). — Бубнівка, 1998. — 81 с.

Один з ініціаторів видання та член редколегії літературно-краєзнавчого альманаху «Русалка Дністровая» (2013).

Книги Михайла Вдовцова

Твори автора

Тітка Гафа

Це була старша сестра моєї матері. У 1956 році загинув її чоловік Сергій. У нашому селі і довкола нього багато ярів і урвищ. В одне з них і понесли коні дядька Сергія. Тітка Гафа залишилась з шістьма дітьми — Галя, Іван, Маруся, Вася, Дуня і Володя. Найменшому два роки. Великою волею, працьовитістю і відповідальністю обдарував Бог тітку Гафу. Вона не ремствувала і не скаржилась на долю, запряглася в роботу і поставила за мету тримати сім'ю так, щоб не відчули діти себе безбаченками. Одружуючись, кожне з дітей ішло в свою хату. Тітка Гафа або будувала йому нову, або купувала нову, або, купивши стару, робила з неї нову. Витязь духу і волі. Кращий штукатур села і району. Більшість народу хотіла, щоб їхню хату штукатурила (у нас говорили - грабала) саме тітка Гафа. Вже їй було важко стояти на ногах, але все одно просили саме її. На стіл ставили стільця, садили гуди тітку Гафу. Сидячи на ньому, вона робила все, що треба, і потім її зі столом так і носили хатою з місця на місце.

Всім своїм дітям вона поробила весілля не гірші, ніж в людей. Ці весілля — взагалі окрема тема. Попервах вони були скромними і негучними, найбільше душ 40 і в хатах. Потім пішло в шалашах на 200 — 250, щоб ні дощ, ні спека не завадили. Тітка Гафа першою знайшла компромісний варіант — в шалаші, але душ на 50. І весілля, і випровадини до армії справила своїм хлопцям.

Самобутня, мудра жінка, з якою було вкрай цікаво розмовляти. Саме вона була для мене першою вчителькою бізнесу.

— Маю двоє поросят, а в городі — папшої (кукурудза) і бараболя. Кукурудзу змелю у млині — комбікорм. Вигодує ним двоє свиней. Одно залишу, щоб продати, за ці гроші купити комбікорм, вигодувати ще дві свині.

Була неграмотна, але робила бізнес в рамках існуючого законодавства. Не вміла читати, але мала фотографічну пам'ять. На станції в Ямполі за тільки їй відомими ознаками вгадувала довжоцький автобус. Дуже добре рахувала гроші. На спекуляції ямпільська міліція приховила її сусідку — продавала дві чи три пари тульчинських черевиків, а бабу Гафу чомусь узяли за свідка. В міліції обох залишили на пару хвилин без нікого і сусідка сказала: «У мене, либонь, робитимуть обшук, то підеш до моєї хати, я сховала гроші за мисником коло столу — забери їх і переховай».

Гафу відпустили, гроші вона знайшла, заплела в один з клубків свого ткацького начиння і кинула між інших. Міліція з'явилась і зразу до Гафи.

— Бабо! Віддайте сусідчині гроші!

— Які гроші? Ви що почаділи?

— Не впирайтесь даремно і не ганьбіться. Ми вас спеціально лишили наодинці, щоб записати на магнітофона і знаємо, що гроші були за мисником.

Коли Гафа почула про той мисник, то зрозуміла, що опиратися марно.

— Добре, хлопці. Гроші я віддам, але доведеться вам розмотувати клубки. Замотала їх в один, але не позначила, в який саме.

— Не дуріть нас — віддайте відразу.

— Нащо мені вас дурити? Допоможіть розмотувати — швидше буде.

Сусідка прибігла, побачила через вікно, що міліція розмотує в баби клубки, побігла селом: «Люди! Гафа щось поробила міліції. Сидить у неї — мітки розмотує».

Була вона в селі народним адвокатом. Коли траплялися сімейні трагедії з розлученням і ділили майно, в суд кликали свідком бабу Гафу. Вже її там знали.

- Свідки є?
- Є.
- А-а-а, баба Гафа? Сідайте!

Коли суд починав хилити не в той бік, захищаючи інтереси чоловіка, вона зразу говорила: «Не по-Божому судите!»

— Як не по-Божому? — перепитував суддя. — Так в законі написано. Могли б і самі прочитати, аби знали грамоту.

— Я знаю одне — закон писали люди, а Бог не міг допустити закону, щоб робити дітей сиротами та ще й одібрати в них останню теличку.

Якщо суддя й після цього не слухав, то баба Гафа казала багатозначно: «Сину! Май на увазі — в тебе теж є діти і будуть ще внуки...» Таким це говорилося голосом, що зразу з'являлася совість. Присутність баби Гафи в суді щоразу гарантувала удачу. Цікавий гонорар вона брала за ці адвокатські послуги: або пляшку олії, або десяток яєць.

Аромат хліба

Це з тих речей і значень, що називаються святими.

Хліб ми купували в магазині, але через певний період мати обов'язково його пекла. Не знаю, коли саме і з якого приводу. Мабуть, для того, щоб святий дух хліба був присутнім в хаті і щоб відчувалося, що хата хліборобська, а не якась міська безприв'язна будівля.

Хліб зароблявся у дерев'яних ночвах, які у Кетросах чомусь називали негарним словом — корито. Коли вже він мав підноситися і рости, його неодмінно накривали білим рушником з м'якого домотканого полотна. Вийнятий з печі, він знову накривався тим же білим рушником. Хліб розповсюджував такий запаморочливий аромат, що його було чути на всю магалу, і хто йшов попід ворота, обов'язково робив глибокий вдих повними грудьми і говорив: «Олена хліб пече», — вдоволено заплюсуючи очі. І не тому, що наш хліб був найсмачніший, а просто тому, що це був запах хліба. Дуже шкодую, що я мав відношення тільки до того запаху і споживання, а не брав участі у підготовці до його випікання — це була суто мамина турбота і, можливо, це теж додавало йому своєрідності.

Був ще такий різновид хліба, менший його «брат» — підпалок, призначений до негайного споживання у теплому або й гарячому вигляді — категорично не дозволялося їсти його, запиваючи молоком. Щоб не було завороту кишок. А найсмачнішим він був порізаний на грінки, политий запашною олією і посипаний сіллю. Згадуючи ті запахи і смакоти, хочеться говорити високим піднесеним стилем про красу того ряду, в якому сонце, небо, зорі, сонячний степ, троянди, мальви, солов'їні і жайворові пісні, іншими словами — висока поезія села. До цього ряду належить, може, ще запах сіна, але я, на жаль, виріс без нього. Південь, спека, кам'яністі ґрунти, там, де чорнозем, потрібна була земля під картоплю і кукурудзу, багаторічних трав не сіяли, в пониззях Марківки ґрунту під сінокоси — ніякого. Довжок без аромату сіна. Прикрість і жаль, але нічого не поробиш. Такі істини.

Не бачив я ніколи, як печуть короваї. В будні дні цим не займалися, а тільки до якоїсь учти чи ритуалу, а в Довжку і до весілля готували такі красиві, вигадливо орнаментовані, фантастичного плетива калачі, що за композицією і структурою вони не поступались перед короваями. Дуже шкода, що нема у мене навіть фотознімків з цього дива. Краса, скажу вам, така, що можна дарувати навіть президентам.

Зерно з татових черевиків

Це було десь у восьмому класі, взимку. Я з батьком поїхав у гості до сестри Галі в Комаргород. Це під Томашполем. Гостювали ми в суботу, а в неділю батько о десятій годині ранку зібрався їхати в Довжок, пішов на автобусну зупинку, а я в зв'язку з тим, що були канікули, залишався ще в гостях.

Години через дві відчиняються двері, заходить батько і ще якийсь чоловік, молодший років на 15. На очах в батька і цього чоловіка — сльози. Нам усім було незрозуміло, в чому справа.

Починає першим цей чоловік: «Я — теж довжоцький. Батько наш загинув на фронті, нас у мами сиротами залишилось п'ятеро. Жили на окраїні села. Ваш батько, Леонід Семенович, працював на колгоспному зерноскладі саме тоді, коли панував повоєнний голод. Закінчуючи робочий день, Леонід Семенович ставав біля купи пшениці, стромляв туди свої черевики, набирав у них зерна.

Вертаючи додому, він неодмінно заходив до нашого двору, сідав на призьбу біля воріт і робив вигляд, що йому треба перевзутися, а насправді витрушував на пілочку, яка лежала там постійно, пшеницю з одного черевика. Старався робити це так, щоб ніхто й не помітив, що він висипає звідти зерно. Зерна

того не набиралося і пригорщі, всього-на-всього дві жменьки. Але якби не тих щоденні дві жменьки, ми б усі вмерли. Мама перемелювала зерно на крупи і тричі на день мала з чого варити нам суп.

А Леонід Семенович після цього йшов додому, бо у нього теж була сім'я і в другому черевикові він, певне, мав зерно і на суп для неї. Але ми про це не запитували, ми дякували Богові, що послав нам рятівника.

І ось через багато років, сьогодні, я зустрічаю його на автобусній станції аж в Комаргороді, кидаюсь до нього, обіймаю, цілую, а він не може втямити, що це за чоловік, наче і не п'яний, але й тверезий не такий. А коли порозумілися, то пішли в кафе і замочили цю зустріч з превеликою насолодою.»

Молодик дивився на мого батька очима святого захоплення і вдячності. Повірте, душу мою заповонило якесь дуже велике почуття, якого я не міг тоді пояснити, а нині знаю, що воно називається гордістю за те, що в мене такий батько і що про це говорить не хтось з нашої сім'ї чи родини, а зовсім чужий чоловік. І ще мені було приємно, що батько ніколи нікому про це не розповідав, може, навіть матері. Отже,

він допомагав людям, ризикуючи собою (бо тоді за колосок, піднятий на полі, могли посадити в тюрму), зовсім не розраховуючи на те, що йому за це подякують або чимсь заплатають. Це був звичайний у нашому роду елементарний вияв людяності.

Нині, коли я вже пройшов достатню життєву дистанцію, багато чого бачив, проаналізував і осмислив, то хочу зробити деякі висновки і аналогії. Сорока п'яти років я раптом перечитав знаменитого «Робінзона Крузо» і подумав собі, що на безлюдному острові цей англійський моряк жодного разу не згадав про свою родину, своїх батьків, братів, сестер, дітей, дружину, сусідів, ні разу не згадав про Бога, єдине, чим він займався, то це повсякденно, методично, раціонально переймався проблемами особистого біологічного існування. Гадаю, що аби на місці мого батька опинився представник, так званої, раціональної цивілізації Заходу, то він обов'язково не упустив би шансу в цих умовах заробити перший стартовий капітал. Бачу в цій ситуації переконливий приклад переваг слов'янської православної цінності, якої ми не маємо права цуратися, а тільки гордитися нею. Крапка!

II.5. Уроки української мови з використанням матеріалу літератури рідного краю

Українська мова. 11 клас

С.Ковальська,

*вчитель української мови та літератури Бершадської ЗОШ I-III ст. №2, член
Національної спілки*

журналістів;

В. Ковальський,

вчитель Бершадської ЗОШ I-III ст. №2

Тема. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні (на матеріалі творів В.Думанського)

Мета: формувати навички пунктуаційної грамотності, систематизувати знання учнів з теми «Розділові знаки в безсполучниковому реченні»;
виховати культуру спілкування, любов до рідного слова, розвивати

інтерес до творчої скарбниці В.Думанського.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок .

Обладнання: картки, таблиці, мапа, твори В.Думанського (передрук)

Епіграф уроку: « Прошу вас, любі, візьміть моє кольорове...»

I. Оргмомент.

II. Психологічна хвилинка.

- Урок для мене...

Урок подобається, бо ...

Урок не подобається, бо...

- Розкажи про себе

Вправи з ключами

Завдання №1: виписати слова , що пишуться окремо , через дефіс.

Завдання №2: вставити пропущені букви, пояснити орфограми.

Відповідь: Слово до слова – зложиться мова. В.Думанський.

Запис на дошці:

Розділові знаки – це як нотні знаки:

вони міцно тримають текст

і не дають йому розспипатись

К. Паустовський

III. Оголошення теми, мети уроку.

1. Що спільне в записах на дошці?

2. Чому вони поряд записані?

(прислів'я, ім'я і по батькові філософа з Серединки і цитата).

Отже, культорологічною лінією уроку буде творчість В.Думанського.

IV. Перевірка домашнього завдання

(Скласти мапу складного речення)

V. Бліц-опитування

VI .Учнівське дослідження (“ Пунктограма”)

VII. « Довідкове бюро »

VIII. Пунктуаційний диктант

1. Зневажити себе – зрадити життю .

2. Я знаю: мова матері свята.

3. Вдивляюся довкіл і бачу: все на світі опирається холодній сльоті – дерева заглиблюються у сплячку, гуси вмиваються дзьобами в пір'я, зіщулені люди спішають перебігти в дощ, а хати обмотуються пасмами дощу, що падає з димарів і перекладаючись, заплутується за акації, сливи.

4. Хто не любить своєї рідної домівки , солодких святих звуків дитинства, не може називатися людиною.

5. Дівчата в селі, як айстри: одна одної краща – очі розбігаються.

6. Отак, буває і кохання: часом тільки на мить прихилиться до тебе, а його доторк потім живе довго – довго, осяває і гріє душу, витісняючи звідти заздрість, злість, чорноту.

Різнорівневі завдання

Міні-твір «Думанський у моїй весні»

«Я не вірю у розлуку...»

Між нами журавлиний ключ»

Відредагувати речення.

(Матеріал додається).

- Пунктуаційна шарада.
- Переклад з російської мови на укрїнську.
- Скласти речення із словами іншомовного походження, зробити фонетичний запис.
- Вільний диктант
- Інсценівка «Зустрілися розділові знаки ...» (Я – режисер).

Робота з опорними схемами

* Завдання: за назвами творів В. Думанського створити опорні схеми, речення

Зразок: «У цей день», «Продавали самоту», «Заради всього доброго» –
«Слотавий настрій».

(Пояснити вживання розділових знаків)

* До ілюстрації підібрати цитату.

Вправа 316

Із творів В.Думанського виписати 10 речень, пояснити вживання розділових знаків, скласти схеми до них. Написати міні-твори на теми

* «Прошу вас, любі, візьміть моє кольорове»

* «А на добре в людини завжди є час».

Підсумок.

Самооцінка.

Тому, хто виконував завдання, хто був просто присутній на уроці, взяв щось для себе, запозичив, мав задоволення і не мав, говорячи словами В. Думанського, поспішайте в чекання. Щоб у ваших душах горіла «хоч маленька лампадка і в гурті й на самотині святістю зігрівала ваші серця»

Додаток до уроку

Пунктуаційна шарада

Шарада – (фнац.-базікання, бесіда) загадка, побудована на поділі слів (виразів на частини або склади, що є самостійними словами, які треба вгадати)

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

Завдання: назвати прислів'я, яке є безсполучниковим реченням, друга частина якого розкриває зміст першого, тому в реченні: вживається двокрапка, а також тере між присудком, і кома між однорідними присудками.

Обмова – полова: вітер її рознесе, але й очі засипле. (Народна творчість)

Відредагуй
Щастя прийди

Де ти, щастя моє? Невже тобі справді подумалося тоді, що я закрився? То двері набрякли та й відчинялися слабко. Поки добіг, розчахнув – тебе нема у порога.

Лиш в очі – ніч, у груди – сніг.

Хто ж бився до хати: чи вітер, чи ти?

З тих пір двері в порядку. Прийди! Відчини!

Крім тебе, нічого не хочу! Якщо ти є – будь зі мною. Бо нарізно – тяжко.

Урок української мови, 9 клас

Тема. **Пряма і непряма мова як засоби передачі чужої мови**

Мета: розширити і збагатити знання учнів про пряму і непряму мову, удосконалити пунктуаційні вміння щодо правильної розстановки розділових знаків у складних реченнях, у реченнях з прямою і непрямою мовою, розвивати речення з прямою мовою і непрямою, використовувати виражальні можливості речень з прямою і непрямою мовою; виховувати людяність, почуття відповідальності, активну життєву позицію; розвивати логічне мислення, увагу, пам'ять.

Учні	вмітимуть:		визначати	особливості,
виражальні	можливості		прямої і	непрямої мови,
правильно	ставити		розділові	знаки, замінити пряму
мову непрямо,	порівнювати		різні способи	передачі прямої мови, складати усні та
письмові висловлювання.				

Тип уроку: урок поглиблення знань.

Обладнання: таблиці, роздатковий матеріал, твори В. Думанського, опорні схеми, підручник.

Методи, прийоми і форми роботи: робота в парах, асоціативний куш (із назв творів письменника), дослідження-характеристика з елементами ранжирування (робота в групах), ситуативні завдання, комунікативний практикум, лінгвістична палеонтологія.

... тільки від людського горіння очищаються
душі, світ і подальше життя нащадків.

В.Думанський

Перебіг уроку

I. Мотиваційний етап.

- З'ясування емоційної готовності до уроку (“Словесний настрій”)
- Актуалізація суб'єктивного досвіду опорних знань

Пунктуаційний диктант

Світ влаштовано так...

У когось життя – як пісня, у когось – як довгий плач. В одних, здається, сонце не заходить, а в інших – наче й не сходить. Хоча всі – на одній землі, мов червоні та чорні хрестики на полотні.

Всяко буває... Бо, врешті, все, що має початок, має початок, має й кінець: минає, забувається, як голод після ситості.

Тільки ніколи не заздрість – не зазіхайте на чуже, позаяк чужого до свого не припасуєте, хоч би скільки повертали ним... Бо світ влаштовано так, аби кожен міг задовольнятися своїм та аби душа вчилася приймати долю без нарікань.

В. Думанський

- 1) - , - •
- 2) , , , - •
- 3) - , •
- 4) . . . •
- 5) , , , , : , , •
- 6) - , , . . . •

- Пояснити, підтвердити правилами вживання розділових знаків.
- Яке враження справив на вас текст? Який вислів найбільше припав до серця? Чому?
- У когось життя – як пісня, у когось – як довгий плач...
- ... всі – на одній землі, мов червоні та чорні хрестики.
- Тільки ніколи не заздрість...

А якщо так: В. Думанський сказав: “Світ влаштовано так, аби кожен міг задовольнитися своїм та аби душа вчилася приймати долю без нарікань”?

Або: В. Думанський сказав, що світ влаштовано так, аби кожен міг задовольнитися своїм та аби душа вчилася приймати долю без нарікань.

Пряма і непряма мова.

II. Цілевизначення і планування

- Представлення концепту теми.
- Вибір цілей із запропонованого переліку, обговорення їх у парах і визначення ключових задань.
- Колективне планування роботи.

III. Опрацювання навчального матеріалу

- Заповнення картки, що поділена навпіл.

Пам'ятаю...

(все про пряму й непряму мову)

- Робота за таблицею, підручником.
- Дослідження - характеристика з елементами ранжирування (робота в групах)

Розширив знання...

(заповнення протягом уроку)

(Додаток № 1)

- Лінгвістична палеонтологія:

(робота за картками)

Цінність: гра дає можливість перевірити рівень начального матеріалу, сприяє поживленню їхнього пізнавального інтересу, розвиває науково-лінгвістичне мислення.

Правила гри: кожен отримує картку із правилами, в яких зроблені пропуски.

Завдання: відновити їх, заповнити правильними відомостями.

Прямою мовою називають... чиюсь мову, що зберігає... та

Пряма мова характеризується ..., обов'язково має

Пряма мова може оформлятися у вигляді..., якщо передається ..., ... двох осіб і ... якщо в розмові беруть участь... .

..., передане не дослівно називають... .

Вона передає ..., не зберігає

(Додаток № 2)

- Складання асоціативного куща (за назвами творів В. Думанського)

Перемагає той, хто найбільше підбере назв творів, створюючи пряму мову.

(Додаток № 3)

- Моделювання висловлювань

Завдання носить випереджувальний характер: кожен учень заготовив кілька речень, які його вразили. Якщо там не було речень з прямою мовою, то вчитель пропонує свою картку. Написати есе.

(Додаток № 4)

(Робота за картками, речення із творів В. Думанського).

Пряма мова

Непряма мова

Ті квіти ніколи не в'януть у моїй пам'яті, вони несуть мене до мами, і я чую її вмовляння: "Світи, сину, світи довго, може, хтось стомився, зане- може вночі, то хай побачить вікно, за яким не сплять, за яким чекають... Світи, сину, щоб від тебе ніхто не вчився гаснути, - усі люди комусь потрібні, і ти вчи їх це пам'ятати"

Ті квіти ніколи не в'януть у моїй пам'яті, вони несуть мене до мами, і я чую її вмовляння, щоб світив довго, може, хтось стомиться, зане- може вночі, то хай побачить вікно, за яким не сплять, за яким чекають... Світити треба, щоб ніхто не вчився гаснути, - усі люди комусь потрібні, і треба вчити їх це пам'ятати"

- На дошці прикріплюється папір із заголовком "Застереження для однокласника" Кожен учень може зробити якийсь запис, якщо він впевнений, що це доцільно.

Наприклад:

- при зміні прямої мови на непряму в тексті відбуваються певні зміни. Треба стежити за тим, щоб ці зміни не спотворювали змісту висловлюваного;
- при зміні прямої мови на непряму змінюються особові форми дієслів та займенників з погляду того, хто вводить непряму мову у своє висловлювання, а не з погляду автора прямої мови.
- Антисуржик

Гра сприяє виробленню в школярів обов'язкового дотримання вимоги чистого мовлення.

Правила гри: учні одержують картки із віддрукованим текстом, де розкошує “суржикізація”, необхідно її спровадити з тексту.

Склади речення з прямою мовою, перероби на речення з непрямою мовою.

(Додаток № 5)

Із творів В. Думанського підібрати речення, щоб відповідали схемам

Картка № 1

А: “П”

А: “П!”

А: “П?”

“П”, – а

“П?” – а

“П!” – а

Картка № 2

“П, - а, - п”

“П, - а. – П”

“П! – а. – П”

А: “П”, - а

А:”П!” – а

Цитата до малюнка

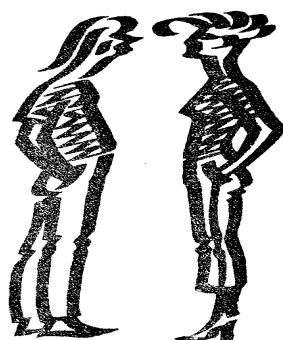
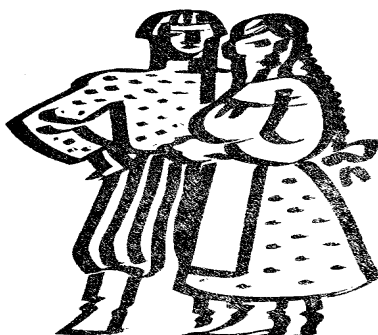
На малюнку подані українські і російські звороти, побудовані на різних образах, а отже, й звучать вони однаково.

Примітка: звороти специфічні, суто національні, отже, по-своєму відбивають життєві реалії різних народів (обоє рябоє; два сапога – пара).

Завдання: із творів В. Думанського підібрати цитату, яка б відповідала змістові малюнка. Утвори пряму і непряму мову. Поясни вживання розділових знаків.

Наприклад, “... не можна любов полахати і за чужим коханням підглядати. Це в кожного має бути своє!”

(“Казковий етюд”)

- Комунікативний практикум

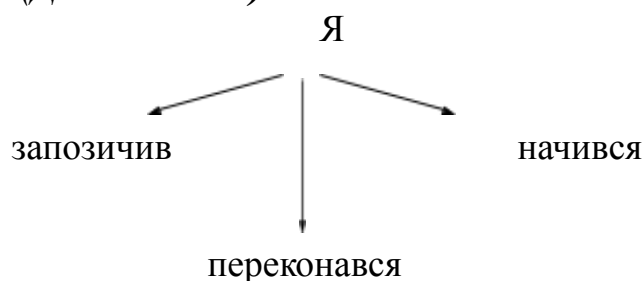
Хочу побажати словами В. Думанського...:

- “... щоб у ваших душах горіла хоч маленька лампадка і в гурті й на самоті святістю зігріла ваші серця”
 (“Я страждаю”)
- “... очищайтеся од скверни, і не здіймайте гамору розбрату”
 (“Месія”)
- “... почути голос істини, яка веде до Світла, Досконалості, Любові”
 (“Месія”)
- “... щоб день справді був добрим і сьогодні, і завтра, і завжди!”
 (“Добридень, весно”)
- Щоб тобі легко і радісно верталось додому, щоб не хмарились твої зоряні ночі...
 (“Ранок”)

IV Рефлексійно-оцінювальний етап

- Заповнення карток

(Додаток № 6)

- Репортаж з уроку (1 група) *Додаток № 7*
- Ситуативне завдання (2 група) *Додаток № 8*

Уявіть, що ви зустрілись із письменником В. Думанським ... “Я вам хочу розповісти...”

Домашнє завдання: обов’язкове. Кожен учень отримує картку із надрукованим твором В. Думанського “Діалог”

- Птахо, о люба птахо! Зупинись, побудь зі мною.
- Як же я зупинюсь? Я ж упаду!
- То хоч гніздо звий у моїм дворі.
- А ти вирости для цього високе дерево.

Завдання: з даного діалогу вибрати назву міні-твору, який ти маєш написати, використовуючи пряму, непряму мову, діалог.

Опрацювати матеріал підручника з тем “Пряма і непряма мова засіб передачі чужої мови”, “Діалог” (випереджувальне завдання)

За бажанням. Виписати 2 фразеологізми з творів В. Думанського, утворити пряму і непряму мову, зробити до них ілюстрацію.

(Назви міні-творів:

”Птахо, о люба птахо”, “Зупинись, побудь зі мною”

“ ... гніздо звий у моїм дворі”, “ ... вирости високе дерево”).

Додаток № 1

Лінгвістична палеонтологія

Цінність: гра дає можливість перевірити рівень засвоєння учнями навчального матеріалу, розвиває науково-лінгвістичне мислення, сприяє пошуківленню їхнього пізнавального інтересу

Правила гри: кожен отримує картку із правилами, в яких зроблено пропуски.

Завдання: відновити їх, заповнити правильними відомостями.

- Прямою мовою називають ... (точно передану) чиясь мову, що зберігає ... (лексику), ... (синтаксис) та ... (інтонацію) висловлення мовця.
- Пряма мова характеризується ... (завершеністю своєї структури) і обов'язково має ... (слова автора).
- Пряма мова може оформлятися у вигляді ... (діалогу), якщо передається ... (розмова, суперечка) двох осіб і ... (полілогу), якщо в розмові беруть участь ... (багато осіб).
- ... (Чиясь мовлення), передане не дослівно називають ... (непрямою мовою).
- Вона передає ... (загальний зміст), не зберігає ... (індивідуальних рис мовця).

Додаток № 2

Дослідження-характеристика з елементами ранжирування (робота в групах)

- Записати в зошит відмінності прямої і непрямої мови.
- Об'єднавшись у міні-групи, виділи 6 граматичних ознак, які є основними
- З'ясувати, чи збіглася ваша думка із думками інших груп.

У порівнянні з прямою мовою непряма має свої граматичні ознаки:

1) не є окремим висловлюванням чи реченням

2) як правило, входить у складне речення його підрядною частиною

(В. Думанський закликає: “... заради всього доброго, треба спромогтися на прояв людських чеснот – любові й терпіння, щирості й щедрості, уваги й поваги один до одного”)

3) приєднати до головного речення сполучника – ми, що, щоб, ніби, немов, наче, неначе, частками – хай, нехай. (Серединський письменник радить, щоб м'якості і, більше м'якості було в наших стосунках, бо інакше погинемо, і не стільки від безхліб'я, скільки від бездушності.)

4) може бути частиною простого речення.

Мати запропонувала прочитати новели В. Думанського.

5) має інтонацію підрядності (підлеглості)

6) характерною наявністю особових займенників та дієслів

Додаток № 3

Світи, сину...

До мене мама часто звертається чарівним словом: “Сину”. Я тоді ніби більшаю, серце наповнюється якимось теплом і радість огортає мене.

Чи не так діє на мене мамин голос, чи її біополе?! Не знаю, але мені радісно.

Читав у В. Думансьнського: “Поки Ти ходиш по цій землі, поки дихаєш цим повітрям – життя мені любе. Тому що мені світить Твоє обличчя, і я бачу, куди іти.” А ще він говорить: “ ... добре бути світлом для чиеїсь душі”. Отже, людям необхідно освічувати життя один одному. Тоді ясніше живеться, по Василевому, по Думанському.

Микола Т.

Додаток № 5

Солнечно

Пальцем розлила ґрунт, бросила туди зернятко, і під вікном розцвів подсолнух! А від нього – даже як нахмариться, як поникне все, - на подвір’ї солнечно – солнечно і душа купається в теплом золоті.

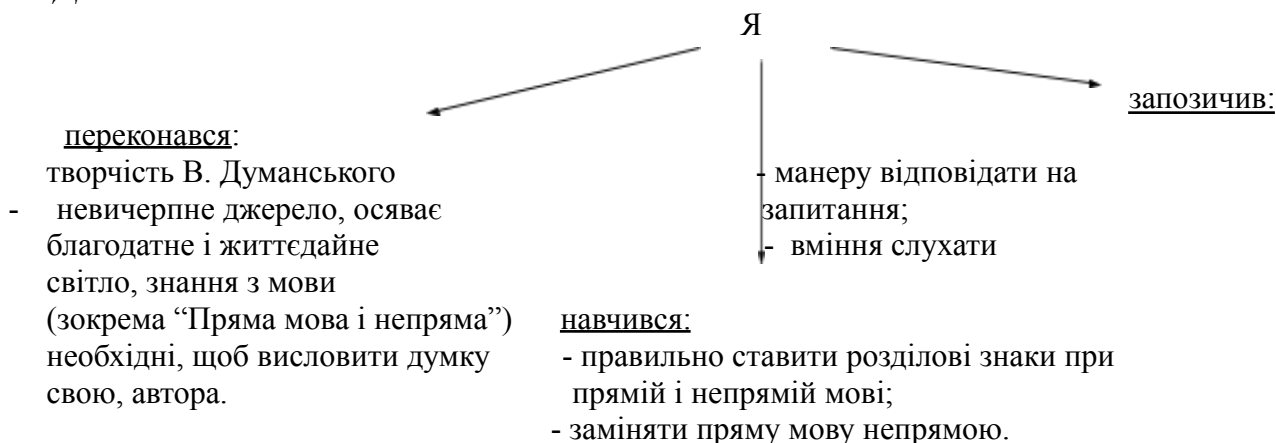
От що означає добрий слід людини!

Сонячно

Пальцем проткнула ґрунт, вкинула туди зернятко, і – під вікном розцвів соняшник! А від цього – навіть як нахмариться, як спохмурніє все, - на подвір’ї сонячно-сонячно і душа купається в теплом золоті.

От що значить добрий слід людини!

Додаток № 6

Додаток № 7

Репортаж з уроку...

Уроки... Їх багато в житті школярському: цікавих, неповторних, таких, що на мить, і тих, що на все життя.

Якщо ж присутня “душа Васи́лева” на уроці – то поринаєш у царство краси, людяності, доброти. Хочеться стати позитивнішим, без “сльотавого настрою”. Жити з бажанням “творити новий день”, як говорить серединський філософ.

Андрій К.

Додаток № 8

Ситуативне завдання

Зустріч із людиною-творцем...

Чую Ваші кроки, поете. Не фізичні, духовні. Так, ви крокуєте, б'єтесь разом із моїм серцем. Купаюсь в морі поезії, хлюпотить іскринками бажання творити красу слова. Життя – це щоденне вдосконалення, але влучніше не скажеш, як мовили.

Ви: Мені б навчитись так писати,
Щоб той, хто візьметься читати
Мої ще не відомі вірші,
Читав одне, а бачив більше:
Те, що болить, і що хвилює,
За що двома він голосує,
Те, що він сам хотів сказати,
Лиш тільки слів не міг дібрати.

А слова, велика людино, Ви дібрали до кожної людини, яка мала щастя торкнутися Вашої творчості.

Юлія К.

Використана література

1. В.І Федоренко. “Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови” Харків Видавнича група “Основа” ПП “Тріада + “, 2007.
2. В. М. Думанський “Вибір”. Київ, 2000.
3. Українська мова за всією програмою. Практичний довідник.-Харків ФОП 2009.

II.6. Урок української літератури Література рідного краю 8 клас

Тема. “...хочеться, щоб добро таки переважало...”
Урок за творчістю В. Думанського (Етюд «Життя іде»)

Мета: сформувати уявлення про творчість В. Думанського – видатного поета сучасності, продовжувати зацікавлювати учнів особою письменника, вчити відчувати красу його слова, розуміти зміст життя і творчості.

Розвиваюча мета: розвивати й розширювати читацькі інтереси учнів, виробляти вміння добирати цитати для підтвердження власної думки, за допомогою назв творів складати опорні схеми.

Виховна мета: ставлення до творчих активну життєву позицію, батьківщини.

виховувати шанобливе доробків В. Думанського, любов до рідної землі, малої

Цілі: учні знатимуть основні події з життя письменника, значення літературних термінів; учні вмітимуть на основі наведених матеріалів та розповідей учителів й

однокласників створити психологічний портрет митця, відтворювати емоційний стан ліричного героя, картини, що виникли в уяві під час читання новел, есе, бростей; учні цінуватимуть красу та силу художнього слова В. Думанського, риси характеру автора (ліричного героя), добро, людяність.

Тип уроку: урок літератури рідного краю

Обладнання: виставка творів Василя Думанського, ілюстративний матеріал, фотовиставка “В. Думанський серед нас”.

Методи, прийоми, форми роботи: робота в групах, випереджувальні завдання, “папка успіху”, психологічна картка “Я і Василь Думанський”, усне малювання, бесіда, складання асоціативного малюнка.

У кожного знайдеться бодай

зернятко добра, яке скрасить комусь життя...

Василь Думанський

Перебіг уроку

I. Мотиваційний етап.

Забезпечення емоційної готовності уроку.

Усний обмін побажаннями.

II. Цілевизначення та планування уроку.

1. Вибір цілей із загального переліку, доповнення власними цілями.
2. Колективне планування роботи на уроці.

III. Актуалізація суб'єктивного досвіду.

1. Домашня заготовка: розкрити зміст місцевого прислів'я: “Добро творити – радісно жити!” – I група.

2. “Цитата, що запала в душу...” – II група

Діти записують цитати, пояснюють, чому саме така і що пов'язане з нею)

Додаток №1

3. Літературна палеонтологія

Завдання: доповнити визначення: сюжет, епітет, метафора, суржик, епіграф, етюд, психологічний аналіз.

Мета: перевірити рівень засвоєння учнями літературних термінів.

4. Творча робота

Скомпонувати цитати, назви творів так. Щоб можна було б зрозуміти риси характеру людини (погрупувати – позитивні – негативні) – I група

Скомпонувати твори по блоках – II група

Підтвердити фактами: якими професіями наділили б ви письменника? – III група

Виписати крилатий вислів від Думанського – IV група

Додаток №2

IV. Опрацювання навчального матеріалу

Етюд “Життя іде ”

- Робота з текстом
- Складання опорних схем (за назвами творів або цитат із творів)
- Лабораторна робота (художні особливості)

Додаток №3

● Складання асоціативного малюнка (завдання: пояснити, чому саме такий малюнок)

Додаток №4

- Тренувальні вправи

1.З'ясувати лексичне значення слова “гріх” - I група.

(за словником етичних термінів)

Гріх – провина людини перед Богом, внаслідок порушення нею Божих заповідей

2. Підібрати і записати епітети до слова “гріх” - II група

3. “Незакінчене речення” – III група

Найбільшим гріхом ...

а) по відношенню до Вітчизни вважається ... (зрада)

б) по відношенню до людини... (убивство)

в) стосовно праці ... (ледарство)

У Біблії сказано: “І в поті чола свого зароблятимеш хліб”

4.Робота з ілюстраціями – IV група

Завдання: до репродукцій картин (за картинами) дібрати цитату, яка б відтворювала їх зміст.

- Складання опорних схем (за назвами творів або цитат із творів)

“Я страждаю”

↓

“Вибираю важче”

↓

“Життя іде”

↓

“Зважай на це”

Додаток №5

- Заповнити психологічну картку “Я і Думанський”

Додаток №6

V. Рефлексивно-оцінювальний етап уроку

- В міру можливостей скласти поетичні рядки про письменника

Додаток №7

- Усне малювання “Неповторність”

- Заповнення картки “Я і урок”

Додаток №8

- Домашнє завдання: обов’язкове – написати есе “Твори добро”; за бажанням – скласти кросворди, ребуси за творами В. Думанського.

Додаток №1

Домашня заготовка

“...біймося грішити – якщо не перед Богом, то хоч би перед собою”
(“На Новий рік”)

“...більше м’якості..., бо інакше погинемо”
(“Заради всього дорогого”)

“...свою найбільшу чашу – чашу життя належить випити всю, до краплі”

(“Шипучка “)

“...щоразу, коли сходить сонце, подумайте, що це – вам дається день, якого й досі не мали і більш ніколи не матимете, тому всіма силами намагайтеся не споганити свого дня...”

(“Щоразу “)

Додаток №2

Професії, якими б наділили письменника

Філолог

Біолог

Географ

Музикант

Художник

Літератор

Агроном

Лікар

Філософ

Психолог

Пекар

Журналіст

Служитель церкви

Риси характеру (за назвами творів)

“Підступність “

“Лицемірство “

“Невгамовність “

“Самовпевненому “

“Непоко́ра “

“Не поступлюся “

“Серце вірить “

“Падіння “

Крилатий вислів від Думанського

“Життя іде “

“Ставати життю на заваді “

Блоки прози

1. Етюди, їх психологічне навантаження.
2. Фауна і флора.
3. Сила природи.
4. Сім'я, родина.
5. Релігійні мотиви.
6. Мистецтво.

Додаток №3

Лабораторна робота (художні особливості)

Життя іде

Уособлення – “природа не хоче спати”, “сонце починає вставати”, “розбудить кожну бруньку”, “насіння прагне ріллі”, “щоб зерна народжувались”, “паростками не терпиться”, “торкнутися до неба”, “насіння цього не знає”, “в ньому тільки прокидається бажання прорости”.

Антоніми – ночами ще морозить, зчіплює дорогу, а вдень жебоняють струмочки”.

Синоніми – “струмочки жебоняють”, “петляють під ночами”.

Звуконаслідування – “дзенькають синиці”, “цвірінькають горобці”, “воркочуть голуби”.

Багатосполучниковість – сполучник “і” часто повторюється у 1,2,3 реченнях.

Риторичний оклик – “То ж відчиняймо йому двері, ворота, брами, бо це життя іде!”

Інверсія – “А ставати життю на заваді – великий гріх!..»

Літота – “маленькі серця”

Додаток №4

Сонце

Розсилає проміння

Злуцує шкаралупу зими

Починає вставати

Людина

Я слухаю

Я люблю
Я відчуваю, бачу

Мені відчувається
Це життя

Ставати життю на заваді – великий гріх

Зірка

День

Досвіток

Ніч

Додаток №5

В. Думанський

↓

Життя його... “неспокій”, бо він

↓

”Невгамовний”, тому, що

↓

“серце вірить”,

↓

А “падіння”

“не відбулось ” ← ↓ → ”не було ”
 “не сталося ”

Додаток №6

Психологічна картка “Я і Думанський ”

	я	Думанський
Школа, освіта	Учень, учениця 8 класу	Серединська десятирічка, екстернат
Сім'я	Батько, мати, брати, сестри	Батько, мати, сестра
Друзі	Маю багато друзів	Спілкувався з багатьма серцями, його друзі односельчани, до нього йшли молоді для благословення
Уподобання, захоплення	Маю різні вподобання	Всебічно розвинена людина, література
Яка професія найближча	Мрію бути...	Не можу й відповісти, бо із творів зрозуміло, що для нього важливе все

Додаток №7

Життя у муках

Життя у муках він прожив він прожив,

Але яке життя!

Вірші на пам'ять залишив –

Не буде забуття!

Та хто ж би його судив

За таку долю?

Чим він заслужив

Отакого болю?

Бог змилювався над ним

Дав дар поетичний

Буде він тільки один

Такий у нас вічний...

Ми ніколи не забудемо

Того смутку й болю

Вічно пам'ятати будемо

Його тяжку долю...

Оксана К.

Подвиг

За все життя він кроку не ступив,

Але писав, як в полі босим біг,

І як кохання трепетне зустрів

На перехресті тисячі доріг.

Могла хвороба дух його зламати,

Перетворить на ляльку нерухому.

Та він зумів усе це подолати,

Про біль і слова не сказав нікому.

Лежачи в ліжку став Василь героєм.
І перед ним я до землі вклонюся.
Його творіння – то безкрайне море,
З якого я натхнення все нап'юся.
Ірина Л.

Додаток №8

Я і урок

Я довідався ...

↑

Сьогодні на уроці → Я зрозумів...

↓

Я запозичив ...

Найбільший мій успіх у такому виді роботи, бо ...

Мої труднощі в ...

Схвилювало мене на уроці..., бо...

II.7. Урок української літератури Література рідного краю 9 клас

Файна Приймачик,
викладач реабілітаційного центру
особливої дитини «Промінь», м. Вінниця

Тема. Гарматюк Анатолій Панасович – сатирик і гуморист

Мета: Познайомити учнів з творчістю кращого представника сатиричного цеху Вінниччини, поглибити знання про гумор і сатиру, очищати, оздоровлювати людські душі, прищеплювати любов до рідного краю.

Обладнання: Портрет А.
ілюстрації до них,
гумор, афоризми,

Гарматюка, виставка його книг,
стіннівка про поета, про сатиру і
тлумачний словник.

Афоризми і вислови.

«Гумор – невідлучна прикмета кожного правдивого таланту».

І. Франко

«Гумор – це сміх до сліз, а сатира – сміх крізь сльози».

А. Гарматюк

«Хочеш жити – умій сміятись...»

«Сміх – чудова штука – мистецтво і наука...».

Тлумачний словник Гарматюка

Автор - людина, яка після виходу в світ її писанини завжди не задоволена собою, редактором і гонораром.

Бюрократ – переможець не одного покоління сатириків.

Видатний – письменник, спроможний видаватися.

Двомовність – здатність одночасно говорити двома мовами, не володіючи жодною.

Епопея – шлях твору від написання до видання.

Класик – скромна самооцінка кожного другого письменника.

Критик – людина, яка сама писати художніх творів не вміє, а звинувачує в цьому інших.

Некролог – хороші слова про автора, сказані з деяким запізненням.

Парнас – поетична гора, якій загрожує демографічний вибух.

Сонет – вірш, написаний сонним поетом.

Талант – річ, яку не всім прощають.

Шлунок – один з головних стимулів творчого натхнення.

За столами – учні-літературознавці, читачі, критики, художники, бібліотекарі.

План уроку

1. Слово вчителя.
2. Біографічна довідка про автора.
3. Літературознавці про основні види комічного.
4. Читання і аналіз його творів.
5. Слово – ілюстраторам і бібліотекарям.
6. Оцінювання. Підсумки.
7. Завдання.

Хід уроку.

1. Вступне слово вчителя.

Сміх, як визнали мудрі, - найкраще лікування від суспільних і людських хвороб. Ми пишаємось видатними майстрами сатири і гумору української літератури. Серед них чимало наших земляків-подолян: С. Руданський, М. Годованець, О. Черногуз, А. Гарматюк та інші.

Широко знані письменники акцентують свою увагу на численних негараздах життя як у «верхах», так і «низах» нашого суспільства, що дошкуляють чесним трудівникам. Гострим словом, тонкою іронією, різким сміхом показують читачеві немало болячок, які гальмують рух молоді до її цивілізованого існування в світі.

Сміх – суб'єктивна реакція на об'єктивно комічне у житті і є наслідком певної оцінки дійсності. Сміх спрямований на заперечення недоречного, несумісного з народною мораллю, людською добротою, чесністю.

Читати гумор і сатиру – значить повнити наші душі непримиренністю до всякої нечисті: бюрократів і казнокрадів – тобто всього, що заважає людям жити, працювати, творити нове життя. Сьогодні ми познайомимось з творчістю А. Гарматюка, одного з кращих вінницьких письменників-сатириків і гумористів, який, на жаль, 28 січня 2006 року відійшов у вічність. Але все ж таки цікаво дізнатися про життєвий та творчий шлях цього поета.

2. Учень. Народився Анатолій Панасович Гарматюк на старий Новий рік – 14 січня 1936 року в с. Мигалівці Барського району на Вінниччині в сім'ї вчителів. Навчався в школах

на Хмельниччині, Закарпатті, Тернопільщині, куди переїздили батьки. Здобув освіту гірничого інженера в Київському політехнічному інституті та філолога в Донецькому університеті. З 1958 року працював інженером, журналістом, книговидавцем, наставником молодих літераторів. Член Спілки письменників України з 1982 року. На сьогодні на рахунку майстра гумору і сатири – біля 30 авторських книжок: «Проти шерсті», «Лисяча наука», «Лев у Зайця», «Вічний парубок», «Веселий залп», «Вундеркінь», «Дотепні думки житимуть віки», «Веселі паоралклі», «Гумор ріхних народів» (переспіви), «Вибрані сміхотвори», «Усміхніться, люди добрі!», «Рідна мова моя», «Усміхається нове тисячоліття», «Любов найбільша – мій народ» та ін. Окремі твори публікувалися в антологіях української поезії, української байки, української співомовки, універсальному словнику епіграм (УСЕ), перекладались іншими мовами. Ім'я Анатолія Панасовича Гарматюка увійшло до «Української літературної енциклопедії» (т. 1), «Енциклопедії сучасної України» (т. 5).

А. Гарматюк удостоєний премії ім. С. Олійника (1985), якого він вважає своїм наставником, а також ім. М. Годованця (1990), ім. С. Руданського (1994), міжнародної премії «Байка-2001». Нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради України.

Він активний учасник і призер конкурсів і Всеукраїнських фестивалів гумору і сатири. Брав участь у літературних святках: «Вишневі усмішки» (Київ), «Сорочинський ярмарок» (Полтавщина), «Дні Руданського» (Вінниччина), «Свято байки» (на честь М. Годованця у Кам'янець-Подільському), «Олійниківські читання» (на честь С. Олійника на Одещині), міжнародному святі «Некрасівські читання» в Карабісі Ярославської області (Росія), міжнародному Шевченківському святі на Чернігівщині та інші. Загалом же індивідуально та в складі письменницьких бригад провів понад двох з половиною тисяч творчих виступів перед читачами України, Росії, Білорусії, Молдови. А. Гарматюк був частим гостем у школах області. Саме в шкільні роки поет почав свою творчу біографію. Його твір був вперше надрукований в газеті, коли він був учнем 10 класу.

3. Учень. Щоб краще зрозуміти природу комічного, слід нагадати його основні види: гумор (*доброзичливий сміх*), сатира (*різке, глузливе висміювання*) та сарказм (*злобне, в'їдливе висміювання людських пороків, подій та явищ життя, щоб викрити їх суть і викоренити*). А засобами зображення комічного можуть бути: іронія (*вживання слів у протилежному значенні*), парадокс (*сполучення несумісних понять*), вульгаризми, макаронічна мова, народна етимологія, каламбури (*гра звуків або слів*), жартівливі народні прислів'я та приказки, комічна ситуація чи подія, змішання різних стилів, комічний діалог, монолог або деталь, травестія (*«переодягання»*), бурлеск, характеристичні прізвища, пародія тощо.

Пропоную послухати «Заявлення директору школи» А. Гарматюка і визначити ідейно-художні особливості твору.

4. Учень.

Прошу ослободить синка,
бо не совсем здоровий,
от ізученья язика –
української мови.
Хоч я з села, жена сельська –
нужди у ній не маєм.
Зачем ця мова для синка,
звиніть, не панімаєм.

Для поступлення в інститут?
Работи на заводі?
Вона йому ні там, ні тут
не надобная сьодні.
Язык англійський вчить синок –
цей можесть пригодиться,
не сключено, что прийде строк –
пошлють і за границю.
Прошу синка ослободить
от етой самой мови –
від того, что ёйо він вчить,
он не совсем здоровий.
Застой прошол. Ми сталі жить
тепер демократично.
Какой язык дитині вчить,
батькам рішати лічно,
бо вибор нам слободний.
К сему –
Безродний.

Іван

А. Гарматюк «Гумор. Сатира.». Вінниця, 1994 р., с. 16

5. Вчитель. Визначимо тему твору (*потворне батьківське виховання*). Це сатиричний чи гумористичний твір? Доведіть, аргументуйте!

Які засоби використав поет для характеристики Івана Безродного? (*Ім'я, суржикова, перекручена мова, монолог*).

Проти чого спрямований цей сатиричний твір? (*Автор викриває низький культурний рівень таких Іванів, які нехтують рідною мовою, засуджує національне безпам'ятство, манкуртство*).

6. Учень. А. Гарматюк працював у багатьох жанрах: байки, гуморески, співомовки, фейлетони, притчі, мініатюри, поеми сатиричні, вірші на історичних фактах, епітафії, пародії, переклади, переспіви з інших мов. Особливо він полюбляє байки та приповідки. Великий розділ своїх вибраних творів так і назвав: «Типи в масках звіра й птиці під прицілом байківниці».

Жанр байки, як гострої зброї в боротьбі з недоліками, жив і буде жити на користь добру, на шкоду злу.

Сховаєш байкаря в могилі,
Та умертвить байки – не в силі!
Тому й не страх, а радість маю,
Що спом'януть мене добром:
Для боротьби з підступним злом
Я людям усмішку лишаю!

Так пише у вірші «Усмішка», присвяченому пам'яті байкаря А. Косматенка, А. Гарматюк у збірці «Нетипові типи». Звичайно, дуже швидко змінюється життя на планеті Земля. Але і в наш космічний вік Осли залишаються ослами, Вовки – вовками, а Зайці – зайцями. Щоправда, в байках Гарматюка Ворон став уже ученим мужем, Ведмідь – інспектором «Звірлісбуду», Бобер – директором. На Зайця покладені надії як на прудкого

бігуна. Качур і Півень – керівники, які затискують критику, а Дрозд – «соліст», що виступає під фонограму. Послухайте байку «Ведмідь-інспектор»

7. Розігрується сценка.

Ведмідь-інспектор

Ведмідь – інспектор «Звірлісбуду» -

Прибув на греблю до бобрів,

Її оглянув звідусюди

І страшно заревів:

Гатили косо, криво,

Аби живо...

Вашу гать

Весняна повінь може і прорвуть!

А де колод запас?

- На склад запрошуємо вас, -

Бобер-директор скорчив добру міну, -

Там і колоди, і поліна...-

Ведмідь на складі знов кричить:

- Оце запас – десятків два колод?!

А он одна з дуплом стирчить.

- А в тім дуплі – чимало з медом сот, -

Бобер всміхнувся хитрувато, -

І бджіл зосталось небагато. –

Ведмідь ревнув:

- О, це цікавий факт.

Й, облизуючись, до дупла побрів.

Читали потім в «Звірлісбуді» акт:

«Нема претензій до бобрів..»

А. Гарматюк, «Гумор. Сатира», 1994, - с. 53

Вчитель. В кого, на вашу думку, автор спрямував свій сатиричний спис? Які негативні явища висміяв?*(нечесність, хабарництво, недобросовісність, поет засуджує таких горе-керівників)*

А ось стара байка на новий лад: «Лебідь, Рак, Щука і наука»

8. Учень.

Впряглися Лебідь, Рак і Щука

Та й тягнуть воза хто куди.

А віз – ні з місця, звісна штука,

Даремно їхні всі труди.

А це недавно Рака й Щуку

Послали, кажуть, «у науку».

Сам Лебідь крилами змахнув

І ...легко воза потягнув,

Умить на лад пішли діла.

Хвала науці – допомгла!

А. Гарматюк, там же, с.38

Як бачите, персонажі знайомі, а фінал – інший. Автор викриває непрофесіоналізм і шкоду від неправильної кадрової політики. Хіба це не співзвучно тому, про що пишуть сьогодні в газетах: необхідність скорочення бюрократичного апарату.

9. Учні. А ось декілька приповідок, де використана іронія.

Чуйність

Павук,
Піймавши Муху в павутину,
Втішав її:

- Тебе я не покину.

Знаменита Цигарка

Цигарка недокурена

Врочисто

На смітнику розповідала всім:

- Я цілувалась з видатним артистом!

Він був моїм!..

Проникливий

Хвалився Черв'ячок

Надточуючи Грушу:

- Я вмію

Проникати в душу!

Пояснення Зуба в золотій коронці

- Господарю найкраще я служу,

Тому і в золоті ходжу.

Уточнення

Свиня Свиню свинею обізвала,

Ображена уточнень зажадала:

- Якщо це просто лайка, -

Я забуду.

Але коли з собою порівняла, -

Негайно скаргу передам

До суду!

А. Гарматюк, там же, с. 39, 63,65

10. Учень. Отже, байки А. Гарматюка показують людські та суспільні вади, виводять на чисту воду нероб, п'яниць, бюрократів, підлабузників, хуліганів та іншу братію з нечистих. Володіє він і талантом пародиста. Ним написано цикл пародій на сучасних байкарів під рубрикою «Езопова рідня про вовка та ягня».

Бешкетниця Вівця

Якось-то Вовк проходив біля річки

Й зустрів бешкетницю Ягничку,

Яка під градусом була

І каламутила водичку.

Вовк

до Ягнички – втихомирить,
Вона ж до нього зуби шкирить:

- Геть, к-капосний!
Напав не на т-такую!
Не руш, бо з-зуби порахую! –
Ледь примудривсь Вовк
До Ягниці підійти
Й з трудом у витверезник віднести
На власній спині.

Такі бувають вівці нині.

А. Гарматюк, там же, с. 71

Коментарі тут, певно, зайві.

11. Учень. Як відомо, сюжет співомовок побудований на основі народного анекдоту, усного оповідання, приказки, казки. Йдеться про один комічний випадок, динамічно розкривається дія, несподівана розв'язка. Завершується твір гострим, дотепним висловом. Саме ці риси характеризують і співомовки А. Гарматюка.

Переклад

Два філологи-студенти,

Зелені та ранні,

За пляшкою дискусію

Вели в ресторані.

- Чув ти слово «собутыльник»? –

Каже чорнобровий. –

Як це слово перекласти

З російської мови?

- Я гадаю, «друг по чарці», -

Другий мовив шпарко.

- Ні, погано: там про пляшку,

Тут же лиш про чарку.

- Ну, тоді, мабуть, «співпляшник».

Цінну мисль підкинув?

- Це вже краще, але пляшки

Тут лиш половина.

- А щоб повна, то – «сопляшник»! –

Вирішили: вдало.

І звернулись до сусідів,

Що обіду ждали:

- Як переклад ми зробили?

- Ніби й підходяще.

Непогано – «сопляшники»,

«Сопляки» - ще краще!

А. Гарматюк, там же, с.21

12. А ось послухайте жарт.

Або-або

Поет в розмові по секрету

Зізнався іншому поету:

- Читаю віршів я багато,
А потім сам цьому не рад:
Сідаю щось своє писати,
А жах – виходить...плагіат.
Не знаю, що робить, - і край.
У чому ж вихід? Підкажи!
- Або нічого не читай,
Або нічого не пиши.

Учень. А ось каламбури А. Гарматюка, де лаконізм форми поєднаний з дотепом.

Крутій

Не вигоріло діло – вмить
Цей тип уміє руки вмить.
Здібність
Досягнення чужих умів
За власні видати умів.

Календар спекулянта

Єдине в нього поняття про дати:
Коли зручніш купить, коли продати.

Рецензія

Роман – водичка та кисіль,
А необхідна таки «сіль»!

А. Гарматюк «Гумор. Сатира», с. 97, 98

13. Учень. Розширенню творчих обріхів А. Гарматюка сприяло те, що йому довелося побувати в різних країнах: Італії, Туреччині, Бельгії, Іспанії, Португалії, Франції, Німеччині, Данії, Греції, Ізраїлі, Єгипті, у республіках колишнього Союзу. Протягом 20 років А. Гарматюк «колекціонував» перлини сміху різних народів. Так з'явилась ціла книжка – “Гумор різних народів», у якій зібрано веселі переспіви майже із 30 країн світу. А в архіві письменник залишив переспіви гумору вже 84 народів. І як жартують, скажімо, болгари, туркмени, євреї та інші, ми дізнаємось, прочитавши переспіви А. Гарматюка. Адже кожен народ має свої, неповторні національні особливості, інтонації, відтінки в усмішках. Тож послухайте!

14. Учень.

Що робив би Ротшільд?

З двох євреїв бідних

Став один питати:

- Що б робив ти, ставши,

Як Ротшільд, - багатим?

- Ти скажи, що б Ротшільд, -

Другий відмовля, -

Робив, якби бідним

Був таким, як я?

(з єврейського).

Багато чи мало?

Син запитує у тата:

- Сотня марок – це багато?
- Дивлячись, чого ти хочеш:
Заробить чи прогуляти.
(з датського).

Те, що не вмістилось

Попався на екзамені ловкач,
Який ховав шпаргалку в рукаві.
- Це що таке?! – питає викладач.
- Це?... Те, що не вмістилось в голові...
(з туркменського).

А. Гарматюк. «Дотепні думки житимуть віки», Одеса, 1990, с. 70, 92, 98.

15. Учень. А. Гарматюк писав так, щоб люди сміялись над негативним і прагнули його позбавитись. Певний, що... сміх вмирати не дає!

Сміх же вміють подоляни
Виробляти бездоганний:
Гострий, з перцем, калорійний,
Для здоров'я чудодійний.
(«Секрет подільських довгожителів»)

І поет навіть визначив одиницю сміху:
І студенти встановили
Людстові на втіху.
Що одна хі-хі – найменша
Одиниця сміху.

(«Чим вимірювати сміх»)

Учень. Нещодавно Ніна Михайлівна Гарматюк в архіві Анатолія Панасовича виявила ніде не опубліковані загадки слів і літер. Вони теж із смішинкою. Ось деякі із них.

Що я таке, неважко відгадати-
Птахів я можу на собі гойдати.
Та варто тільки літеру змінить, -
І по деревах застрибаю вмиль.
(Гілка-білка)

Над входами я, вигнувшись дугою,
Стою і прикрашаю їх собою.
Додайте букву – станеться чудне:
Ви на конверті стрінете мене.
(арка-марка)

Отримують мене із молока,
Начинкою буваю в пиріжка.
І мною ж, прочитавши навпаки,
Знов можна начиняти пиріжки.
(сир-рис)

Я хижий звір, полюю у лісах,
Подушечки у мене на ногах.
Та літеру відкинь, і я з тварини
Перетворююсь одразу на зернини.
(рись-рис)

Я плодове дерево в саду,
Та заміни лиш літеру одну –
І від мене треба утікати,
Бо дощем почну я поливати.
(слива-злива)

Збирають з мене дині й кавуни,
Що ласунам приносять стільки втіхи.
А тільки першу літеру зміни,
Я – дерево з плодами, як горіхи.
(баштан-каштан)

Віддавна в світі так уже ведеться,
Що водночас палац він і фортеця.
Та наголос у мене слід змінити –
Й мене на дверях можна почепити.
(замок – замок)

Коли дозріє урожай,
Зерно на мене звозять люди.
А назву навпаки читай,
І я мишей ловити буду.
(тік – кіт)

Зі мною зручно по гриби ходити.
Та варто назву прочитать назад,
Й суцвіттями мої розквітнуть квіти,
Від них ітиме ніжний аромат.
(козуб – бузок)

Мене корови і будинки мають,
на мені в оркестрі грають.
(ріг)

Музики

Учень. Анатолій Панасович любив українську народну пісню і сам співав у хорі ветеранів війни і праці «Добродар». На його слова композитори створили понад 30 пісень, серед яких і «Марш гумористів»:

Кожна усмішка – стріла
Б'є у ціль крилато,
Книжка гумору й сатири –
Це удар гармати.

Сміхозалпами вразім
Все потворне нині!
Піднімаймо сміхом настрій
Рідній Україні!

16. Учитель. Ще М. Гоголь зазначав, що невід’ємна риса українця – почуття гумору. Хочеться, щоб у нинішні нелегкі часи становлення своєї незалежної держави ми не втрачали цього життєдайного почуття, яке протягом багатьох століть допомагало українцям вистояти і вижити як нації. Хочеться, щоб наші співвітчизники частіше усміхалися!

17. Слово ілюстраторам, бібліотекарям, критикам.

Оцінка.

Домашнє завдання. Написати твір-роздум на тему «Для чого потрібні гумористичні й сатиричні твори?».

II.8. Урок української літератури

Література рідного краю

*Гейко О. Л.,
учитель української мови та літератури
НВК: СЗШ I- III ступенів №3 – гімназії
м. Могилева – Подільського*

Тема. Степан Руданський. Співомовки

Мета уроку: поглибити знання учнів про творчість С.Руданського; вдосконалювати навички аналізу ліричних творів та виразного читання; розвивати мовленнєву, комунікативну та соціальну компетенції учнів та вміння обґрунтовувати власні спостереження над смішними ситуаціями в житті; виховувати любов до літератури рідного краю, доброзичливе ставлення один до одного, почуття патріотизму, національної гордості і людської гідності українця, любові до рідного краю, повагу до батьків, природи.

Обладнання: виставка книг письменників – земляків, грамзапис пісні на слова С.Руданського «Повій, вітре, на Вкраїну», відеофільм «Нова енциклопедія Поділля. С.Руданський», уривок із кінофільму «Вогнем і мечем» Єжи Гофмана, портрет С.Руданського, І. Айвазовського, репродукція картини І.Айвазовського «Дев’ятий вал».

Тип уроку: комбінований

Цілі уроку:

Учні повинні знати:

- основні етапи життя і творчості поета;

Учні повинні вміти:

- виразно читати поезії;
- аналізувати ліричні твори;
- визначати основні мотиви творів;
- висловлювати й обґрунтовувати власне ставлення до прочитаного.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

Поетична хвилинка

Леся Українка «Красо України, Подолля!»

II. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети, завдань уроку.

Бесіда.

- ✓ Яке ключове слово поезії «Красо України, Подолля!»?
- ✓ Поділля – це....
- ✓ Яких відомих людей Поділля ви знаєте?
- ✓ Яких письменників - земляків ви знаєте?
- ✓ Чи відоме вам ім'я С.Руданський?

Слово вчителя.

Нам з вами випало жити на цій землі, милуватися її рясними садками, золотими ланами пшениці, веселими селами, пишатися її роботящими і талановитими людьми. А подарувала нам подільська земля їх чимало. Це класики української літератури Михайло Коцюбинський, Степан Руданський, Михайло Стельмах та наші сучасні молоді поети. Надихала подільська земля композиторів Чайковського і Леонтовича, художника Тропініна, багатьох митців нашого краю.

III. Актуалізація опорних знань учнів.

1. *Перегляд відео «С.Руданський» Вінницького державного телебачення («Народна енциклопедія Поділля»)*

2. Гра «Хто швидше»

- С.Руданський народився в селі.....
- Нині це.....
- Всупереч волі батьків вступив до
- Скільки створив співомовок?.....
- В Ялтинський період найбільше приділяв увагу.....
- Найбільше видання творів складає.....томів
- Літературний музей поета знаходиться в
- Скільки книжок видав С.Руданський протягом життя.....
- Шедевр інтимної лірики.....
- Поховано С.Руданського в.....

IV. Сприйняття та засвоєння навчального матеріалу.

1. Словникова робота

Пограємо в гру, що зветься **«Лінгвістична палеонтологія»** (відновити пропуски у визначеннях). Пригадаємо літературні терміни, якими будемо оперувати на сьогоднішньому уроці.

Співомовка –це ...(короткий)...(гумористичний) вірш, побудований на основі ...(народного) анекдоту, приказки чи притчі.

Гумор – це ...(художній) прийом у творах літератури, спосіб ...(художнього) зображення, коли про...(серйозні) речі говорить з ...(добродушною) посмішкою.

Анекдот – коротке гумористичне оповідання про характерний випадок у побутовому житті з несподіваним і дотепним закінченням.

Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люде,
Приятеля мати.

2-група Розумний панич

Привіз дідич раз на свята
Ізі школи сина,
І не може натішитися,
Що вчена дитина.
Раз здибає гуменного
І тому хвалиться:
„Ото, каже, мій синочок,
Як у школі вчиться!..

Та і розум, що за розум!
Як тобі, Іване?“
— А мені то щось не так-то
Здається, мій пане!
Бо як би наш панич мали
Розуму до волі,
То нічого їм би було
Вчити ся у школі!

3-група Лист

Їден дідич мав у школах
Кохану дитину,
Ото раз до неї й пише:
„Милий ти мій сину!
Як ти здоров — слава Богу,
А як добре вчишся,
То не візьме тебе дідько,
Про те не журися.

Моя жінка, твоя мати,
Без відома мого
Посилає на оріхи
Тобі золотого.
А я тобі посилаю
Старі ногавиці,
Зроби собі жупанину,
З рештків — рукавиці.

Та учися, милий сину,
Та читай багато,
Бо ти дурнем зостанешся,
А я твоїм татом!“

6. Бесіда.

- ✓ Які емоції під час читання співомовок С. Руданського в тебе виникли?
- ✓ Чи відповідають вони ілюстраціям до них?
- ✓ Який момент у співомовці тебе здивував і чому саме?

7. Інсценізація співомовок.

8. Перегляд уривка із кінофільму «Вогнем і мечем» Єжи Гофмана, де звучить пісня на слова С.Руданського «Повій, вітре, на Вкраїну».

«Вогнём і мечём» — україно-польський історичний фільм режисера

[Є. Гофмана](#), випущений [1999](#) року. В основу фільму ліг однойменний роман [Генрика Сенкевича](#) *Вогнем і мечем*. Останню з трьох частин трилогії Сенкевича екранізував [Єжи Гофман](#), після [Потопу](#) і [Пана Володійовського](#), хоч письменник створив цей роман першим. Одночасно з кіноверсією була вироблена телевізійна версія - мінісеріал.

V. Підсумок уроку.

1. Вільний мікрофон:

— Я дізнався (лася) на уроці.....

— Мені сподобалось.....

2. Оцінювання результатів діяльності учнів на уроці.

VI. Повідомлення домашнього завдання.

I варіант – скласти кросворд «Творчість С.Руданського».

II варіант - скласти вікторину « Гумор С.Руданського».

II. 9. Література рідного краю

Ковбасюк Л. В.,

учитель української мови та літератури

СЗШ I-III ступенів №1 м. Могилева – Подільського

Тема. Природа рідного краю у творчості письменників-земляків М. Стельмаха, В. Земляка, Є. Гуцала

Мета уроку: познайомити учнів з «олюдненою» природою в творах

М. Стельмаха, В. Земляка, Є. Гуцала; сприяти розвитку творчості, самостійності мислення; формувати особистісне ставлення до прочитаного та вміти висловлювати й обґрунтовувати власне судження.

Обладнання: портрети М. Стельмаха, В. Земляка, Є. Гуцала, мультимедійний проектор, картки для роботи в групах, ілюстрації до творів.

Тип уроку: комбінований.

Цілі уроку

Учні повинні знати:

- короткі відомості про письменників Поділля: М. Стельмаха, В. Земляка, Є. Гуцала;
- історію написання творів;
- поняття пейзажу.

Випереджувальні завдання: виписати з творів М.Стельмаха, В.Земляка, Є.Гуцала описи природи, висловити своє враження від прочитаного.

Методи: евристична бесіда, роботи з текстом.

Перебіг уроку

I. Мотиваційний етап (Слайд №1).

— З'ясування емоційного стану учнів.

— Актуалізація суб'єктивного досвіду, розповідь учнів про враження від прочитаного.

II. Цілевизначення та планування діяльності.

- Чи є в когось доповнення і зміни до цілей та плану уроку. (Відповіді учнів. За потреби коригування й уточнення цілей та плану роботи).

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя. (Слайд №2)

Красо України, Подолля!

Розкинулось мило, недбало!...

Онде балочка весела,

В ній хороші, красні села.

Коло сел стоять тополі,

Розмовляють з вітром в полі.

Хвилюють лани золотії,
Здається, без краю, - аж знову
Бори величезні, густії
Проводять таємну розмову.

Так оспівала чарівний куточок України – Поділля видатна українська поетеса Леся Українка. Нам з вами випало жити на цій землі, милуватися її білопінними садками, золотими ланами пшениці, веселими селами, пишатися її роботящими і талановитими людьми. А подарувала нам подільська земля їх чимало. Це видатні таланти – Михайло Коцюбинський, Степан Руданський, Михайло Стельмах та наші сучасні молоді поети. Надихала подільська земля композиторів Чайковського і Леонтовича, художника Тропініна, багатьох митців нашого краю.

2. Епіграф уроку: (Слайд №3)

Наше чарівне Поділля вигодувало
своїм насущним хлібом і виплекало
своєю поезією чудових митців, які
стали красою і окрасою нашої країни.

М. Стельмах

3. Поетична хвилинка (звучить повільна мелодія).

Поділля

Цю землю серцем і руками
Зумій пізнати, зумій відчуть.
В думках з моїми земляками
На польових вітрах побудь.
Зумій відчуть наш чесний будень –
І думи наші, і труди.
Тут квітень, - скажеш ти, - і грудень
Одного прагнуть: щоб цвісти.
Я тут живу! Над голубою
Красою Горині й Дністра.
Прийди - я поділюсь з тобою
Скарбами праці і добра.
Тепло долонь на двох поділим,
На двох і сміх, і смутку мить.
Бо й називається Поділлям
Земля, де маю щастя жить.

Слово вчителя. Так із захопленням написав про наш край поет-одолянин Микола Федунець. Справді, саме з любові до рідного краю, до його історії і культури починається людина (тема, мета уроку). (Слайд №4).

4. Учнівські літературні дослідження. Група 1.

— учень. М. Стельмах - натхненний співець хліборобської праці, людини, яка кров'ю пов'язана з землею. Його романи - це художній літопис подій, часто складних, суперечливих людських характерів, гострих конфліктів. (Слайд №5).

(Слайд №6) Михайло Панасович любив природу. Чимало сторінок присвячено її красі. У нього немає «безлюдної» природи. Кожен пейзаж і навіть окремий його штрих подано крізь сприймання персонажів. Супрун , бідняк з роману «Кров людська

- не водиця», за роботою не мав часу милуватися природою, але знав що «... сонце було ласкавим до води, квітів і дівочої краси, але кротячі підсліпкуваті халупи, завалені гноєм дворища воно безжально виставляло на показ чи посміховисько. А місяць і халупників: жалів так розсівав своє туманне сяйво і тіні чи так ворожив біля якоїсь хатинки, над якою гоноровито підіймався з гнізда бусел, що більше вірилося у людське щастя, аніж його було на землі». М. Стельмах тонко проникав у внутрішній світ людини, бо світло письменницького слова не тільки вихоплює з безмежжя світу елементи пейзажу, а й осяває душу персонажа. (Слайд №7).

— учень. Селянська лагідна душа Мотрі («Правда і кривда»), дружини Євмена, «нічого так не любила, як цвіт найчистіших і най густіших фарб, а особливо рожевий на ранніх і пізніх гречках, коли бджоли збивають крильми і солодкий ранковий туман, і теплу хвилю, і теплий дзвін». (Слайд №8).

Які світлі, легкі епітети віднайшов автор, щоб змалювати поетичну душу простої селянки. Особливо зачарувала метафора «бджоли збивають крильми...»

— учень. Вразила мене невеличка замальовка вечора, коли Марко Безсмертний «Правда і кривда» повертався з міста. Тільки там «загойдались, закружляли вечірні поля і їхні тіні. В затишних долинах темнисто сріблились тихі стави; на них, неначе в глибокому сні, зривалися птиці, і крила їх маяли і над водою, і в воді... Самотні тополі і груші, накупані місячним сяйвом, зворушливо іскрилися, голубіли, туманились і мали ту прекрасну жіночу задуму, що солодко й тривожно манить у далечінь людину, стирає грані між нею і природою.

Моя душа наче розправила крила. Я хочу поринути у той світ, де жінка була божеством, де чи не була колись дівчиною он та молоденька, рососою закапана тополя?», де людина жила у повній гармонії з природою. (Слайд № 9).

— учень. (Слайд № 10) Краса навколишнього світу, її неповторне обличчя творять стельмахівські метафори: «Чумацький шлях висіває на землю зерно», «пісні хмар чіплялися за тіні осокорів», «невидимий бурчак гнівався і вуркотів», розпадаються вишневі згустки, «дерева печаляться, когось виглядають», порівняння: «стоять дерева, мов скорботні матері», «старий гнеться, мов дерево», дуплянки-вулики, «мов скам'янілі лицарі», «літали снопи, як безконечні жертви», «свіжі зруби, як дятла», «кулаки ціпами молотили повітря»; епітети: «оксамитова святкова тиша», «фіалкове небо», «несміливий дух туману», «весела земля», «золоточубі снопи», «сріблясто-сине місячне сіяння», «золота коса».

У підручниках із літератури чомусь наголошують на ідейно-активній ролі пейзажу у художньому творі і зовсім нехтується естетичне значення його. Не хотів би дошукуватись тієї ідейної функції, а порадив би отримувати насолоду, певне естетичне задоволення, бо це дійсно прекрасно.

— учень. Про бачення краси навколишнього світу М. Стельмаха хочу закінчити такою замальовкою. «На ніч взявся морозець. Під ногами, як чортове насіння, хрустіли вуглики і дзвінко зойкали кружечки пухирчастого березневого льодку; розламуючись він якусь хвилюк достоту пахнув земляним холодком щойно зірваних підсніжників. (Слайд №11).

Група 2

1 учень. «На високій береговині річки Чебрець, притоки Південного Бугу, все літо синьо й сумно цвіте чебрець, найменша квітка з-поміж квіток», - пише В. Земляк у «Лебединій зграї». (Слайд № 12).

Критик. Народився письменник 23 квітня 1923 року в селі Конюшівці Липовецького району на Вінниччині в селянській родині.

Маленький Василь спостерігав не раз за тим, що діялось навколо: «Щодень міняється колір пилуки, яку здіймає над Глинськом череда, - від теплих тонів до понурих. То непомітно підкрадається осінь. Природа ніби єдина та незворушна у своїм замкненім колі. Бо ж ледь прокинеться вирій і перший журавлинний ключ повисне над Глинськом, наче обмірюючи шворкою дорогу на південь...».

«Привіяло Денікінський рів, прибрало його зарості в білі, урочисто-печальні намітки. Лише дурман порозкривав жабкуваті коробочки та ніби журился, що не встиг розсіятись. Спокій і білизна, од якої болять очі до слюзи і порожніє душа...».

У творах В. Земляка «Лебедина зграя», «Зелені млини» картини природи мають дещо романтичну структуру. Вирішальну роль тут відіграє настроєність, яка іде від автора. Світовідчуття митця, його ставлення до соціальної дійсності виражаються і в образах природи, в композиції, у невласне прямій мові, у всіх компонентах твору. (Слайд № 13).

Літературознавець. Як прозаїка, В. Земляка (справжнє прізвище Вацик) після появи друком двох його повістей досить великого обсягу - «Рідна сторона» (1956) та «Кам'яний брід». Присвячені темі українського повоєнного села, ці твори зображували цікаві, взяті з життя факти, давали начебто колоритних характерів, розширювали «географію» художнього освоєвання дійсності. (Слайд № 14).

Критик. На мою думку, Землякові пейзажні замальовки дещо стримані. Автор наче соромиться вибухнути, як М. Коцюбинський, і іскрометним вогнем, як М. Стельмах, тихо плинністю часу. Напевне, війна навчила його не поспішати, робити все ґрунтовно і разом з тим стримано, надійно - тоді менше буде випадковостей. І він ніколи не поспішав.

Учень. «Такої гармонії, звичайно, могла досягти лише природа, задалегідь подбавши про барви, і про малюнок... Малиновий колір зливається з вечором, а білий зливається з житом, «Снопі лежали при місяці, мов побиті солдати, - все поле було всіяне ними. Сніп спочивав при снопі...», «Густа подільська ніч почалась відразу за Зеленими Млинами, а наче прокралася сюди з Таврії, де о цій порі ночі - як осіння рілля», «Ліс здавався мені зеленим раєм, вороння тут плодилося мільйонами, встигай лише оббирати його, все в ньому квітло й буяло. Якись тіні наче жахаються, перебігають мені дорогу, застерігають мене. Вони не схожі одна на другу, й, ніби об'ємні, тілесні, живі, кожна нагадує мені когось із тих, без кого цей ліс міг би зараз зчужіти для мене».

Критик. Сказано давно і переконливо: найблідніше чорнило краще за найкращу пам'ять.

Василь Сидорович усе життя намагався бути вірним цій настанові. Він заводив щоденники - грубі саморобні фоліанти, які одначе, були заповнені записами лише частково, іноді по кілька сторінок, де знаходимо нехай скупі, але такі проникливі метафори, порівняння, уособлення, епітети, притаманні індивідуальному стилю, світобаченню В. Земляка.

Літературознавець. Часто замислювався Василь Сидорович над письменницькою долею «Пишіть, браття, книжки, а за чинами нехай полюють ваші герої, коли вам доконче хочеться звідати оті чужі, не ваші путі», «Од рівенького в житті письменника я не жду одкровень».

Суворе, аж нещадне, вимогливість до письменника поєднується у В. Земляка з уболінням і турботою про долю митця, про необхідність неупередженого, доброзичливого ставлення до його праці.

За два дні до тої фатальної миті, коли зупинилось серце письменника - земляка, Василь Сидорович розсилав своїм перекладачам у Польщу, Болгарію другу частину «Лебединої зграї» - роман «Зелені млини». «Лебедина зграя», що злетіла з його легкої талановитої руки, перетнула кордони нашої Вітчизни і ячить на Європою, й летить далі планетою. (Слайд № 15).

Група 3

Літературознавець. Гуцало Євген Пилипович народився в селі Старий Животів, тепер Новоживотів Оратівського району Вінницької області. Дитячі роки минули у селах Новій Гребній та Гулівцях Калиновського району. Закінчив Корделівську середню школу, Міжнинський педагогічний інститут ім. Гоголя. Працював у періодичних виданнях Львівщини, Чернігівщини та Києва. Почав друкуватися з 1960 року. Перша ж книжка оповідань засвідчила прихід в українську літературу талановитого майстра слова.

Учень. В одній з автобіографій письменник ділиться особистим: «Рідна земля мого дитинства - це й джерело поезії, джерело ліричного настрою, який для мене дуже суттєвий, дуже дорогий - і в прозі... Звідси, з Поділля витоки як моєї свідомості, та і не маю не моїх творів, віршів, оповідань, повістей, романів».

Учень. Моя бабуса Надя живе в селі. Від центральної магістралі кілометрів 36. Часто з батьками йшли дорогою, обсадженою тополями. І тільки після знайомства з пейзажною замальовкою «За селом» Є. Гуцала почав розуміти душу тополі-трепети.

(Слайд № 16) «Росте на горбку, і її, високу, стару, огрядну видно звіддалека. Здається, що село починається не тільки за цією тополею, а саме з неї, тополі. Наче вийшла вона за крайні хати, за городи й садки, щоб привітати кожного, хто добивається з далекої чи близької дороги, очікує вдень и вночі, очікує в негоду й хвищу, аби привітно прошелестіти листям». (Слайд № 17).

Коли заходив на бабусине подвір'я, рідненька дивилася на мене, наче запитуючи мене про щось. А я далеко в закутку свого серця ховав таємницю, якою тополя-трепета ділилася зі мною. (Слайд № 18).

«Яка багата, яка загадкова душа» у моєї тополі і у моєї бабусі. Особливо навесні, коли вкривається міріадами молодих листочків і кожен із них говорить на свій лад лагідним голосом моєї бабусі, а разом вони виповідають безмежну й нескінченну таємницю, якою дерево не втомлюється ділитися з усім світом.

Таємниця жила і в тополиній душі, і в душі моєї мудрої сивоголової бабусі, й ніколи її не убувало, не меншало, хоч про неї також на різні голоси щебетали птахи у гіллі.

Хочеться вірити в те, що завжди от так стоятиме - і не всохне, і буря не зламає - моя тополя-трепета, а біля воріт зустрічатиме моя бабуса Надя усміхнена і лагідна. (Слайд № 19).

І скільки таких дерев росте по рідній землі! десь це береза, десь, можливо, калина чи горобина, а вже в іншому місці явір чи верба. їм багато що є розповісти, і вони з року в рік не стомлюються розказувати».

Літературознавець. Євген Гуцало - автор численних видань новел, повістей, романів, творів для дітей, лірики, публіцистики. Лауреат Державної Премії України ім. Т. Г. Шевченка та багатьох інших. Член СЕТУ з 1962 року.

Учень. Мені випало щастя поринути в красу зимового дня і срібної ночі, описаного Є.Гуцалом у новелі «Іній». Ти був сам на сам з дивовижним видом природи, і її чистота наче увійшла у тебе, омила душу від усякої скверни, «... повітря стало і прозоре, а небо відкрило свою сором'язливу, недоторкану блакить», «світ довколишній побачився оновленим, вродливим і молодим, він, народившись із туману, став святковим, урочистим і величним...». (Слайд № 20).

Є.Гуцало у творчості опирається на лексичне та стилістичне багатство народно-розмовної мови, а також на творчі надбання своїх літературних попередників.

Щоправда, він використовує лише те, що близьке йому. Мова твору густо пересипана епітетами: «сором'язлива, неторкана блакить», «світ оновлений, вродливий, молодий», «дерево помолоділе», «ризи з інею», «буйне сонце». Дієслова «відроджується», «переінакшується», «розіллявся», «обернувся» дають змогу побачити красу зимового пейзажу у розвитку, дії.

Учень. Перед моєю уявою постають «приблідлі й пригаслі дороги», всеосяжний молочний потік, чисті сніги, «найдрібніша бадилінка», обібрана інеєм, чисте повітря «найхимернішою сріблястою курявою пройняте». Стоїш і боїшся дихнути, щоб не злякати цю неймовірну красу. (Слайд № 21)

«Срібна ніч», «Зацвів іній на всьому, замерехтів, засвітився - і тепер його цвітіння» запалило у моєму серці такий порох радості, творення чогось незвичайного, чарівного, що хочеться кричати на весь світ: «Поглянь, друже, на розквітлий іній, срібну ніч, бездонне небо, прилякли зірки - і усміхнися, що ти живий, що ти при здоров'ї, що ти зачарований цими білими полотнами снігів.

Дякую Богові, дякую подільській землі, батькам письменника-земляка, що світ побачив і почув багатобарвну, образну, емоційно насажену мову його творів.

5. Створити сенкан до слова ПРИРОДА (робота у групах)(Слайд №22).

6. Дайте відповідь на запитання: Що для мене природа (рідний край)?

Учитель. Ось і закінчилася наша мандрівка в чарівний світ природи письменників - земляків М.Стельмаха, В. Земляка, Є. Гуцала. Величезне мовне багатство велетів прози свідчить про величезне мовне багатство, барвистість і різноманітність авторської художньої мови. Мова - це той словесний матеріал, з допомогою якого художник слова подібно до муляра, будує «будівлю» (композицію твору; як скульптор ліпить пластичний образ; як живописець передає психологію людини, малює її зовнішність, життя). (Слайд № 23).

Тому, чим кращий «будівельний» матеріал, тобто чим яскравіша, художніша мова, тим цінніший, талановитіший твір, тим успішніше автор здійснить ідейно- художній задум.

Моє Поділля — врода калинова,

Пречиста, ніби вранішня роса.

IV. Підсумки уроку.

V. Домашнє завдання (Слайд № 24).

Написати листа - подяку одному із письменників – земляків.

II. 10. Література рідного краю

Спориш Г. В.,

*учитель української мови та літератури
СЗШ I- III ступенів №5 м. Могилева – Подільського*

Тема. Землі подільської співці. М.Старицький, М.Крижанівський, Наталка Фіалка

Мета уроку: поглибити знання учнів про літературу рідного краю, ознайомити з постатями поетів – земляків: М.Старицького, М.Крижанівського, О.Городинської, М.Гоцуляк, Наталки Фіалки; формувати вміння висловлювати судження про письменників, їхню творчість на основі аналізу біографій та оцінки іншими митцями; вчити аналізувати твори, визначати провідні мотиви, розкривати громадянську позицію авторів, багату образність, індивідуальну неповторність творів; виховувати почуття гордості за українську інтелігенцію, яка відіграла вирішальну роль у культурному піднесенні України, почуття патріотизму, власної відповідальності за долю батьківщини, усвідомлення того, що найбільша в світі краса – це краса вірності вітчизні, родові, людині.

Обладнання: портрети, виставка книг, презентація.

Тип уроку: урок – конференція.

Випереджувальні завдання:

- зібрати матеріал про життєвий шлях письменників;
- визначити провідні мотиви творів;
- підготувати презентацію поезій.

Перебіг уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку.

Моє Поділля – стежка руса

До богоокої ріки.

Від Коцюбинського до Стуса

Стоять у слові земляки.

М.Каменюк

Моє Поділля радістю багате,

Моє Поділля піснею дзвінке.

Одягнене ти завше як на свято,

Моє найкраще, ти завжди моє.

С.Травнева

Слово вчителя. У цьому житті людина може вибирати все, крім матері і Батьківщини. Вони даються Богом. Нам дароване щастя народитися на благословенній подільській землі, щедрій, багатій, найкращій у світі.

Поділля

Цю землю серцем і руками

Зумій пізнати, зумій відчутись.

В думках з моїми земляками
На польових вітрах побудь.
Зумій відчуть наш чесний будень –
І думи наші, і труди.
Тут квітень, - скажеш ти, - і грудень
Одного прагнуть: щоб цвісти.
Я тут живу! Над голубою
Красою Горині й Дністра.
Прийди - я поділюсь з тобою
Скарбами праці і добра.
Тепло долонь на двох поділим,
На двох і сміх, і смутку мить.
Бо й називається Поділлям
Земля, де маю щастя жить.

Так із захопленням написав про наш край поет-подолянин Микола Федунець.

Справді, саме з любові до рідного краю, до його історії і культури починається людина.

- А чи знаєте ви історію свого краю, його культурні, мистецькі традиції? На скільки балів оцінили б свої знання?

Подільська земля народила, виростила і вигодувала своїм хлібом багатьох видатних людей. Серед них і майстри слова – поети, прозаїки.

- Кого з письменників Подільщини можете назвати?

Здавалося б, що про видатних людей, тим більше про письменників, творчість яких вивчається у школі, відомо все. Але сьогодні ми відкриємо досі не всіма знану і досконало вивчену сторінку історії як нашого краю, так і біографії Михайла Старицького, Миколи Крижанівського, Оксани Городинської, Марії Гоцуляк, Наталки Фіалки, їх зв'язок з подільським краєм. Адже ми бажаємо глибше знати культурні і літературні традиції Подільщини, а також життя відомих письменників нашого краю (учні записують дату та тему уроку).

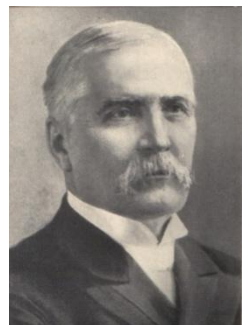
III. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу.

1. **Слово вчителя.** «З перших кроків самопізнання на полі народнім я загорівся душею і думкою рідному слову послужить, огранувати його, окрилити красою і дужістю, щоб воно стало здатним висловити культурну освічену річ, виспівати найтонші краси високих поезій.» Так писав М. Старицький.

2. **Повідомлення учнів про Михайла Старицького та його вірш «Виклик»**

2.1. Михайло Старицький — багатогранна особистість. Він народився 14 грудня 1840 року в селі Кліщинці на Полтавщині (тепер — Черкаської області) у поміщицькій родині. Дід, учасник російсько-французької війни 1812 року, людина широко освічена, дав онукові початкові знання. З 1851 року хлопець

навчався у Полтавській гімназії. Захоплення театром, яке тривало упродовж усього життя, прийшло саме у цей час.

Раннє сирітство привело Михайла Старицького у родину Віталія Лисенка, двоюрідного брата його матері.

Університетську освіту М.Старицький здобував у Харківському та Київському університетах. Активно включився у театральну діяльність. 1883 року Михайло Старицький став директором першої професійної української трупи, створеної у 1882

році *Марком Кривоніцьким*.

Успіхові трупи в Україні, Росії, Молдавії, Криму та Польщі сприяли як мистецька позиція, так і самовіддана діяльність Михайла Старицького, що пропагували

українське слово і національне мистецтво.

Проте мало сприяв розвитку українського театру стан його репертуару. Це спонукало Михайла Старицького до написання низки п'єс за сюжетами інших авторів. До найпопулярніших інсценізацій та драматичних переробок з українського матеріалу належать «За двома зайцями», «Крути, та не перекручуй», «Чорноморці».

Оригінальними є історичні твори — повість «Оборона Буші» («Облога Буші»; 1891) та роман: трилогія «Богдан Хмельницький» — «Перед бурей» (1894), «Буря» (1896), «У пристани» (1897), романи «Молодість Мазепи» (1893), «Руїна» (1898), «Останні орли» (1901), «Розбійник Кармелюк» (1903).

Проте поезія, що з'явилася друком у двотомній збірці «З давнього зшитку. Пісні та думи» (1881, 1883), — одна з найцінніших сторінок мистецької біографії Михайла Старицького. Вірш «Виклик», покладений на музику Миколою Лисенком, став народною піснею.

27 квітня 1904 року Михайло Петрович помер у Києві, похований на Байковому кладовищі.

ПРОЗА І ДРАМАТУРГІЯ

Тематика творів	Приклади
Історичні	П'єса і повість «Оборона Буші», драма «Маруся Богуславка», повість «Устим Кармелюк», віршована драма «Богдан Хмельницький»
Соціально-побутові	Драми «Не судилося», «У темряві», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», оповідання
Про роль мистецтва, життя інтелігенції	П'єса «Талан»,
Драматичні переробки творів інших авторів	«За двома зайцями» («На Кожум'яках») «Різдвяна ніч» (Ніч перед Різдвом) «Тарас Бульба», «Сорочинський ярмарок»
Мелодрами, оперети на побутові теми, водевілі	«Циганка Аза», «Зимовий вечір», «Чорноморці», «Як ковбаса та чарка, то минеться і сварка», «По-модньому»

ОСНОВНІ МОТИВИ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

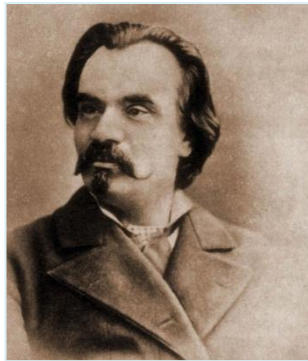
Поет – оборонець народу	“ Поетові”, “Редакторів”
Тяжка недоля трудового люду	“ Швачка”, “ Край коминка”
Заклик любити рідну мову, народ, нести йому просвіту	“ До молоді”, “ До України”
Уславлення громадянської активності, незламного волелюбства	“ “Борвій”, “ Занадто вже!”
Братерські почуття до слов'янських народів	“ Поклик до братів – слов'ян”, “ Смерть слов'янина”
Краса і гармонійність людських почуттів і природи	“ Виклик”, “ На озері”, “ У садку”

Вивчення поезії «Ніч яка, господи, місячна, зоряна»

Історія написання твору. Відомо, що більшу частину свого життя корифей українського театру М.П.Старицький провів у Києві. Але у 1860 році Михайло Старицький залишає навчання в Києві і повертається в село Кліщинці, звідки й родом. Він сподівається зайнятися просвітницькою роботою серед селян і живе тут наступні три роки. Саме в ту пору молодий Старицький уперше закохується у надзвичайно вродливу дівчину Степаниду. Кілька днів Михайло не бачив дівчину і дуже сумував за нею. А потім не витримав і пішов до неї додому та попросив у її батька дозволу про зустріч. Біля Сули під вербами парубок чекав дівчину, а в голові спливали віршовані рядки: «Ніч яка місячна, зоряна, ясная, видно, хоч голки збирай. Вийди, кохана, працю зморена, хоч на хвилиночку в гай».

Із Степанидою Михайло таки зустрівся та освідчився їй. На жаль, почуття не було взаємним: дівчина зізналася, що вже засватана. Ця звістка дуже вразила Старицького, він тяжко захворів. Доглядати за хворим Михайлом доручають рідній сестрі Миколи Лисенка — Софійці, кароокій дівчині, якій не було ще й 16 років, яка з самого дитинства була закохана у троюрідного брата. Молодих обвінчали. На календарі був 1862 рік.

Через два роки Михайло Старицький знову повернувся до Києва та закінчив університет. У зв'язку з погіршенням стану здоров'я лікарі порадили йому оселитися десь на півдні у сільській місцевості. Отож і приїхав письменник з родиною у 1868 році спочатку до Могилева-Подільського, а Карпівку.

Софія Лисенко та Михайло Старицький

Через два роки Михайло Старицький знову повернувся до Києва та закінчив університет.

У зв'язку з погіршенням стану здоров'я лікарі порадили йому оселитися десь на півдні у сільській місцевості. Отож і приїхав письменник з родиною у 1868 році спочатку до

Могилева-Подільського, а Карпівку.

Однієї травневої ночі біля місця відпочинку Михайла і вірш «Виклик», який ми називаємо зоряна»:

Ніч яка, Господи,
Видно, хоч голки
А пізніше народиться
(Старицька-Черняхівська).

згодом – у сусіднє село

річечки Карпівки, улюбленого Софійки, Старицький дописує як «Ніч яка, господи, місячна,

місячна, зоряна,
збирай.
донька Людмила

Ідейно-художній аналіз поезії.

«Виклик» – це яскравий зразок української романтичної любовної лірики.

За жанром поезія «Виклик» — це романс — лірична пісня про кохання, в основу якої покладено монолог закоханого юнака. А музикальність, наспівність поетичного рядка дали змогу Миколі Лисенкові покласти цю поезію на музику.

Зустріч закоханих, відтворення глибини любовних переживань покладено в основу вірша. Бідні, «зморені працею», «окрадені долею», проте щиро закохані парубок і дівчина насолоджуються «хвилиною кохання».

Ніжне почуття молодих супроводжується описом рідної природи, яка ніби стоїть на чатах їхнього сердечного скарбу:

Небо незміряне всипане зорями, –
Що то за божя краса!
Перлами ясними, он під тополями,
Грає краплиста роса.

З народної пісні М. Старицький запозичує заспівний пейзаж, який указує на час, місце та умови зустрічі закоханих.

Строфічна будова цієї поезії максимально прозора.

У I строфі звертають на себе увагу одразу два звертання: «*Ніч яка, Господи!*» і «*Вийди, кохана...*». Здається, голос душі вирвався у цьому звертанні до Господа. І замилювання красою Божого світу, ілюбовна туга, і раптове осяяння від споглядання краси, і гармонійне злиття почувань ліричного «я» зі світом, створеним за законом любові, і відчуття присутності в усьому Бога – усе це, здається, звучить у короткому реченні «*Ніч яка, Господи!*». А далі молитовно-благальне: «*Вийди, кохана...*». Вживання поруч імені Бога і коханої підкреслює чистоту і глибоку щирість першого почуття у душі ліричного героя. Підсилюють це відчуття чистоти епітети, що характеризують момент виклику коханої: «*місячна*», «*зоряно*», «*ясно*».

У II строфі з'являється займенник «ми»; слова «*сядем укупі ми тут під калиною*» виражають бажання ліричного «я» злитися зі своєю коханою, відчувати радість і блаженство одності – не роз'єднані «я» і «ти», а гармонійне і єдине «ми».

У III і IV строфах враження казковості, чуда посилюється: «*гай чарівний, ніби променем всипаний*».

У IV строфі знову, як і в I-ій, з'являється картина зоряного неба («*Небо незміряне всипало зорями*», «*Перлами-зорями теж під тополями*»). У цій строфі ще більше посилюється відчуття чистоти, світла, щирої віри, присутності Духу Божого, який на всьому спочиває, як на Своєму.

У III і IV строфах закоханих герой вдивляється у світ і ніби прозріває – бачить найменші деталі досконалої, гармонійної Світобудови: від перлів-зір і аж до перлистої роси.

У V і VI строфах з'являються назви частин людського тіла: ніженьки, руки, серденько. Руки у цьому контексті передають силу, є символом захисту. Ліричний герой оберігає кохану («*Ти не лякайся-бо, що свої ніженьки / Вмочиш в холодну росу*») і підтримує її («*аж до хатиноньки / Сам на руках віднесу*»).

У VII і VIII строфах з'являються звукові образи: підслухали, тиху розмову, ані шелесне, не сполоха їх сміх, що створюють яскраве враження нічної тиші в гаю і дуже тихої розмови-шепоту двох закоханих. У VII строфі

вже не тільки ліричний герой захищає кохану, але й сама природа на їхньому боці: «нічка поклала всіх, соном окутала», «сплять вороги твої, знуджені працею».

Римування перехресне.

Віршований розмір дактиль.

Отже, поезія «Виклик» – це буря емоцій, це шквал почуттів, які розривають палке юне серце, це біль і крик закоханої душі. Загальна ж тональність вірша ніжна, лагідна, любовна, наспівна, надзвичайно лірична і світла з нотками любовної туги і болю.

Смисл любові – шукати і знаходити одне одного. У житті М. Старицького було велике, щире, взаємне кохання, яке йому подарувала 14-річна Софія Лисенко. А поезія «Виклик» – прекрасне підтвердження.

3. **Слово вчителя.** «До міцної держави та добробуту народу України через духовність і патріотизм кожного», - ці слова є своєрідним девізом життя Миколи Крижанівського - скульптора, письменника, педагога, краєзнавця.

3.1. Повідомлення учня про життя і творчість Миколи Крижанівського.

Натура Миколи Крижанівського багатогранна. З генами від рідної землі отримав талант педагога, скульптора, журналіста, краєзнавця, талант любити свою землю, людей. Микола Миколайович – щаслива в творчості людина, завдяки своїй природній невтомності та духовному горінню постійно в роботі, щоразу реалізує нові творчі проекти.

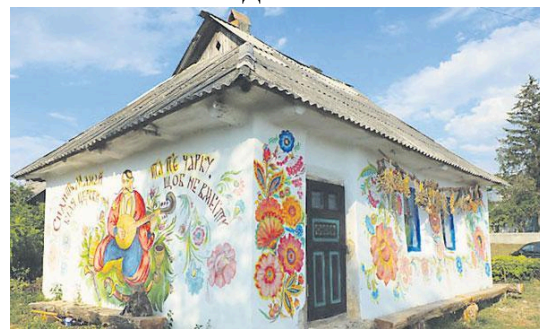
Микола Миколайович Крижанівський народився 27 липня 1952 року у с. Сліди Могилів-Подільського району Вінницької області. У 1974 закінчив Вінницький педагогічний інститут. Скульптури навчався приватно у директора Вінницької художньої школи Юрія Рожньова (1970-і рр.). З 1983 по 1999 – директор Слідянської спеціалізованої школи з розвитку творчих здібностей дітей, з 1999 по 2009 – редактор часопису «Слово Придністров'я». У 1991 стає членом Національної спілки журналістів України.

Микола Миколайович – заслужений учитель України. Він упровадив власну педагогічну ідею розвитку творчих здібностей дітей, створив авторську спеціалізовану школу мистецького народознавчого профілю. Організував єдиний на Україні дитячий кінний козацький загін «Джура» і пройшов разом з дітьми більше 5000 кілометрів на конях історичними шляхами України.

Літературний псевдонім – Микола Слід. Пише поезію та прозу. Автор методичної праці «По козацький скарб» (Вінниця, 2002), збірки публіцистики «Битим шляхом правда

ходить», «Поезії» (обидві – Могилів-Подільський, 2007), збірки прози «Черепки: Сільські оповідання» (Вінниця, 2013).

Микола Крижанівський – відомий скульптор, працює в напрямку станкової, монументальної, паркової скульптури. Більше 50 його монументальних скульптур

прикрашають українські міста та села. Автор проекту «Сад дитячої декоративної і паркової скульптури (камінь)».

Авторські роботи митця зберігаються в приватних колекціях України, Росії, Польщі, Італії, Молдови.

Микола Миколайович – учасник обласних, всеукраїнських, зарубіжних мистецьких виставок. А ще він ініціатор мистецького проекту «Мальована хата», який стартував на Вінниччині у 2012 році.

Монументальна творчість Крижанівського переважно присвячена історії України. Серед найвідоміших робіт пам'ятники Василю Тропініну (встановлено у с. Кукавка Могилів-Подільського району 1990 року), Тарасу Шевченку (м. Могилів-Подільський, 1992; м. Жмеринка, 2008; м. Бар, 2010; с. Клембівка Ямпільського району, 2014), козацьким полковникам Данилу Нечаю (сmt. Брацлав, 1992) та Дмитру Чечелю (сmt. Чечельник, 1993), Ієремії Могилі (Могилів-Подільський, 1994), українській витинанці (м. Могилів-Подільський, 2010), кобзарям (м. Могилів-Подільський, 2013), Тарасу Бульбі (с. Озаринці Могилів-Подільського району, 2013), Олександрі Пушкіну (с. Ольгопіль Чечельницького району, 2009); «Трипільські жриці», «Трипільці», «Трипільський шлях» (Музей трипільської культури, с. Трипіль Обухівського району Київської області, 2006);

«Берегиня Сварги» (оздоровчий табір «Аквадар», м. Умань Черкаської області, 2007), Остапу Бендеру (м. Жмеринка), «Картоплі», учнівській організації (с. Січ Могилів-Подільського району, 2013).

Микола роки займається громадською і діяльністю. Україні створив громадську

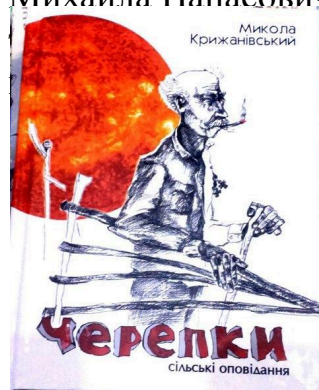

Миколайович багато активною політичною. Одним з перших на міжнародну патріотичну

організацію «Українське козацтво», республіканське дитячо-юнацьке товариство «Січ», регіональне об'єднання педагогів і дітей «Краяни». Він отаман Вінницького обласного товариства «Українське Реєстрове Козацтво», генерал – лейтенант.

3.2. Збірка оповідань «Черепки» – розповідь про незнищенність людського в людині.

Щороку літературно-мистецький журнал «Вінницький край» спільно з Міжнародним громадським об'єднанням «Вінницьке земляцтво у Києві» присуджує премію імені нашого видатного земляка, прозаїка, поета, драматурга, академіка АН СРСР Михайла Панасовича Стельмаха. Премія, яка працює на пропаганду кращих взірців поезії

як і Стельмах, Крижанівський у своїх новелах показує життя простого трударя, селянина, який живе поруч з нами, його нелегку долю та життєвську мудрість.

У 2013 році премії імені Михайла Стельмаха удостоївся і Микола Крижанівський за цикл оповідань «Черепки» та «Зоя. З життя буланого коня». Як і Стельмах, Крижанівський у своїх новелах показує життя простого трударя, селянина, який живе поруч з нами, його нелегку долю та життєвську мудрість.

«Доля подарувала мені щастя – стати лауреатом літературної премії імені визначного українського письменника Михайла Стельмаха, – розповідає Микола Крижанівський, – одержати її в присутності стількох інтелектуалів у славному приміщенні музею імені Михайла Коцюбинського. Удостоїтись такої премії – велика честь для літератора. Голова Спілки письменників України Віктор Баранов, даруючи диплом, подякував за показаний глибокий характер селянина-трударя, за вміння розкрити українську душу. Я щасливий тим, що так високо оцінена моя творчість».

Премія імені Михайла Стельмаха – відзнака не тільки за літературні шедеври, а й за життєву позицію й діяння в ім'я українського слова. Микола Крижанівський відомий як пропагандист українського духу, який гостро відчуває все, що відбувається в Україні, й активно відгукується на події своєю творчістю. Нею він навчає любити Україну, носити її в серці, мислити категоріями соборності рідного народу, обожнювати працю та людей праці.

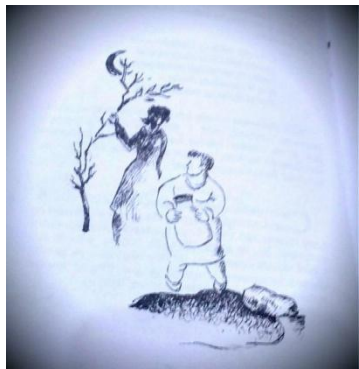
«Сьогодні, на жаль, ми піддалися урбанізації, – говорить пан Микола, – забуваємо, що в народі є душа, яка передається з покоління в покоління. Тому не можемо допустити, щоб ці вічні джерела українські замулилися. Це я роблю та закликаю українців бути справжніми синами і доньками рідної землі. Не забувати свого коріння, а з ними і таких простих речей, як народна пісня, слово Шевченка, розмальована хата, вишитий рушник, писанка та витинанка. Від того ми стаємо сильнішими».

Збірка оповідань «Черепки» вперше побачила світ у «Бібліотечці журналу «Вінницький край». Презентували книгу про рідне село та його мешканців у Вінницькому літераторно-меморіальному музеї Михайла Коцюбинського.

Появу окремого видання зумовили зацікавлені відгуки як читачів, так і професійних літераторів ще тоді, коли публікувалися в літературно-мистецькому журналі «Вінницький край». Анатолій Подолинний, кандидат філологічних наук, професор, член НСПУ, заслужений працівник культури України, став редактором книги. Критик відзначив стильову і мовну своєрідність, яку так скрашує наддністрянська говірка, правдиве, то зболене, то усміхнене слово про сучасне сільське життя або точніше, за висловом Тараса Шевченка, – «нежитіє». Саме за щирість та одкровення читачеві подобаються історії, описані М.Крижанівським, адже повертають у минуле, надихають на спогади.

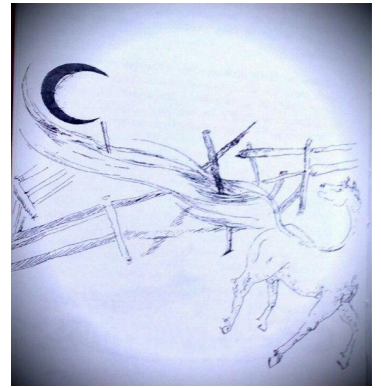
Письменник зізнався, що писати книгу було не важко: усе йому близьке та рідне. Провідною ідеєю оповідань вважає незнищенність людського в людині, особливність життя та світогляду сільського населення. Супутня назва книги – «Сільські оповідання» – повністю характеризує її зміст.

Оповідання, зібрані у книзі «Черепки», привертають увагу своєю трагічною, по суті, тематикою і постатями, вихопленими автором з добре знаного йому середовища,

покинутого в українських реаліях напризволяще. Тематико-сюжетна канва творить загальну панораму зубожіння і зникнення нашого села, без якого не можна уявити Україну. Розмірковуючи над прочитаним, усвідомлюємо, що причиною тому є не тільки обставини, в яких перебуваємо зараз, а й події минулого сторіччя: світові війни, революції, розкуркулення,

колективізація, голодомори, терор...

На сторінках збірки вистачає і світла, і надії, і гумору, і доброї іронії, і комічних, навіть анекдотичних ситуацій. Персонажі творів – диваки, тяжко понівечені життям, але живі: сповідують справедливість, проявляють взаємодопомогу, відчують любов. Не в змозі подолати зло, герої, змальовані Миколою Крижанівським, не здаються. Вони будять щоранку мелодією свого кларнета село, роками малюють розрізані червоні кавуни, пишуть листи дружині, рятують од лихих людей стару коняку Зіну, розмовляють душевно з козами та цапами, небом і місяцем, річкою і сонцем...

Анатолій Подолинний особливо виділяє серед усіх оповідань збірки перше, «Черепки», і ставить його в один ряд з творами про ярмарок Григорія Квітки-Основ'яненка, Миколи Гоголя, Івана Нечуя-Левицького, Михайла Коцюбинського, Остапа Вишні, Павла Глазового.

Тільки писали письменники-класики про велелюдне народне свято, яскраве, веселе, мальовниче, величаве. А Микола Миколайович змалював післявоєнний ярмарок, що не міг бути веселим, бо збирався на ньому люд, покалічений війною: безрукі-безногі солдати, вдови, сироти, жебраки. Після торговиці на майдані лишалася купа черепків: розтрощені горщики та солдати-каліки. Саме вони є відлунням страшних воєнних дій не тільки минулого сторіччя, а й сьогодення.

Провідна ідея оповідань Миколи Крижанівського – ствердження незнищенності людського в людині. Життєві обставини руйнують багато чого в ній. Проте те світле, що збереглося, в критичну мить пробуджується, вибухає – і герой постає чистим, одухотвореним, міркує так, як дядько Володька: «Ми тут на землі щось завжди ділимо, сваримось... Чому так? Над нами є якась сила, яку ніхто не збагне... Люди не чують одне одного... Земля говорить...».

Микола Крижанівський упевнений: «Господь Бог поселив перших людей, Адама і Єву, в земному раю, а весь світ називає райською землею Україну. У нас буде не те, що нам обіцяють, а те, що ми зробимо для себе самі!» І дуже хочеться вірити в правдивість його слів, особливо тепер.

4. Слово вчителя.

Пишу вірші, -

По-іншому не вмію...

Бо в них живу, люблю

І вічно мрію, -

так про себе пише Наталка Фіалка.

4.1. «Я була в тих лісах, де Леся Українка бачила свою Мавку... Полісся має незвичайний містичний дух, воно переповнене казковою таємничістю», - згадує про свій рідний край Наталія Ілляшова, більше znana в літературних колах Могилева-Подільського як Наталка Фіалка. Адже народилася вона на Житомирщині. Подільська земля стала її другою батьківщиною: сюди вона переїхала разом із батьками у далеких 80-их. Лесина земля надихнула на творчість, а Поділля, рідна земля її матері, стало келехом натхнення, невичерпною низкою кольорових намистинок поезії.

Від матері Наталка успадкувала надзвичайну працелюбність, а від батька – здатність до творчості: він, колишній військовий, гарно співає, малює, майстерно вишиває хрестиком.

Писати почала ще зі шкільних років. «Якщо тільки в моїй голові з'являвся вірш, то я не могла заспокоїтися, поки не напишу, він ніби виривався з моєї душі, як пташка. І так до цього часу».

Наталка Фіалка почала друкувати свої твори, коли навчалася в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті. Після інституту працювала завідувачем Сказинецьким дошкільним навчальним закладом, а сьогодні вона – музичний керівник ДНЗ №1 м.Могилева-Подільського.

Працюючи на педагогічній ниві, Наталка Фіалка добре усвідомлює, що дитячий світ – це світ особливий. Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про гарне і погане, у них свої критерії краси, у них навіть свій вимір часу. Щоб мати доступ у цей казковий палац, ім'я якому дитинство, педагог

якісь мірі дитиною. перевтілення прекрасних творів

Про історію письменниці
«Я дуже люблю псевдонім вибрала було багато, навіть але в цих квітів

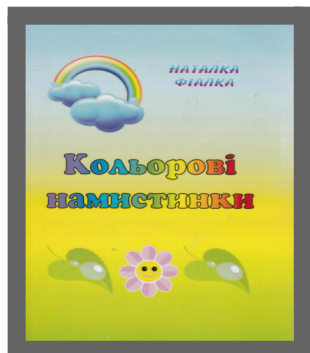
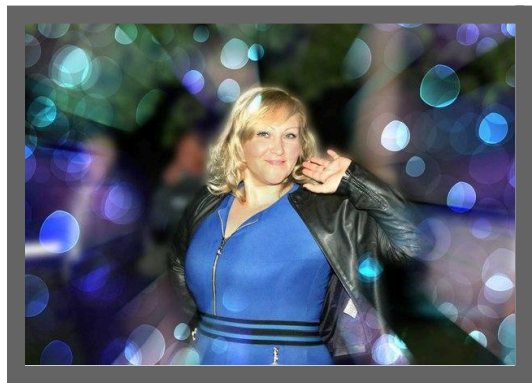
повинен перевтілитися, стати в У Наталки Фіалки це відбувається через призму для дітей.

виникнення свого псевдоніма розповідає так: природу, весняні квіти. Тому пов'язаний саме з цим. варіантів зупинялася на Наталія Конвалія, різкий запах. А потім з'явилася

ідея Наталка Фіалка: і квіти ці ніжні, і одяг люблю в синіх тонах та й до рими.»

У творчому доробку Наталки Фіалки – оповідання, казки, акровірші, і всі вони сповнені життєвим оптимізмом, відчуттям неповторності навколишнього світу.

У 2012 році вийшла перша збірка письменниці під назвою «Кольорові намистинки», про що авторка згадує: «Книжку завжди

хотілося написати, але я не могла повірити, що моя робота цього варта. Лише коли надрукувалася в газеті «Казковий вечір» і звідти редактор потім надіслала мені лист-подяку, я повірила в себе». А назву збірки пояснює так: «Намистинки – це поезії, які можна весь час доповнювати; кольорові, бо різні за настроєм, за структурою, але всі вони нанизані на ниточку життя».

Сьогодні до друку готується друга збірка Наталки Фіалки з надзвичайно поетичною назвою «Соловейна», яка розширить жанрово-тематичні обрії її творчості.

Образи рідного у поезії Наталки Фіалки.

Як і в кожної людини, є у житті Наталки Фіалки те сокровенне, найрідніше, без чого вона не може уявити свого буття. Це рідний батьківський край, де вперше дитиною побачила світ, ясне сонечко, дрібні сльозинки дощу на віконному склі, ріжок молодого місяця між міріадами зір, тисячі різних квітів, які милували очі своїм розмаїттям. Тут кликали в дорогу перші в'юнкі стежки, які бігли від отчого порогу у широкий світ. Це земля її батьків, дідів і прадідів – вона найкраща за все на світі:

Шепочи, моя діброво,

Спозаранку й до зорі.

Шепочи про синь довкола

І Подільської краї.

Не забудь про бистрі ріки,

Мальовничії степи

І про те, що в цілیم світі

Краще краю не знайти. («Моя діброва»)

З поетичних творів Наталки Фіалки постає неповторний образ Подільської землі, змальований з такою любов'ю і ніжністю:

Як краплина в краплині, виграє світ-зоря,

Срібним подивом бавиться вітер...

Найпрекрасніша в світі – Подільська земля.

Її ранки барвисті і квіти. («Подільська земля»)

Вірші «Подільська земля», «Птаха», «Дивосвіт», «Моя діброва», «Дністер-ріка», «Могиливі-Подільський» засвідчують палку любов поетеси до найсвятішого – до своїх батьків, отчого краю, Батьківщини.

Зворушує образ рідного міста, зображеного в поезії «Могиливі-Подільський»:

Місто моє – Дністрова перлина!

Килим зелений, стежа журавлина,

Чаша любові і берег Поділля,

Давня культура – привіт із Трипілля.

Місто моє – каштани і липи,

Срібні джерела і сонце в zenіті,

Сквери та вулички, небо та зорі.

Глянеш довкола – все рідне доволі. («Могиливі-Подільський»)

Схвильовано пише поетеса і про ріку своєї юності:

І у лоні дзеркальної вічності,

Мов колискою, через життя,

Мов козацькою гарною піснею,

Біжить річечка, Дністер-ріка. («Дністер-ріка»)

Це звідси, з берегів Дністра, шле вона привіт відважному Києву:

Привіт, мій Києве відважний,
Коханий, гордий, золотий...
У серці вільний та поважний
І у душі завжди святий.
Твої каштани наче крила,
Твої фонтани мов сльоза.
А синь Дніпрова й небосхили –
То вічна гордість і краса. («Привіт, мій Києве...!»)

Образ рідної землі у творчості Наталки Фіалки постає в нерозривній єдності із материнською мовою:

Українська мово,
Ти у кожній хаті
Ще з колиски й пісні
Бавиш немовля.
І у срібній стежці,
По крутій доріжці
Словом проводиш
Кожного в життя. («Українська мова»)

Використовуючи оригінальні епітети та порівняння, авторка передає красу рідної мови, її багатство:

Українська мово –
Рідна, колискова,
Ти неначе птаха,
Пісня солов'я.
Сильна і могутня,
Вірна та крилата,
Сонячна, безмежна,
Зоряна, свята. («Українська мова»)

Усе зображене поетесою – це її Україна, без якої Наталка Фіалка, як полум'яний патріот, не мислить свого життя. вона закликає любити Україну за будь-яких обставин: Люби її! Й вона любити буде,
Лишаючи талантами свій слід. («Україна»)

IV. Підсумок уроку.

Слово вчителя.

Зміна епох диктує свої пріоритети, незмінною ж цінністю залишається відчуття рідного краю. Рідний край – той, що народжує, той, що навколо нас, той, що постійно відлунує в нашій душі. Він частка тієї сили, яку особистість зберігає протягом усього життя. Рідний край викликає особливі почуття, бо він частка тієї рідної сили, яку особистість зберігає упродовж усього життя. Земля, де людина народжується чи самостверджується супроводжує її завжди, протягом усього життєвого шляху стає «малою батьківщиною», реальністю не лише фізичною, а в більшій мірі – духовною й етичною, бо здійснює помітний вплив на формування елементів світогляду й уподобань особистості.

Часто трапляється так, що десь поруч живе неординарна, талановита людина, а ми про те й не знаємо. У нашій уяві складається враження, що десь далеко, жили чи живуть відомі митці, про яких знає вся Україна, Європа, світ – тут же, на малій батьківщині,

таких немає. На щастя у нас є талановиті особистості, Подільська земля багата талантами, треба тільки їх помічати та відкривати для себе, і тоді ще милішим, дорожчим і більш значущим стане рідний край.

V. Домашнє завдання.

Написати твір-мініатюру «Спасибі, земле, за твої таланти!»; вивчити поезію напам'ять (на вибір).

II. 11. Література рідного краю

Тема. Марія Ясакова «Камертон душі»

(І частина «Моя золотокоша земле»)

*Грималюк Т. В., вчитель української мови та літератури
Зарічненської загальноосвітньої школи
Тульчинського району*

Мета уроку: Ознайомити дітей із поезією М. Ясакової. Допомогти учням зрозуміти і відчувати образність поезії митця; розкрити роль метафори і порівняння в поезії М. Ясакової; формувати навички виразного емоційного читання; розвивати потребу вивчати поезію; виховувати любов до рідного слова, до світу, в якому ми живемо, до України через образність, мелодійність і емоційність рідної мови.

Обладнання: Слайдова презентація, тексти віршів М. Ясакової, музика, пучечки кропу, м'яти, чебрецю на партах.

Перебіг уроку

Радій життю, хвилині кожній,
Хоч це нелегко, знаю я.
Радій життю, радій як можеш,
Поки хвилина ця – твоя.
М. Ясакова

1. Організація класу.

2. Емоційне налаштування.

(Звучить пісня В. Городинського на сл. М. Ясакової «Осіпає сонце землю золотом»).

3. Повідомлення теми уроку.

Сьогоднішній урок – це урок – подорож у чарівний світ поезії

М. Ясакової. Тут «осінь пише чудові мотиви на павутинках бабиного літа», «земля купається в грозі», «причісується вітрами», «приміряє перли – роси і сонце заплітає в коси». Тут «тепле літечко усім роздаровує щастя». Тут «просіяне добро колоситься врожаєм».

Учитуємося у щирі слова кожної поезії і п'ємо їх як сонце, як музику. Сьогодні на уроці ми спробуємо серцем доторкнутися до світлих поетичних рядочків збірки М. Ясакової «Камертон душі».

Зверніть увагу, перед вами на вишитих серветках лежать пучечки кропу, м'яти, чебрецю. З чим це пов'язано?

Учень: Духмяні, п'янки пахощі м'яти, чебрецю, кропу – це спогад про рідне, про те, що із дитинства разом з бабусиною казкою, маминою ласкою, батьковою силою, дідусевою сивою мудрістю увійшло в наші серця. Це те українське євшан – зілля, яке робить нас сильними, не дає згубитися в світах. І з далеких доріг повертає нас до батьківської хати.

4. Визначення завдань уроку.

Послухайте поезію «Запахи кропу» і визначте завдання уроку.
(Учениця читає поезію. Після прослуховування діти визначають завдання уроку):

- о вчитися виразно читати поезію;
- о аналізувати поетичні засоби мови;
- о визначати, що є головним у житті кожного;
- о слухати чарівну музику рідного слова;
- о розкривати тайни людської душі через поезію

5. Вітальня митця.

Щоб краще зрозуміти поезію, ми маємо більше дізнатися про її творця.
Запрошуємо до слова біографа.

5.1 Виступ біографа (хлопець – українець).

Ясакова Марія Сергіївна

Народилася 15 серпня 1941 року в с. Михайлівка, Бершадського району, Вінницької області. Відмінник освіти України. Член районного літературно-мистецького об'єднання “Оберіг” з 1996 року. Керівник літературно-мистецького клубу “Паросток” при Тульчинському районному будинку дітей та юнацтва. Твори М. Ясакової надруковані в колективних альманахах “Подільська пектораль” (Вінниця, 2002), “З любов'ю в серці” (Вінниця, 2003), „Вітрила” (№ 3) (Вінниця, 2005), „Слово про Леонтовича...” (Тульчин, 2007), в періодичній пресі. Видала авторські поетичні збірки “Камертон душі” (Вінниця, 2003), „Обереги долі” (Вінниця, 2005), „Чарівне вогнище” (казки у віршах) (Вінниця, 2007), спільно з композитором О. Янушкевич книги “Веселкова” (Вінниця, 2003), “Дорога до мами” (Вінниця, 2004).

Благодатний Бершадський край подарував Вінниччині Марію Ясакову, а щедра на Божу милість Тульчинщина напоїла серце талановитої людини добротою, любов'ю, людяністю. І понесла ця мудра жінка слово рідне, батьківське, материнське між люди.

5.2 Слухаємо поезію.

Дівчина – українка:

Кожна людина із дитинства маленьким сонячним промінчиком прив'язана до рідної землі, а маминою молитвою – до небес. І немає у світі солодшої води, як із рідного джерела. Немає соняхів яскравіших, як ті, що біля вікон батьківської хати, немає в цілому світі землі чарівнішої, як Україна!

5.3 Евристична бесіда.

Послухайте поезію «Моя золотокоса земле», визначте літературні тропи. Поміркуйте, яка їх роль.

(Дівчина - українка читає поезію під музику, демонструються слайди із краєвидами Вінниччини, Тульчинщини, села Зарічного)

Які почуття викликала у вас поезія? (краси, любові, добра, суму за рідним).

За допомогою яких літературних тропів поетеса досягає образності мови?

- порівняння: слова як роси;

- метафори: струмочки співали, вербою задивлюся, споришами простелюся;
- епітети: золотокоса земле, калиновому вінку, батьківський поріг;
- звертання: моя золотокоса земле)

☐ Як ви розумієте рядочки:

І як в дитинстві загублюся в

Твоїх некошених хлібах

Учень: загублюся у безтурботних днях, де поряд мати, де затишно і все зрозуміло. Де кожна квіточка тобі радіє. Весь світ тобі посміхається, чекає на тебе. Всі вірять у тебе

☐ Яка головна думка поезії?

Учень: для кожного найдорожча і наймиліша рідна земля. На якій ти вперше зустрічав світанки, збирав у долоні кришталеві роси, торкався руками золотовусого колоссячка. Усі родом із дитинства.

5.4 Слухання поезії «Дитинства край – свята місцинка».

☐ Чому ліричний герой називає дитинства край святою місцинкою?

Учениця: Дитинство – свята місцинка. Бо там поряд з тобою твоя добра мама і сильний батько, бо там твоє коріння. свого . Для когось ти просто людина, але для своїх рідних ти – цілий всесвіт.

☐ Як ви розумієте відповідь дідуся:

Щасливий, діти, я щасливий.

Учень: Дідусь відчуває радість, що його мудрість золотим зерном упала в серця дітей, онуків. Це він навчив їх єднатися у великому родинному сонячному колі. А міцна родина – міцна держава

5.5 Ланцюжок творчих намистинок.

☐ Визначте римування поезії (перехресне)

☐ Прослідкуйте як вміло підбирає рими поетеса. Яка глибина римованих слів:

- місцинка - перепілка (Хтось колись покине рідну місцинку, як перепілочка перелетить в інші краї, але любов і пам'ять серця нас завжди повертатимуть в дитинства край)

- осінь – просинь (Чистота, краса світу, у якому ми живемо)

- полину – перлини (Найкращі найдорожчі спогади, які людині додають сил)

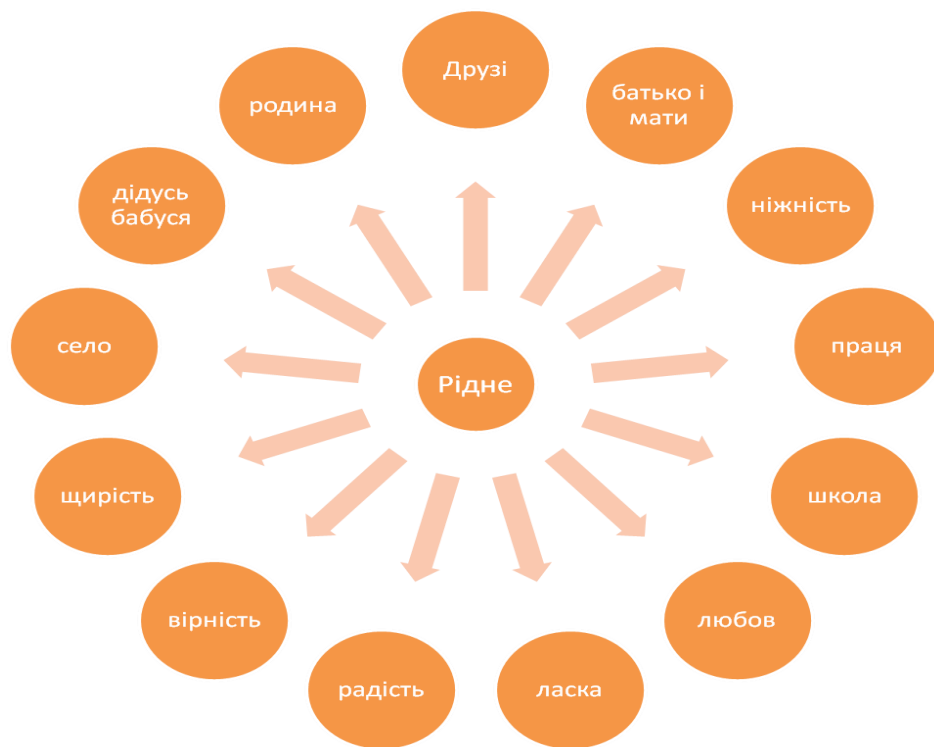
- джерела – ожива (Все має свій початок, і кожен має свято оберігати своє коріння. У цьому і сила роду людського)

- гомінлива – щасливий (Дотримування божої заповіді: шануй батька і неньку своїх. Дідусь говорить – всі затихають. Дідусь бачить своє продовження в дітях)

- Ми утворили разом разочок намистинок, які визначають суть життя. Яка талановита письменниця, адже римування слів, на які падає логічний наголос, творить основу життя кожної людини.

5.6 Асоціативне коло.

☐ Коли ми кажемо слово «рідне», з якими словами воно асоціюється?

5.7 Ланцюжок творчих намистинок.

□ Створимо наступний разочок намистинок, на який нанизаємо образи – символи поетеси, в яких вона висвітлює нам, що є найсвятіше у житті кожної людини. Разочки цих намистинок ми подаруємо нашій молодій дівчині Україні. І засяють ці перлинки над світом світлом правди, добра і любові!
Пісня Доля Чебрець Мелодія Музика Життя Дощ Квіти Кохання Груша - спасівка Земля Дитинство Рід Божа Матір Україна

□ Яке слово об'єднує усі образи – символи?

Учень: УКРАЇНА !

5.8 Читання поезії «Ода Україні».

У вірші «Ода Україні» відчувається біль за долю рідної землі і велика гордість за те, що ми є. Ми – українці! І земля наша, Богом нам дана, українська, вистраждана, згорьована, зболена, але вільна. І сьогодні за волю і правду знову іде боротьба. Знову горе, біль, страждання на рідній Україні і слова Марії Ясакової нас єднають у великому родинному колі:

*Єднаймося, браття, як ті журавлі,
Горнімось крильми до своєї землі,
У єдності – сила і мудрість віків,
Майбутнє для сина і слава батьків*

Ці щирі слова перегукуються із пророчими словами Тараса Шевченка із поеми «І мертвим і живим і ненародженим...»:

*Обнімітесь, брати мої,
Молю вас, благаю.*

5.9 Відеокліп на пісню «Боже Україну збережи».

6. Підсумок уроку, оцінювання роботи учнів на уроці.

- Які теми порушує Марія Ясакова у збірці «Камертон душі»?
- Чи відчули ви серцем чистоту світу поезії М. Ясакової?
- На вашу думку, як вдається так писати, коли здається, що кожен вірш звернений до тебе?

Учень: Поетеса сама сонце носить у серці і велику любов до людей, до рідної України.

- Які мудрі власні вислови, ви хотіли б сьогодні сказати?

Учні:

- Дякувати Богові, що ми маємо таку дивовижну поетесу!
- Як добре жити із радістю в серці.
- Потрібно вчитися любити ближнього.
- Лише щире і добре серце може бути сповнене красою.
- Взяти для себе девізом життя слова поетеси, які є епіграфом нашого уроку:

Радій життю, хвилині кожній,

Хоч це нелегко, знаю я.

Радій життю, радій, як можеш,

Поки хвилина ця – твоя!

7. Домашнє завдання.

Напишіть лист Марії Ясаковій. Висловіть свої почуття, побажання здоров'я і нових творчих успіхів.

III. Висновки та пропозиції

Оскільки одне із пріоритетних завдань впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес – це активізація інтересу як вчителів, так і учнів до цього важливого аспекту літературної освіти, то одним із пріоритетних завдань навчально-виховного процесу розглядаємо забезпечення підростаючого покоління необхідними знаннями з літератури рідного краю, відповідною якісною методикою їх викладання,

розробкою системи методів та прийомів викладання літературного краєзнавства на основі інноваційних педагогічних технологій. Адже вивчення літератури сприяє осмисленню історії рідного краю, його духовного життя, національних традицій, формуванню національної свідомості, патріотизму і навзаєм виступає могутнім виховним засобом, що стимулює самовдосконалення і саморозвиток сучасної людини — гідного громадянина незалежної держави Україна.

Пропонуємо вашій увазі одну з програм розвитку особистості.

Програма розвитку особистості Формуємо підвалини духовності для учнів 11 класів

*Людмила Адамець, учитель ліцею «Дизайн-освіта», м. Бориспіль, Київська обл.
(Шкільний світ, - 2008, жовтень, -№37(453))*

ЗАПИСКА

Питання моралі й духовності — чи не найболючіша проблема для нашого суспільства. Вона є актуальною і на міжнародному рівні — обговорюється в ЮНЕСКО сучасними філософами, мислителями, письменниками, художниками, які визнають, що глибока криза цінностей серйозно загрожує майбутньому людству. Не підлягає сумніву, що це є наслідком, по-перше, втрати людиною моральних орієнтирів, а по-друге, сама система, середовище, в якому людина перебуває, сприяє цьому: про зло, жорстокість, насильство пишуть на шпальтах наших газет, говорять по радіо, показують по телебаченню. ХХІ століття ООН проголосила «Століттям Людини».

Поступ українського народу в суверенній демократичній Україні залежить від нової генерації

людей, назва якій — національна еліта, тобто людей, у яких духовність стане філософією їхнього життя.

Під духовністю розуміємо внутрішній світ людини, її свідомість. Адже яким буде внутрішній світ дитини, такий слід вона залишить на землі. Через духовність кожен виробляє свою життєву позицію, формує світогляд, ставлення до себе, до навколишнього середовища, через духовність проявляються дії, вчинки, помисли особистості.

На класного керівника покладається висока місія: дійти до серця кожної дитини, створити умови, щоб паростки людяності і добра, гуманізму і правди обов'язково в ньому проросли.

В основу програми «Формуємо підвалини духовності» (далі — Програма)

покладено

- Конституція України
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про загальну середню освіту»;
- Конвенція про права дитини;
- Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)»;
- Національна програма «Діти України»;
- Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя»;
- Концепція національного виховання дітей та молоді у національній системі освіти;
- Концепція виховної роботи ліцею «В оновлене суспільство з новою людиною»;
- Концепція демократизації українського виховання.

Програма ґрунтується на наукових засадах особистісно зорієнтованої технології виховання.

Мета Програми: формування національної свідомості, морально-етичних якостей особистості, яка в своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими й культурно-національними цінностями; утвердження принципів загальнолюдської моралі; розвиток творчих здібностей, талантів учнів; створення умов для самореалізації особистості; забезпечення високої художньо-естетичної освіченості; оволодіння

державною мовою як носієм духовної культури; вироблення активної життєвої позиції; пошук оригінальних методик, технологій духовного розвитку особистості через визначення індивідуальних здібностей дитини.

Основними завданнями Програми є:

1. Вивчення учнями теоретичних основ духовності, формування у них таких понять, як "духовність", "Духовна культура", "духовний світ", «духовна «творчість», «гармонійна впорядкованість» тощо.
2. Сприяння набуття дітьми соціального досвіду, успадкування ними духовних надбань українського народу.
3. Вивчення власних потреб
4. Пошук сенсу життя, гармонії в собі і суспільстві.
5. Формування власної світоглядної позиції.
6. Випробування себе в різних групах діяльності.
7. Пізнання прекрасного, розуміння мистецтва.
8. Проведення виховних справ, спрямованих на активізацію моральної позиції дітей.

Очікувані результати реалізації Програми:

- підвищення рівня вихованості, рейтингу учня;
- забезпечення духовного та інтелектуального розвитку
- повага та оволодіння державною українською мовою як духовним кодом нації;
- реалізація творчих здібностей вихованців;
- досягнення успіху у справі.

Принципи виховання:

- гуманізації (зосередження уваги на дитині, як вищій цінності);
- особистісної орієнтації (спрямування зусилля на розвиток світогляду, культури учнів);
- культуровідповідності (творчий підхід до розв'язання проблем).

Методи виховання:

1. Проектування та перспективних дій.
2. Словесної творчості.
3. Пізнання через побачене
4. Виховання прикладом і на прикладах
5. Театральної педагогіки.
6. Ораторського мистецтва.

Форми роботи:

- клубна робота;
- екскурсії;
- родинні свята;
- театральна творчість;
- відвідування театрів;
- зустрічі з видатними людьми;
- випуск газет;
- творчі конкурси;
- інтелектуальні ігри;
- години класного керівника тощо.

Понятійний апарат Програми:

Віра — впевненість у чомусь, надія на щось.

Діяльність — найважливіша одиниця аналізу зовнішніх проявів активності, цілісний мотивований акт поведінки.

Духовність — людська якість, що характеризує поведінку особистості, пронизує усі форми людської свідомості -

моральну, політичну, релігійну, естетичну, художню, проте найістотнішою є в сфері моральних стосунків.

Духовний світ — це своєрідний внутрішній всесвіт: почуття, емоції, прагнення, настрої, знання та переконання, ідеали, оцінки та уявлення про цінності.

Здібності — індивідуально-психологічні особливості, які є суб'єктивними умовами успішного здійснення певного виду діяльності.

Інтерес — емоційний вияв пізнавальних потреб особистості.

Істина — моральний ідеал, справедливість.

Естетичні почуття — почуття краси, які породжуються явищами природи, результатами праці людей, мистецькою і творчою діяльністю.

Краса — властивість, якість прекрасного.

Любов — почуття, глибока повага, шанобливе ставлення, прихильність.

Милосердя — жаліслива і діяльна любов, що виражається в готовності допомагати кожному нужденному і поширюється на все живе.

Морально-духовний розвиток — процес оволодіння особистості гуманістичними моральними цінностями, які становлять стрижень духовної культури.

Надія — впевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, сподіваного.

Національна свідомість — усвідомлення людиною своєї приналежності до певної нації.

Обдарованість — дар, що людина одержує від природи, спадково зумовлений.

Розвиток особистості — послідовні кількісні зміни свідомості та поведінки особистості від народження і до кінця життя, становлення людини як суб'єкта культури і життєтворчості.

Самореалізація — прагнення людини до повнішого вияву та розвитку своїх особистісних можливостей.

Сенс життя — передає найбільш узагальнену життєву мету, головний принцип життя, спосіб самореалізації особистості.

Талант — високий рівень розвитку здібностей, що мають змогу одержати продукт діяльності.

Творчість — здатність особистості діяти не за шаблоном, а використовуючи оригінальні ідеї, нестандартні шляхи через розв'язання певних ситуацій.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Виховні справи

№	Назва виховних справ	Термін проведення	Хто відповідає
1	Години класного керівника на теми духовності	Щомісяця	Класний керівник
2	Бесіди, години спілкування з учнями на морально-етичні теми	Щомісяця	Класний керівник

3	Зустрічі з видатними творчими особистостями: письменниками, артистами, спортсменами, священиками	Протягом року	Класний керівник, президент клубу «Паростки»
4	Проведення екскурсій мальовничими куточками рідного краю, відвідування театру	Протягом року	Класний керівник
5	Виступи учнів за власними сценаріями	Протягом року	Класний керівник, культсектор, дизайнери
6	Випуск газети «Філолог» і публікація заміток у міській та ліцейній газеті	До календарних свят та як відгуки про побачене	Юнкорівський пост
7	Участь учнів у інтелектуальних іграх, брейн-рингах	Протягом року	Організатор, класний керівник, психолог
8	Проведення родинного свята	Щороку	Класний керівник, культсектор
9	Проведення Дня батьківського самоврядування (бесіди, анкетування, консультації, збори для батьків)	Щомісяця	Класний керівник, психолог
10	Анкетування учнів «Духовність очима дітей»	Вересень	Класний керівник

Орієнтовна тематика класних годин

- "Життя- найвища цінність"
- Світ моїх захоплень
- «Твоє чесне ім'я — найбільша нагорода
- "У чому щастя людини"
- «Схиляю голову свою перед вами - герої Крут"
- "Трагічні сторінки історії"
- "Твори добро, бо ти - Людина"
- «Словесність людини — центр її духовності».

Бесіди:

- «Будьмо милосердними».
- «Дружба — найбільша цінність».
- «Будь толерантним!».
- «Вчимося жити в колективі».
- «Шануй батька і няню своїх».

Робота з батьками (бесіди, диспути, консультації, семінари):

- «Дитина — найцінніший дар».
- «Мова дорослих — мова для наслідування?»
- «Моя сім'я, моя родина в житті і долі України».
- «Відомі українські родини».
- «Авторитет для підлітків у житті». ;

- «Міцна сім'я — міцна держава».

Тематика сценаріїв, літературно-музичних композицій:

- «Гідний нащадок з роду Чубинських».
- «Жінка нескореної долі».
- «В океані рідного народу відкривай духовні острови» (В. Симоненко)».
- «Душа на сповіді».
- «Ярий крик і біль тужавий».
- «Лікуймо наші зболені серця, лікуймо наші зачерствілі душі».
- «Від духовності жінки — до духовності нації».

Використані джерела

1. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление. — М., 1988.
2. Бадмаев В.Н. Феномен национальной идентичности (социально-философский анализ). / В.Н. Бадмаев. Волгоград-Элиста., 2000. 289 с.
3. Бачинин В. А. Духовная культура личности. — М., 1986.
4. Бех І. Д. Особистісно-орієнтоване виховання: шляхи реалізації // Рідна школа. — 2000.—№ 1.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал. Записники виховника. — Брюссель — Торонто — Нью-Йорк, 1971.
6. Вишневський О. Сучасне українське виховання. — Львів: Наука, 1996.
7. „Вінниччина” фотоальбом. Упорядник Тимофій Мотренко. Видавнича фірма „Чорлі”. Київ 1998 р.
8. Дем'янюк Т. Д. Духовна культура в системі шкільної освіти // Цінності християнської культури як фактор морально-етичного формування особистості. 36. наук. ст. / За заг ред. В. М. Оржеховської. — К., С. 90.
9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Э. Эриксон. М.: Прогресс, 1996. 450 с.
10. „Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область”. Головна редакція української енциклопедії. Київ 1972 р.
11. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За редакцією Н.Й.Волошиної. - К.: Ленвіт, 2002. - 344 с
12. „Подільські криниці” Хрестоматія літератури рідного краю. Упорядник Анатолій Подолинний. Вінниця. Континент – Прим. 1994 р.
13. Петро Хропко „Українська література”. 10 клас. Київ „Освіта” 1998 р.
14. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5-12 класи. - Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.
15. Руткевич М.Н. Теория нации: философские вопросы // Вопросы философии / М.Н.Руктевич. 1999. №5. С.23-28
16. Франко І. Я. Дослідження, статті, матеріали / І. Я. Франко // Зібрання творів: у 50 т. — К.: Наукова думка, 1976—1986 — Т. 27. — 1980. — 463 с.
17. Шашкевич М. Азбука і абеткадо. - У кн.: Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. - К., 1982.

Моє Поділля...

